

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI**

**IRAK HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK BM ÇOCUK HAKLARI
SÖZLEŞMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ ARRAK ISMAEL ISMAEL

DANIŞMAN: DOÇ. DR. UĞUR BEKİR DİLEK

**YALOVA
MAYIS 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

IRAK HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALI ARRAK ISMAEL ISMAEL
218109004

DANIŞMAN: DOÇ. DR. UĞUR BEKİR DİLEK

YALOVA
MAYIS 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “İRAK HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ali Arrak ISMAEL ISMAEL

ÖNSÖZ

Bu tez, BMÇHS ile Irak hukukunu, çocuk hakları açısından karşılaştırmalı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, her iki hukuki sistemin benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymakta ve çocuk haklarının korunmasına dair karşılaşılan zorluklar ile bu zorlukların çözüm yollarını araştırmaktadır.

Bu tezin fikri, ulusal ve uluslararası düzeyde çocuk haklarının korunmasındaki belirgin eksiklikler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Hukuki eğitimim, Irak mevzuatının uluslararası standartlarla ne derece uyumlu olduğunu sorgulamamı sağladı ve bu da beni bu önemli konuya odaklanmaya yönlendirdi.

Bu çalışmanın her aşamasında yol gösteren, olumlu tavrıyla beni cesaretlendiren ve bilgi birikimiyle farklı açılardan bakmamı sağlayan, kendisiyle çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyduğum değerli danışman hocam Doç. Dr. Uğur Bekir DİLEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca yanımda olan, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen eşime ve çocuklarıma ve özellikle hayatımın her anında yanımda olup beni destekleyen sevgili anneme ve babama ayrıca teşekkür ederim.

Mayıs-2025

Ali Arrak İsmael İSMAEL

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Kapsamı.....	2
1.2. Tezin Amacı	2
1.3. Tezin Temel Problemi	3
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Çocuk ve Çocukluk Kavramları.....	5
2.1.1. Çocuk kavramı	6
2.1.2. Çocukluk kavramı.....	11
2.2.Tarihsel Süreçte Çocuk	12
2.2.1. İlk Çağ’da çocuk	13
2.2.2. Orta Çağ’da çocuk	20
2.2.3. Erken Modern Dönem’de çocuk.....	23
2.2.4. Modern Dönem’de çocuk	26
2.3.Hak Kavramı ve Çocuk Hakları	28
2.3.1. Hak Kavramı.....	28
2.3.2. Çocuk hakları	30
2.4. İslam Hukukunda Çocuk Kavramı	31
2.4.1. Cenin.....	35
2.4.2. Temyiz öncesi dönem	37
2.4.3. Temyiz dönemi	37
3. BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ	41
3.1. Sözleşmede Yer Alan Çocuk Hakları.....	41
3.2. Sözleşmeye Yönelik Eleştiriler	48
3.3. İhtiyari Protokoller	50
3.4. Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmasına İlişkin İhtiyari Protokol.....	50
3.5. İhtiyari Protokol – Çocukların Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisi	51
3.6. Taraf Devletlere İlişkin Genel Yükümlülükler	52
3.7. Raporlama ve İzleme Süreci	53

4. IRAK HUKUKUNDA ÇOCUK HAKLARI	55
4.1. Irak Anayasalarında Çocuk Hakları	55
4.2. Diğer Mevzuatta Çocuk Hakları	57
4.3. Irak'taki Çocuk Hakları İhlallerinin Gerçekliği.....	58
5. BMÇHS ve IRAK HUKUKUNDA ÇOCUK HAKLARININ KARŞILAŞTIRMASI	61
5.1. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Yaşama Hakkı	61
5.1.1. Irak hukuk çerçevesi	61
5.1.2. Sözleşme çerçevesi	63
5.2. Irak Hukukunda ve Sözleşmede İsim Hakkı	64
5.2.1. Irak hukuk çerçevesi	65
5.2.2. Sözleşme çerçevesi	66
5.3. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Kimlik Hakkı	67
5.3.1. Irak hukuk çerçevesi	67
5.3.2. Sözleşme çerçevesi	68
5.4. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Nesep Hakkı	69
5.4.1. Irak hukuk çerçevesi	69
5.4.2. Sözleşme çerçevesi	70
5.5. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Hidâne Hakkı.....	72
5.5.1. Irak hukuk çerçevesi	73
5.5.2. Sözleşme çerçevesi	74
5.6. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Vesayet Hakkı	74
5.6.1. Irak hukuk çerçevesi	75
5.6.2. Sözleşme çerçevesi	76
5.7. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Vatandaşlık Hakkı	77
5.7.1. Irak hukuk çerçevesi	77
5.7.2. Sözleşme çerçevesi	78
5.8. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Süt Emme ve Bakım Hakkı	80
5.8.1. Irak hukuk çerçevesi	81
5.8.2. Sözleşme çerçevesi	82
5.9. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Nafaka Hakkı.....	82
5.9.1. Irak hukuk çerçevesi	84
5.9.2. Sözleşme çerçevesi	85
5.10. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Velâyet Hakkı.....	85
5.10.1. Irak hukuk çerçevesi	87
5.10.2. Sözleşme çerçevesi	88

5.11. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Sağlık Hizmeti Alma Hakkı	88
5.11.1. Irak hukuk çerçevesi	88
5.11.2. Sözleşme çerçevesi	90
5.12. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Eğitim Hakkı	91
5.12.1. Irak hukuk çerçevesi	91
5.12.2. Sözleşme çerçevesi	94
5.13. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Miras Hakkı	95
5.13.1. Irak hukuk çerçevesi	96
5.13.2. Sözleşme çerçevesi	98
5.14. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Çalışma Hakkı	99
5.14.1. Irak hukuk çerçevesi	100
5.14.2. Sözleşme çerçevesi	101
5.15. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Cezai Ehliyet ve Suça Karşı Korunma	102
5.15.1. Irak hukuk çerçevesi	102
5.15.2. Sözleşme çerçevesi	104
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	107
KAYNAKLAR.....	109
ÖZGEÇMİŞ	121
TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER.....	121

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Bk.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
bs.	: Baskı
C	: Cilt
CRC	: Çocuk Hakları Komitesi
çev.	: Çeviren
ÇHB	: Çocuk Hakları Bildirisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
m.	: Madde
M.Ö	: Milattan Önce
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi
No.	: Numara
S	: Sayı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
UNCRC	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu
vd.	: Ve Diğerleri
Vol.	: Volume
yy.	: Yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Tarihsel Süreçte Çocuk.....	12

IRAK HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

ÖZET

Tarih boyunca insanların zihinlerini meşgul eden ve çocuk haklarını da kapsayan insan hakları meselesi, Antik Yunan ve Roma gibi uygarlıklarda önemli bir yer tutmuş; bu kültürlerin düşünürleri insan hakları üzerine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak bu dönemde köleliğin varlığı ve birtakım uygulamalar bu hususta birtakım adaletsizliklere yol açmıştır. Eski Mısır'da ise güneş tanrısının hükümdar olarak adalet, doğruluk ve dürüstlük ilkelerine dayanan bir hukuk düzeni oluşturması; insan haklarının daha belirgin hale gelmesini sağlamıştır. Mezopotamya uygarlığı da insan haklarına olan ilgisiyle dikkat çeker. Hammurabi Kanunları; insanlığın en eski hukuk metinlerinden biri olarak sosyal, ekonomik ve askeri konulara dair sunduğu düzenlemelerle insan haklarına ilişkin önemli düzenlemeler yapmıştır. 20. yy.'da uluslararası insan hakları hukuku gelişmiş ve tüm bireylerin bu haklara saygı duyması gerektiği hususunda bir bilinçlenme süreci başlamıştır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer alan ilkeler, insanlığın doğuştan gelen onurunu korumayı hedeflemektedir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de genel insan haklarından ayrı olarak çocuk hakları üzerinde ayrıca durulmuş ve çocuk haklarının uluslararası insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu tescillenmiştir. Bu antlaşma ile uluslararası hukuk, çocukların korunması ve haklarının güvence altına alınması konularında kararlılığını ortaya koymuştur.

İslâm dinî; en temel kaynağı olan Kur'ân ve Sünnet yoluyla insanın Allah'ın yeryüzünün idaresi ile sorumlu halifesi olduğunu, en güzel kıvamda yaratıldığını, kâinatın en şerefli ve sorumlu tek varlık olduğunu ifade ederek insan onuruna en üst düzey değeri vermiştir. İslâm dinî de çocukların terbiyesi ve en temel insani hakları için çeşitli düzenlemeler ortaya koymuştur.

Hem büyük oranda İslâm hukukuna dayanan Irak hukuku hem de uluslararası hukuk, çocukların korunması ve haklarının güvence altına alınması konularında kararlılık göstermektedir. Irak hukuku, çocuğun doğum öncesi ve sonrası ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi hakları kapsamlı bir şekilde içermektedir.

Irak'ta çocuk hakları son yüzyıllarda ciddi ihlallere maruz kalmıştır. Erken yaşta askere gönderme, işgal sonrası şiddet ve yerinden edilme gibi ağır koşullarla karşılaşan çocuklar; eğitimden mahrum kalma, iş gücüne katılma ve dilencilik gibi sorunlarla mücadele etmektedir. Düşük yaşam standartları, eğitim seviyesindeki gerileme ve kötü sağlık koşulları; bu olumsuz durumu daha da derinleştirmektedir. Irak'ın 1994 yılında onayladığı Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 2005 Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasasında belirtilen temel haklar, çocuklara yeterince ulaştırılamamakta; bu durum çocukların eğitim ve gelişim imkânlarını kısıtlamaktadır.

Bu tez çalışması; BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Irak hukukundaki çocuk haklarını mukayeseli olarak analiz etmektedir. Bu iki hukuk sistemi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda çocuk haklarının ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Irak Hukuku İnsan Hakları, Çocuk Hakları, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

A UN CONVERSATION ON THE RIGHSTS OF THE CHILD IN COMPARISON WITH IRAQI LAW

ABSTRACT

Throughout history, the issue of human rights including children's rights has been a central concern across civilizations, from Ancient Greece and Rome to the modern era. Thinkers in these ancient societies made significant contributions to the conceptualization of human rights, though the persistence of slavery and other oppressive practices led to profound injustices. In Ancient Egypt, the sun god's establishment of a legal order rooted in justice, truth, and honesty helped delineate early notions of human rights. Similarly, Mesopotamian civilization played a pivotal role in advancing these principles. The Code of Hammurabi, one of humanity's oldest legal texts, introduced crucial regulations on social, economic, and military matters, laying foundational standards for human rights. The 20th century marked a turning point with the development of international human rights law, fostering global awareness of the need to uphold these rights universally.

The United Nations Charter enshrined principles aimed at protecting human dignity, while the UN Convention on the Rights of the Child (CRC) explicitly recognized children's rights as distinct and integral to the broader human rights framework. This convention underscored international law's commitment to safeguarding children's welfare.

Islam, through its primary sources the Qur'an and Sunnah affirms the inherent dignity of human beings, describing them as Allah's entrusted stewards on Earth, created in the finest form and endowed with honor and accountability. Islamic teachings further emphasize the protection of children's fundamental rights and their holistic upbringing.

Both Iraqi law, which draws heavily from Islamic jurisprudence, and international law demonstrate a strong dedication to protecting children's rights. Iraqi legislation comprehensively addresses the material and moral rights of children, both before and after birth. However, in recent centuries, Iraq's children have endured severe rights violations, including forced conscription, violence following invasion, displacement, and systemic issues such as limited access to education, child labor, and begging. Declining living standards, deteriorating education levels, and poor healthcare have further exacerbated these challenges. Despite Iraq's ratification of the CRC in 1994 and constitutional guarantees under the 2005 Permanent Constitution, children's rights remain inadequately enforced, severely restricting their opportunities for education and development.

This thesis conducts a comparative analysis of children's rights under the UN Convention on the Rights of the Child and Iraqi law, examining their convergences and divergences. Based on these findings, the study proposes recommendations for enhancing children's rights protections at both national and international levels.

Keywords: Law, Iraqi Law Human Rights, Children's Rights, UN Convention on the Rights of the Child

1. GİRİŞ

Çocuklar, toplumun en önemli ve en hassas kesimlerinden biridir; çünkü toplumun yaşamında ve geleceğinde önemli bir role sahiptirler. Herhangi bir toplumda çocuklara ilgi, en önemli kaynaklardan biri olarak öncelikler listesinde yer alır. Zira onlar, gelecekte toplumların babaları, anneleri ve her şeyden önce gücü olacaklardır. Ayrıca onlar, devletin gelişimi, ilerlemesi ve refahından sorumlulardır. Devlet ve toplumun diğer kesimleri de aynı şekilde onlara bağlıdır.

Çocuk hakları, insan hakları genel çerçevesine dahil edilmiştir; çünkü insan hakları, insanın sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır. Bu haklar, kişinin milliyeti, dinî, kökeni, ırkı veya ekonomik ve sosyal durumu ne olursa olsun geçerlidir. İnsan hakları, insanın bir toplumda yer almadan önce sahip olduğu doğal haklardır. Bu durum, bu hakların devlete bağlı olmadığını, devletten önce var olduğunu ve devletten daha üstün olduğunu göstermektedir. Bu durum, bu haklardan vazgeçilemeyeceğini veya bunların sökülüp alınamayacağını ortaya koymaktadır.¹

Toplumda bir çocuğun sağlıklı bir şekilde olgunlaşabilmesi için temel haklarının korunması oldukça önemlidir. Çocuğun sağlık, eğitim, barınma ve güvenlik gibi ihtiyaçlarının karşılanması, onun gelişimini destekler ve sorumluluk sahibi bir birey olarak toplumda yer almasını sağlar. Bu durum, aile, toplum ve devletin sağlıklı yapısının temellerini atar ve toplumun refahını olumlu yönde etkiler.²

Modern insan hakları sisteminin gelişimiyle birlikte, çocuklar gibi zayıf grupların haklarını korumak için özel belgeler hazırlanmıştır. 20. yüzyıldaki I. ve II. Dünya Savaşları'nın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri, bu sürecin hızlanmasına katkıda bulunmuştur.³

Çocuk hakları konusundaki ilk uluslararası girişim, 1924'te kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi olmuştur. Bunu 1959'daki Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve 1989'da kabul edilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi izlemiştir. Sözleşme, çocuk haklarının korunmasına yönelik uluslararası standartlar getirmiş ve devletlere bu hakları tanıma ve koruma yükümlülüğü getirmiştir.

---

¹ Shiva Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 1.

² Sevinç Güçlü, "Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları", *Sosyoloji Dergisi* 1/1 (Mart 2016), 9.

³ Elif Kösesoy, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68-69.

Ulusal düzeyde çocukların korunmasını güçlendirmek amacıyla birçok ülke BMÇHS'ye katılmıştır. Bunlardan biri Irak'tır. Irak 15 Haziran 1994'te BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış;⁴ çocuk haklarını çeşitli alanlarda güvence altına alma taahhüdünde bulunmuştur.

1.1. Tezin Kapsamı

Bu çalışma; 1989 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni analiz ederek, çocuk haklarıyla ilgili yasal çerçeveyi incelemeyi amaçlamakta ve bunu Irak ulusal yasaları ile karşılaştırmaktadır. Çalışma, sözleşme ile Irak hukukunun çocuk haklarını düzenleyen hükümleri arasındaki uyum veya çelişkileri incelemeye odaklanmakta ve bu hakların pratikte uygulanabilirliğini araştırmaktadır.

Çalışma; sözleşmede belirtilen çocukların temel haklarına dair kapsamlı bir inceleme yaparak, eşitlik ve yasalar karşısında çocuk haklarının sağlanmasını vurgulamaktadır. Ayrıca, bu hakların Irak hukukuyla ne kadar uyumlu olduğunu analiz etmektedir. Çalışma, nihayetinde, yasal metinler ile bu hakların Irak'ta pratikte nasıl uygulandığı arasındaki farkları analiz ederek sona ermektedir.

1.2. Tezin Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Irak hukuk sistemi ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BMÇHS) çerçevesinde çocuk haklarının korunmasına yönelik mekanizmaların analiz edilmesidir. Çalışma, söz konusu mekanizmaların etkinliğini ve uygulamadaki geçerliliğini incelemeyi hedeflemektedir. Irak yasalarındaki çocuk haklarına ilişkin mevcut düzenlemeler ve bunlara bağlı koruma önlemleri detaylı biçimde ele alınmakta; BMÇHS hükümleriyle karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır.

Ayrıca, çocuk haklarının Irak'ta korunmasında karşılaşılan kültürel, ekonomik ve siyasi engeller; çocukların temel haklara erişiminde yaşanan zorluklar ve kötü muamele durumları değerlendirilmektedir. Çalışma, Irak ile BMÇHS arasındaki uyum ve çelişkileri inceleyerek, hukuki normların toplumsal uygulamalardaki yansımalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada Irak'taki çocuk haklarını koruma konusunda uygulamaya konulan hukuki düzenlemelerin ve pratikteki uygulamaların ne kadar etkin olduğu üzerine bir değerlendirme

---

⁴ "Iraq Reservation", United Nations Treaty Collection, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en#EndDec, (Erişim 18 Mayıs 2025).

yapılacaktır. Bu bağlamda yasal düzenlemelerin teorik ve pratik yönleri arasındaki uyumsuzluklar, etkinlik eksiklikleri ve uygulama zorlukları ele alınacaktır.

1.3. Tezin Temel Problemi

Bu çalışmanın temel problemi şu şekilde ifade edilebilir:

Irak hukukuna ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre çocuk haklarını düzenleyen yasal çerçeve nedir? Bu iki sistem arasında ne ölçüde bir uyum veya çelişki söz konusudur? Bu temel problemten hareketle, konunun çeşitli yönlerini analiz etmeyi ve karmaşık boyutlarını açığa çıkarmayı amaçlayan birtakım alt araştırma soruları ortaya çıkmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Irak mevzuatı, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin hükümleriyle ne ölçüde örtüşmektedir? Bu soru, Irak'ın iç hukuk düzenlemeleri ile uluslararası sözleşmenin genel ilkeleri, güvenceleri ve çocuklara tanınan temel haklar bakımından kesişim ve ayrışma noktalarının tespit edilmesini amaçlamaktadır.
2. Irak'ın beyan ettiği çekincelerin niteliği nedir ve bu çekinceler, sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanmasını ne derece etkilemektedir? Bu soruda, Irak'ın bazı maddelere yönelik çekincelerinin hukuki ve dinî gerekçeleri analiz edilmekte ve bu çekincelerin sözleşmeye uyum süreci üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.
3. Çocuk haklarının Irak'ta fiilen uygulanmasını engelleyen hukuki, kurumsal ve toplumsal zorluklar nelerdir? Bu başlık altında, uygulamadaki aksaklıklara neden olan yapısal sorunlar incelenecek; kurumsal yetersizlikler, ilgili makamlar arasında eşgüdüm eksikliği ve çocuk haklarıyla çelişen sosyal uygulamalar gibi unsurlar değerlendirilecektir.
4. Çocukların korunması ve haklarının güvence altına alınması konusunda, mevzuat ile uygulama arasında boşluklar mevcut mudur? Bu soru, yürürlükteki hukuki düzenlemeler ile sahadaki uygulamalar arasında olası kopuklukları ortaya koymayı ve kuramsal metinlerle pratik uygulamalar arasındaki farkları göz önüne sermeyi hedeflemektedir.

Araştırmamda, karşılaştırmalı analitik bir yaklaşım kullandım ve araştırmamı beş bölümden oluşacak şekilde düzenledim:

Birinci Bölüm: Giriş

İkinci Bölüm: Kavramsal çerçeve

Üçüncü Bölüm: BMÇHS’de çocuk hakları

Dördüncü Bölüm: Irak Hukuku’nda çocuk hakları

Beşinci Bölüm: BMÇHS ve Irak Hukuku’nda çocuk haklarının karşılaştırması

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çocuk ve çocukluk kavramları, çocuk hukukuyla ilgili yasal sistemlerin kavramsal temelini oluşturur; çünkü bu kavramlar, bireyin hangi yaşta çocuk sayılacağını ve bu döneme özgü hakların kapsamını belirler.⁵ Dünyadaki tüm çocukların haklarını daha iyi anlayabilmek için, çocukluk olgusunun derinlemesine anlaşılması, bu kavramların oluşumunda etkili olan faktörlerin incelenmesi ve tarihsel gelişim süreçlerinin detaylı bir şekilde ele alınması büyük önem taşımaktadır.

Çocuk ve çocukluk kavramı, bir yandan evrensel bir nitelik taşıırken diğer yandan yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik durum gibi değişkenlerden etkilenecek göreceli bir yapıya sahiptir. Toplumsal yönü baskın olan bu kavram, diğer toplumsal olgular gibi içinde bulunduğu toplumun miyar ve değerlerinden etkilenir. Bu sebeple, farklı toplumlarda, çeşitli dönemlerde ve hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde farklı anlamlar elde ederek çeşitli şekillerde tanımlanır.⁶ Bu tanımlar sayesinde çocuğun toplum içindeki yeri belirlenmiş ve çocuğun yerine göre ona değer atfedilmiştir.⁷ Önemle vurgulanmalıdır ki, farklı toplumlar arasındaki çeşitliliğe rağmen, çocuk ve çocukluk kavramlarının doğrultusunda yapılan tüm araştırmalar, çocukları yetişkinlerden ayırma gayreti içermektedir.⁸

2.1. Çocuk ve Çocukluk Kavramları

Çocuk ve çocukluk konusu, dünya genelindeki tüm toplumlarda en önemli ve tartışmalı konular arasında konum almaktadır. İlk olarak, "çocuk" ve "çocukluk" kavramlarının birbirinden farklı olduğu beyan edilmelidir. "Çocuk" somut bir varlığı ifade ederken, "Çocukluk" kavramı, çocuğa atfedilen anlamlar yoluyla şekillenen çocukluk imgesini açıklar. "Çocuk" genellikle biyolojik bir kavram olarak kabul edilen ve insanlık tarihinin başından beri var olan bir varlıktır. Ancak, "çocukluk" kavramının yalnızca biyolojik bir varlık tanımlamakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal, kültürel ve hukuki boyutları da kapsadığı dikkate alınmalıdır. Diğer taraftan, "Çocukluk" kavramı yüzyıllar süresince önemli değişimler geçirmiştir. 17. yüzyıldan

⁵ Mehmet Sağlam–Neriman Aral, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 1/2 (Aralık 2016), 43-56.

⁶ Sağlam – Aral, "Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 43.

⁷ Kösesoy, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı*, 5.

⁸ Sağlam – Aral, "Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 44.

itibaren özellikle modern toplumlarda bu kavram ortaya çıkmış ve zamanla giderek artan bir öneme sahip olmuştur.⁹

Çocuk ve çocukluk anlamı arasındaki farkı belirtmek için (çocuk, doğanın bir armağanı, çocukluk ise imgesi toplum tarafından belirlenen varlıktır).¹⁰ Bu bağlamda, "çocukluk" kavramına geçmeden önce "Çocuk kimdir?" sorusunu tartışmak faydalı olabilir. Hiç şüphe yok ki, bu sorunun cevabı medeniyetlere, kültürlerle ve çağlara göre farklılık göstermekte olup, her nesil tarafından yeniden ele alınıp yanıtlanması gerekmektedir.¹¹

2.1.1. Çocuk kavramı

"Çocuk" kavramı tarih boyunca doğal bir gerçeklik olsa da farklı kültürler ve yasal sistemler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Geçmişte, çocuk çoğu zaman "olgunlaşmamış, eğitimsiz ve eksik" olarak görülmekteydi. Ancak, günümüzde çocuk ve çocukluk kavramlarına ilişkin anlayış ve bakış açıları önemli ölçüde gelişmiştir.¹²

Günümüzde çocuk, topluluğun geleceğini¹³ şekillendirir ve toplumun gelişimi ile yeniden dirilişi ona bağlıdır. Günümüz dünyasını yakından takip eden herkes, çocuklara ilgi göstermenin, onları korumanın, yönlendirmenin ve rehberlik etmenin hayati önem taşıdığını fark eder. Bu, onların ilerleyen yıllarda sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebilmeleri için elzemdir.¹⁴ Çocuğun bağımsız bir birey olarak ele alınması ve hak sahibi bir özne olarak değerlendirilmesi, modern döneme özgü bir yaklaşımdır. Bu nedenle çocuğun kim olduğunu tanımlamak son derece önemli ve zordur. Çünkü bu tanım, yasaların ve toplumun çocuğa yönelik bakış açısını doğrudan şekillendirmektedir.¹⁵ Bu doğrultuda, çocuk kavramının doğru ve kapsamlı bir şekilde anlaşılması, hukuki düzenlemelerin etkin biçimde uygulanması ve çocuk haklarının güvence altına alınması açısından büyük önem arz etmektedir.¹⁶

⁹ Hilal Şahin, "Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi", *Türkiye'de Çocuk Olmak*, ed. Şirin Dilli (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020), 3.

¹⁰ Tülay Tekin Yılmaz, "Yokluktan Farklılığa Çocukluk, Nicelden Nitele Çocukluk Çalışmaları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2023), 49.

¹¹ Mustafa Ruhi Şahin, "Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 4/8 (2019), 14.

¹² Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 7.

¹³ Ahmet Eskicumalı – Erol Eroğlu, "Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Eğitim Düzeyleri ile Çocukların Problem Çözme Yetenekleri Arasındaki İlişki", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, No: 1 (2001), 165.

¹⁴ Müslüman Abdulkadir Ahmed, "İslâm'da Çocuğun Bazı Hakları", *Eğitim ve Psikolojik Bilimler Dergisi* (2018), 116.

¹⁵ Sağlam – Aral, "Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 46.

¹⁶ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 7.

Türkçede kadının ilk çocuğu ya da ailenin en büyük oğlu “tun oğul” (ilk oğul) olarak adlandırılır.¹⁷ Kontrol edilmesi zor olan ya da asi davranışlar sergileyen çocuk “ısız” diye tanımlanır.¹⁸ Üvey oğul veya üvey kız “ögey oğul” veya “ögey evliliklerinden olan çokız” şeklinde ifade edilir yani bu sözcük “üvey” eşin önceki çocukları ifade eder.¹⁹ Türkçede çocuğa sevgi ve şefkat ile hitap etmek için ona “ulıç” terimini vermişlerdir.²⁰ Çocuğu ya da başka birini sert bir söz tonuyla eleştirmek için “yudhu” ifadesi kullanılır.²¹

"Çocuk" kelimesinin kavramı, Türk Dil Kurumu Türkçe güncel sözlüğünde "bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız; bala, yavru, velet, uşak", "soy bakımından oğul veya kız; yavru, bala, döl, evlat, zürriyet", "genç erkek", "büyükler arasında daha az yaşlı olan kişi", "büyüklerle yakışmayacak, daha çok küçüklerin yapabileceği gibi davranan kimse", "belli bir işte yeteri kadar deneyimi ve yeteneği olmayan kimse" gibi ifadelerle açıklanmaktadır.²² Ayrıca "çocuk" kelimesi Türkçede "insan yavrusu" anlamına gelir, Osmanlı Türkçesinde ise Arapça'dan iktibasla "tıfıl" denilmektedir.²³ "Tıfıl " kelimesi Arapçadan türetilmiştir ve çocukluk dönemini ifade eder.²⁴

Doktrinde çocuk, çeşitli tanımlarla ele alınmaktadır; “masum, duyarlı, bağımlı, gelişmekte olan ve aynı zamanda da meraklı, canlı ve umut dolu bir insan varlığı”,²⁵ “bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden erginliğe ve olgunluğa ulaşmamış, kendine özgü bir birey”,²⁶ “olgunlaşmamış, gelişimi tamamlanmamış bir insan yavrusu,”²⁷ “göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesaj”²⁸ olarak tanımlanmıştır.

İslâm hukukunda, çocuk kavramı geniş bir şekilde ele alınmış ve detaylandırılmıştır. Kur'an ve sünnette, bulûğ yaşına kadar çocuğun "mükellef" sayılmaması nedeniyle, İslâm âlimleri bu dönemde çocukla ilgili meseleleri bağımsız bir inceleme konusu haline getirmiştir.²⁹

¹⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvân-i Lugatî't-Türk*, çev. Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 3/137.

¹⁸ Kaşgarlı Mahmûd, *Dîvânu Lugâtî't-Türk Tercümesi*, 1/122.

¹⁹ Kaşgarlı, *Dîvânu Lugâtî't-Türk Tercümesi*, 1/123.

²⁰ Kaşgarlı, *Dîvânu Lugâtî't-Türk Tercümesi*, 3/13.

²¹ Kaşgarlı, *Dîvânu Lugâtî't-Türk Tercümesi*, 3/13.

²² Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim 1 Nisan 2025).

²³ Güçlü, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, 4.

²⁴ Ali Daşman, “Türkçe ve Kırgızca’da ‘Çocuk’ Kavramı Üzerine”, *Küllîye: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2023), 281-282.

²⁵ Emine Akyüz, *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması*, 2. bs. (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 1.

²⁶ Umut Cafer Karadoğan, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 4/7 (Aralık 2019), 196.

²⁷ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 5. bs. (İstanbul: Özgür Yayınları, 1997), 13.

²⁸ Neil Postman, *Çocukluğun Yok Oluşu*, çev. Kemal İnal (Ankara: İmge Yayıncılık, 1995), 7.

²⁹ Selman Eroğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 24.

Hukuksal olarak çocuk tanımı, küçük ile yetişkin arasında ayırım yapabilmek için kullanılır. Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki sınırlar, bölgeye, sosyal çevreye, yaşa, dine veya kişisel görüşlere göre değişiklik gösterir. Hukukta belirli bir yaşı (genellikle 18) geçmeyen herkes çocuk olarak kabul edilir.³⁰ Çocukluğun ne zaman sona erdiği tartışılan hususlardan birisidir. Roma ve İslâmî hukuk sistemlerine dayalı toplumlarda, çocukluğun fiziksel ve cinsel olgunluğa ulaşmakla sona erdiği kabul edilirken, modern hukuk sistemlerine dayalı toplumlarda ise çocukluğun zihinsel olgunluğa ulaşmakla sona erdiği kabul edilmektedir.³¹

Çocuk kavramı, birçok hukuki metinde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Hukuk uzmanları, çocuğun yaşına, erginliğine veya eylemlerine bağlı olarak farklı ölçütler kullanmaktadır.³² Bu nedenle çocuk, "İnsan yaşamının doğumdan erginliğe kadar geçen dönemini yaşayan varlık", "gelişim süreci içinde olan bir insan yavrusu", "henüz yeterli olgunluğa ulaşmamış ve ergin sayılmayan küçük yurttaş", "sorumsuz ve her işlemi yapmaya yetkili bulunmayan insan" olarak tanımlanmaktadır.³³ Yapılan tüm tanımlarda, çocuğun yetişkinden farklı bir yapıya sahip olduğu ve bu nedenle ona karşı yapılacak davranış ve uygulamaların yetişkinlerden farklı olması gerektiği belirtilmektedir.³⁴

Türkiye’de, 15.07.2005’te Resmi Gazete’de yayınlanan 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na göre çocuk, "daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi" olarak belirtilmektedir.³⁵ Aynı zamanda 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, bir kişinin 18 yaşından küçük olsa ve evlense bile, ergin sayılmadığını belirtmektedir. Buna göre, bu kişiler hala çocuk olarak kabul edilir. Dolayısıyla, Çocuk Koruma Kanunu’na göre korunma altına alınır.³⁶

1951 Tarihli 40 Sayılı Irak Medeni Kanunu, çocuğun tanımını yapmamış olmasına rağmen reşit olma yaşını 18 olarak belirlemiştir.³⁷ Aynı kanuna göre temyiz yaşı, 7 tam yıl olarak belirtilmiştir.³⁸ Yani, 7. yaşını tamamlayan bir çocuk, sınırlı bir şekilde doğruyu yanlıştan ayırt edebilme yetisine sahip kabul edilir.

---

³⁰ Eroğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları*, 24.

³¹ Yasemin Mamur Işıkcı – Selma Karatepe, “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi / Journal of Academic Approaches* 7/1 (İlkbahar 2016), 71.

³² Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”, 5.

³³ Cemil Çelik, “Çocuk Kavramı ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi”, *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, sayı: 36, 2005, 1–15.

³⁴ Sağlam – Aral, “Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, 54.

³⁵ Türkiye Cumhuriyeti, 5395 sayılı Türk Çocuk Koruma Kanunu, 15 Temmuz 2005, *Resmî Gazete*, Sayı: 25876, md. 3.

³⁶ Türk Çocuk Koruma Kanunu, md. 4.

³⁷ 1951 Tarihli 40 Sayılı Irak Medeni Kanunu, md. 106.

³⁸ Irak Medeni Kanunu, md. 97/2.

1983 tarihli ve 76 sayılı Irak Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesine göre "çocuk" on sekiz yaşını doldurmamış birey olarak tanımlanmaktadır. Kanun, çocukları üç farklı kategoriye ayırmaktadır: Dokuz yaşını doldurmamış bireyler "küçük", dokuz yaşını tamamlamış ancak on beş yaşını henüz aşmamış bireyler "sabi", on beş yaşını doldurmuş ancak on sekiz yaşını henüz tamamlamamış bireyler ise "erkek/kız" olarak kabul edilmektedir. ³⁹Bu bağlamda, Irak yasalarına göre on sekiz yaşın altındaki herkes çocuk sayılmakta ve özel yasal koruma kapsamına alınmaktadır.

1959 tarihli ve 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 7. maddesine göre, evlenme ehliyeti yaşı 18 olarak belirlenmiştir. Ancak hâkim, 15 yaşını dolduran kişilerin fiziksel yeterliliği ve ergin olduğu kanıtlanırsa, velisinin onayıyla evlenmesine izin verebilir. Veli evlenmeye itiraz ederse, hâkim durumu değerlendirerek uygun gördüğü şekilde karar verebilir. Bu hüküm, evlilik bağlamında çocuğa özel bir tanım getirildiğini göstermektedir. ⁴⁰

1969 tarihli 111 sayılı Irak Ceza Kanunu, çocuğun cezai sorumluluğunu şu şekilde açıklar: "Yedi yaşını doldurmamış kişi cezai sorumluluğa tabi tutulmaz." Yani, çocuk yedinci yaşına kadar cezai sorumluluk taşımaz. ⁴¹ Ayrıca, "eksik ehliyetliler, yedinci yaşını doldurmuş ancak on sekiz yaşını tamamlamamış kişiler kabul edilirler. Aynı zamanda, "Yedinci yaşını doldurmuş ancak on sekiz yaşını tamamlamamış kişi, cezai sorumluluk açısından eksik ehliyetli kabul edilir ve Çocuk Koruma Kanunu'na göre muamele edilir". Bu da demek oluyor ki, bu bireyler yetişkinler gibi cezai sorumluluk taşımazlar ve özel bir yasal (Çocuk Kuruma Kanunu) düzenlemeye tabidirler. ⁴²

BMÇHS'nin 1. maddesinde, "...uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır." ⁴³ ifadesi yer almaktadır. Bu madde, çocukluk döneminin 18 yaş günü dolmasıyla sona erdiğini vurgulamaktadır. Ancak sözleşme, çocuğun erken yaşta reşit olabilme olasılığını da gündeme getirir. Bu durum, bazı yerel yasa sistemlerinde reşitlik yaşının 18 yaşından daha düşük olabileceğini göstermektedir. ⁴⁴

Kısaca "çocuk" tanımı genellikle hukuki bağlama göre belirlenir, yerel yasalar farklı bir şekilde belirlemediği sürece, 18 yaşına kadar olan bireyleri kapsar.

³⁹ 1983 tarihli ve 76 sayılı Irak Çocuk Koruma Kanunu, md. 3.

⁴⁰ 1959 tarihli ve 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 7.

⁴¹ 1969 tarihli ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu, md. 64.

⁴² Irak Ceza Kanunu, md. 66.

⁴³ Irak Ceza Kanunu, md. 66.

⁴⁴ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 45.

Çocuğu tanımlamak, genellikle çocuğun yaşına ve gelişim seviyesine göre değişebilir ancak genel olarak bir çocuk, ergenlik dönemine girmemiş bir insandır. Çocukluk genellikle doğumdan ergenliğin başladığı döneme kadar olan süreyi ifade eder. Genellikle fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişim büyük ölçüde bu dönemde yaşanır.⁴⁵

Biyolojik açıdan bakıldığında çocuk çeşitli aşamalardan geçer ancak temel değişiklikler çocukta 13 yaşından sonra başlar. On üç yaşına gelen çocuk ergenlik dönemine girer ve bu dönemde önemli psikolojik değişimler yaşanır. Bu değişimler, ergenliğe geçen çocukta yeni bir kişilik yapısının oluşmasına yol açar. Bu süreç, "ergenlik krizi" olarak bilinir. Her birey bu aşamadan geçer ancak krizin şiddeti kişiden kişiye farklılık gösterir. Sağlıklı bir yetişkinliğin temelini atmak için bu krizin neden olduğu zararları azaltmak ve çocuğu bunlardan korumak önemlidir. Bu dönemin iyi yönetilmesi için çocuğun biyolojik farklılıklarına dikkat edilmesi ve kişiliğine uygun eğitilmesi gerekir. Lowenfeld'e göre bu bağlamda çocuklar iki gruba ayrılır: "görsel tip" ve "dokunsal tip". Görsel türdeki çocuklar genel resme odaklanırken dokunsal türdekiler ayrıntılara ve duygusal-psikolojik boyutlara önem verir. Çocuğun hangi gruba dahil olduğunu doğru bir şekilde belirlemek ve buna uygun bir eğitim ve sanat programı uygulamak esastır.⁴⁶

Çocuğun sosyal tanımı, kültürlere ve toplumlara göre farklılık gösterir. Çocuk, içinde bulunduğu toplumun yapısı ve kültürüne göre tanımlanır. Çocukluğa önem veren toplumlar, çocuğun bu dönemdeki özel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayacak sağlıklı bir ortam sağlamanın gerekliliğini vurgular. Coğrafya ve biyoloji, çocukluğun özelliklerini belirlemede önemli bir rol oynar. Bazı bölgelerde biyolojik gelişimin erken başlaması, erken ergenlik sürecine yol açabilir ve bu durum, çocuğun tanımını ve toplumdaki rollerini etkiler. Bu gibi durumlarda çocuklar uluslararası tanımlardan ziyade çevre koşullarına göre değerlendirilir. Çocukluk; sosyal yapılar, aile ilişkileri, sınıfsal farklılıklar ve yerel kültürlerden etkilenen bir sosyal yapı olarak kabul edilir. Bu dönemde çocuk, sosyal rolleri öğrenir ve eğitim kurumları ile sosyal ilişkiler yoluyla kimliğini geliştirir.⁴⁷

Psikolojik olarak çocuk kavramı; çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini kapsar. Çocuklar zamanla farkındalık, dikkat, hafıza ve dil becerilerini geliştirmeye başlarlar ve zamanla çocukların düşünme ve problem çözme kapasiteleri artar. Duygusal alanda ise

---

⁴⁵ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri," Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17/2 (2004), 232.

⁴⁶ Görkem Kutluer, "Gelişim Süreçlerinde Çocuk Resminin Yeri," Ekev Akademi Dergisi 63 (2015), 406–408.

⁴⁷ Damla Aydaşo, *Çocuk Hakları Krizi: Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Uygulanması Analizi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 23-24.

çocuklar duygularını ifade etmeyi ve düzenlemeyi öğrenir, başkalarının duygularını anlamaya başlarlar. Bu durum çocuğun empati becerilerini geliştirir. Sosyal açıdan ise ilişkiler kurar, iletişim ve iş birliği becerileri kazanarak kimlik oluşturur ve toplumsal normlarla uyum sağlamayı öğrenirler.⁴⁸

2.1.2. Çocukluk kavramı

Çocukluk, bir bireyin hayatındaki önemli ve benzersiz bir aşamadır. Çocukluk, yaşam döngüsünün doğal ve ayrılmaz bir parçasıdır.⁴⁹ Ayrıca çocukluk, yalnızca bir büyüme süreci değil, aynı zamanda zihinsel, duygusal ve sosyal gelişim açısından karmaşık dinamikler içeren özel bir dönemdir. Bu bağlamda çocukluk kavramını farklı bakış açılarından ele alınması gerekmektedir.⁵⁰

Türk Dil Kurumu sözlüğünde "çocukluk" kavramı "çocuk olma durumu", "insan hayatının bebeklikle ergenlik arasındaki dönemi" ve "çocukça davranış" olarak ifade edilmiştir.⁵¹ Doktrinde ise çocukluk, "herhangi bir döneme ait tek bir evrensel deneyimi olmayan, tarihsel ve kültürel bir yapı",⁵² "yaşam zincirinin doğal halkalarından biri olarak algılanan",⁵³ olarak ifade edilmiştir.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde çocukluk, bebeklik ile ergenlik arasındaki büyüme dönemi olarak tanımlansa da çocukluğun kapsadığı yaş aralığı her ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve hukuki sistemlerine göre farklılık göstermektedir. Hatta aynı toplum içinde hukuki sistemin farklı dallarına göre de değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda, bu başlık altında "çocuk" kavramının sosyolojik, psikolojik ve hukuksal açıdan ne anlama geldiği üzerinde durulması gerekmektedir.⁵⁴

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, geleneksel toplumlarda çocukluk, hızla geçmesi gereken bir dönem olarak görülürken, modern toplumlarda özel bir gelişim aşaması olarak kabul edilmektedir. Modern bakış açısına göre, çocuklar yetişkinlerden farklı biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklere sahiptir. Bu nedenle, modern bakış açısına göre çocuklar

⁴⁸ Aydaşo, *Çocuk Hakları Krizi*, 22.

⁴⁹ Mine Tan, "Çağlar Boyunca Çocukluk", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 22/1 (2019), 71.

⁵⁰ Işıkcı – Karatepe, "Türkiye'de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları", 71.

⁵¹ Türk Dil Kurumu, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri: Güncel Türkçe Sözlük*, (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim 2 Nisan 2025).

⁵² Bob Franklin, *Çocuk Hakları* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993), 22.

⁵³ Sağlam – Aral, "Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 43.

⁵⁴ Işıkcı – Karatepe, "Türkiye'de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları", 71.

yetişkinlerden farklı biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklere sahiptir. Bu durum, çocukların gelişim süreçlerine uygun olarak farklı ihtiyaç ve beklentilerinin ortaya çıkmasına neden olur.⁵⁵

Psikolojik açıdan çocuk gelişimi dört döneme ayrılır: 0-2 yaş arası bebeklik dönemi, 3-6 yaş arası okul öncesi dönem, 6-12 yaş arası çocukluk dönemi ve 12-18 yaş arası erginlik dönemi. Her bir dönem, çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişiminde önemli değişimlerin yaşandığı aşamalardır. Bu aşamalar, çocuğun farklı gelişimsel becerilerini ve ihtiyaçlarını ortaya koyar.⁵⁶

Hukuksal olarak, her hukuki sistem çocukluğun başlangıcı ve sonu ile ilgili farklı düzenlemelere sahiptir. Roma hukukuna ve İslâm hukukuna dayalı toplumlarda, çocukluğun fiziksel ve cinsel olgunluğa ulaşılmasıyla sona erdiği kabul edilirken, modern ideolojik sistemlere dayalı toplumlarda çocukluğun, entelektüel olgunluğa ulaşılmasıyla son bulduğu varsayılmaktadır.⁵⁷

Önemli Eski Çağ filozoflarından biri olan Aristoteles, çocukluğu düşünme yeteneğinin henüz gelişmediği ve erdemli davranışla erdemsiz davranış arasında ayırım yapılamayan bir dönem olarak açıklar. Bu durum; yaşam zorluklarına, tehditlere ve huzursuzluklara yol açabilir. Aristoteles, çocuğu henüz olgunlaşmamış olarak tanımlar ancak ona göre çocuk temelde bir gün yetişkin olması gereken kişidir.⁵⁸

Son olarak çocukluk, yaşamın doğal ve sabit bir evresidir ve sosyal kültürel bir kavramdır; toplumsal normlar ve değerler tarafından şekillendirilir. Çocukluk anlayışı; ekonomik, çevresel ve tarihsel koşullara göre değişir. Ayrıca cinsiyet ve sosyal sınıflardan da etkilenir. Sosyalleşme süreci, çocuğun ailesi ve toplumuyla etkileşime girmesiyle başlar ve çocuğu toplumsal kurallara uymaya teşvik eder. Çocukluk yalnızca biyolojik bir evre değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir kavramdır. Bu nedenle çocukluğun tanımı, toplumsal ve kültürel koşullara göre zaman içinde değişir.⁵⁹

2.2. Tarihsel Süreçte Çocuk

Çocukluğun tarihi, geçmişte çocuklara yönelik tutumları inceleyerek hem geçmiş anlamamıza hem de günümüz çocuk hakları ve toplumsal yaklaşımları kavramamıza yardımcı olur. Bu

⁵⁵ Işıkçı – Karatepe, “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları”, 71.

⁵⁶ Işıkçı – Karatepe, “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları”, 71.

⁵⁷ Heersh Abdulrahman Ahmed Talabani, *Türkiye’de ve Irak’ta Çocuk Hakları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 9.

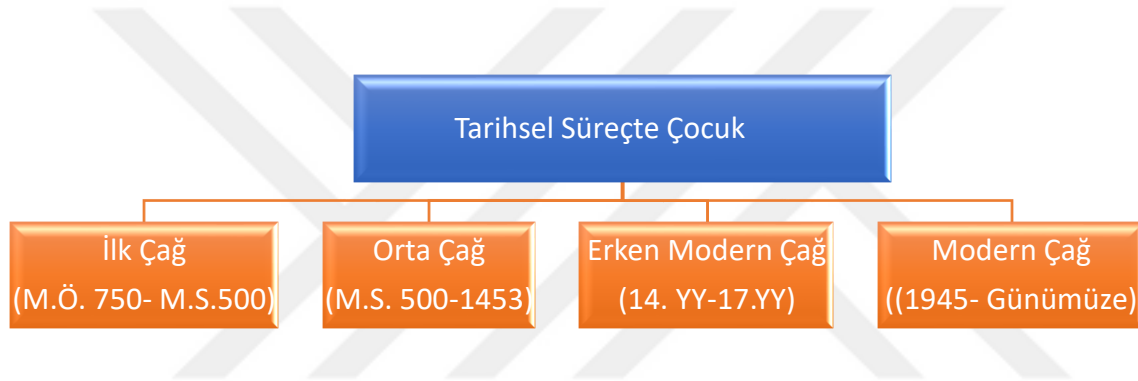
⁵⁸ Talabani, *Türkiye’de ve Irak’ta Çocuk Hakları*, 4.

⁵⁹ Güçlü, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, 1-2.

bağlamda yapılan çalışmalar ve araştırmalar; çocukluğun toplumsal bir yapı olduğunu, zamanla ve kültürden kültüre değiştiğini göstermiştir. Çocukluğun kültürel ve toplumsal inşası, toplumsal yapıların gereklilikleri ve belirli bir şekilde gelişen çocukluk algıları; çocukluk için ortak bir anlayış oluşturulmasını engellemiştir. Tarih boyunca teorisyenler, diğer memelilerle karşılaştırıldığında insan gelişiminin eşsiz doğasına ve "çocukluk" olarak bilinen uzun bir bağımlılık dönemine olan hayranlıklarını ifade etmişlerdir.⁶⁰

Bu çalışmada, çocuk ve çocukluk imgelerinin tüm yönleriyle incelenmesi amaçlanmamaktadır. Ancak, çocuk haklarını daha iyi anlayabilmek için bu kavramların tarihsel gelişimi ve konumu dört dönemde ele alınacaktır.

Grafik 1.1: Tarihsel Süreçte Çocuk

Belirtilen her dönem, çocuğun durumunu kendi sosyal yapısı çerçevesinde ele almış ve belirli bir gerçeklik, o döneme göre şekillenmiştir.⁶¹

2.2.1. İlk Çağ'da çocuk

İlk çağda çocuğu koruma anlayışının açık ve sistematik bir temele dayanmadığı söylenebilir. Çünkü bu anlayış, çocukların genellikle kişisel çıkarlar için veya devletin hedef ve amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmasına yönelmiştir.⁶²

Eski Mezopotamya medeniyeti, çocukluk ve haklarına büyük bir ilgi göstermiş ve çocuğa özel bir önem göstermiştir. Hammurabi Kanunu, Babil ve Asur yasalarının temel referansı olarak kabul edilerek, aileyi büyük bir önemle ele almış; evlilik, evlat edinme, miras gibi konuları düzenleyerek çocuğun sağlam bir aile içinde yetiştirme hakkını, doğru şekilde eğitilme hakkını, hukuki koruma ve mali haklar gibi bazı haklarını güvence altına almıştır.⁶³ Hammurabi

⁶⁰ Talabani, *Türkiye’de ve Irak’ta Çocuk Hakları*, 9.

⁶¹ Levent Eraslan, “Çocukluk Sosyolojisine Giriş”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 4/7 (2019), 82.

⁶² Zeynep Erkut vd., “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, *Çocuk ve Medeniyet* 2017/1, 19-20.

⁶³ Karadoğan, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, 199.

Kanunları'nda çocuklar ve aile yaşamıyla ilgili birçok madde bulunmaktadır. Baba, ailenin reisi ve en üst otoritesi olarak kabul edilmiştir. Kanunun 192., 193. ve 195. maddelerine göre, çocuklardan, kendilerini yetiştiren babalarına tam bir saygı göstermeleri beklenirdi. Bu kurala uyulmaması durumunda sert cezalara çarptırılabilirlerdi. Bazı durumlarda, bu cezalar çocuğun parmaklarını, gözlerini veya dilini kaybetmesine kadar varabilirdi; bu, işlenen suçun türüne bağlı olarak değişirdi.⁶⁴ Bunun üzerine çocukluk, ailenin tüm üyeleri üzerinde baba otoritesinin egemenliğiyle; babanın, ailenin mal varlıkları üzerinde tasarruf hakkına sahip olmasını; çocukları satma, rehin bırakma, köle yapma veya tanrılara kurban olarak sunma gibi uygulamalara da maruz kalmıştır.⁶⁵

Mezopotamya medeniyetinin övgüye değer yönü, çocuk haklarını koruma konusunda sadece teorik olarak düşünmekle kalmayıp, aynı zamanda bu ilkeleri gerçek hayatta ciddi bir şekilde uygulamaya çalışmasıdır. Bu sayede, özellikle Hammurabi Kanunu sonrasında, çocuklara olan ilgi ve eğitimi Iraklılar için öncelikli bir konu haline gelmiş ve Hammurabi Kanunu, çocuğun birçok hukuki ve eğitimsel hakkını içererek, önceki dönemdeki çocuklukla ilgili ihlalleri aşmaya yönelik bir çaba göstermiştir.⁶⁶

Eski Mısır'da güneş tanrısının hükümdar olarak adalet, doğruluk ve dürüstlük ilkelerine dayanan bir hukuk düzeni oluşturması, toplumun temel değerlerini şekillendirmiş, insan haklarının daha belirgin hale gelmesine olanak tanımış ve toplumsal adaletin sağlanması adına önemli adımlar atılmasına zemin hazırlamıştır; ayrıca bu düzen, bireylerin haklarının korunmasında ve toplumsal düzenin sürdürülebilmesinde etkili bir rol oynamıştır. Aynı şekilde çocuk hakları ve korunması üzerine konuşulurken o dönemdeki Mısır toplumunu şekillendiren bazı düşünsel ve kültürel özelliklere de değinmek gerekir.⁶⁷ Mısır toplumu krallar ve zenginler sınıfı ile yoksul sınıf olarak iki sınıfa ayrılmıştı. Bu sınıf ayrımı, çocuk haklarını ve çocukların eğitimini doğrudan etkilemiştir. Ayrıca çocuklar, sınıf farkı gözetmeksizin ilk yıllarında bazı ortak haklardan yararlanıyordu. Eski Mısır'daki çocuklar, sağlıklı bir bakım ve ahlaki değerlere dayalı huzurlu bir aile ortamında yetişme hakkına sahipti; kız çocuklarının öldürülmesi (kız çocuklarını diri diri gömme) gibi uygulamalar yasaklanmış ve çocukların hakları korunmuştu.⁶⁸ Buna rağmen, çocukların korunması ve bakımı, toplumun sınıfına göre farklılık gösteriyordu.

⁶⁴ Erkut vd., “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, 19-20.

⁶⁵ Rabia Demir – Tansel Türkdoğan, “Baba-Çocuk İlişkisi Bağlamında İtaat ve Sanatta Kurban”, *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi* 5/9 (2020), 195–196.

⁶⁶ Koray Toptaş, “Eski Mezopotamya’da Çocuk”, *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri* 10/1 (2016), 56–63.

⁶⁷ Ebru Uncu, “Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü”, *History Studies* 5/1 (2013), 358–360.

⁶⁸ Fâtıma el-Ḥammās el-yübī, “Child Rights in the Most Important Civilizations and Divine Laws”, <https://islamanar.com/child-rights/#ftn4> (Erişim: 2 Nisan 2025).

Yoksul sınıftaki çocuklar için bakım genellikle annelere düşerken, zengin sınıftaki çocukların bakımlarını dadılar ve hizmetçiler yapıyordu. Bu durum, sınıf farklarının çocukların bakımına etkisini açıkça gösteriyordu.⁶⁹ Eğitim açısından ise, okullar yaygın olsa da eğitim, yalnızca zengin sınıfa ait çocuklar için mevcuttu. Halktan olan çocuklar, daha ilkel eğitim yöntemleriyle eğitim alıyorlardı. Bu durum, eğitim hakkı konusunda belirgin bir eşitsizlik yaratmıştı. Ayrıca, eğitim genellikle yalnızca erkek çocuklarına verilmekteydi, bu da kız çocuklarının eğitim hakkının ihlali anlamına geliyordu.⁷⁰

Türklerde çocuk haklarını anlamak için öncelikle yasa gücüne sahip olan geleneklerin incelenmesi gerekmektedir. Mandaloğlu'na göre 'töre', eski Türkler arasında kanun niteliğindedir ve sosyal hayatı düzenleyen bağlayıcı kural ve düzenlemeler bütünüdür. Bu çerçevede, Türk toplumunda çocuk hakları da büyük ölçüde geleneksel hukuk anlayışı ve sosyal normlar doğrultusunda şekillenmiştir.⁷¹

Eski Türklerde çocuk ve aile hukuku çok önemli bir yer tutuyordu çünkü çocuk, ailenin devamı için en önemli faktörlerden biriydi. Türk toplumunda erkek çocuk sahibi olmamak, yalnızca aile hayatını olumsuz etkilemekle kalmaz aynı zamanda mal mülkün dağılımını da olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilerdi.⁷² Türkler arasında özellikle bozkır toplumlarında kadınlardan ya da kızlardan beklenen en önemli özellik doğurganlıktı.⁷³ Çünkü çocuk sahibi olmanın ailenin devamlılığını sağlamak için gerekli olduğu düşünülüyordu. İlk olarak kadınlardan bu görevi tam anlamıyla yerine getirebilmeleri beklenirdi. Aynı zamanda erkeğine çocuk vermeyen bir kadın meyvesiz ağaç olarak da bilinirdi.⁷⁴ Bu nedenle, eski Türklerde bir kadın evlendiğinde kadının erkeğe bir çocuk vermesi çok önemli konulardan biri olarak bilinmektedir. Ayrıca doğan çocuğun cinsiyetini belirlemek için kurt mu? tilki mi? ifadeleri kullanılırdı. Eğer kurt denirse doğan çocuğun cinsiyeti erkek, tilki denirse doğan çocuğun cinsiyetinin kız olduğu anlaşıldı. Kurt veya tilki ifadelerinin kullanılmasının sebebi karakterle alakalı olmalarıdır. Çünkü tilki yaltaklanmayı, kurt ise yiğitliği temsil eder. Aynı zamanda eski Türklerin bazı sözleri gibi, oğul babasına, kız annesine çeker, bu sözde anlatmak istediği oğlanın yetiştirmesi babanın görevi kızın ise anneni görevidir.⁷⁵

---

⁶⁹ Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, 7.

⁷⁰ Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, 7.

⁷¹ Mehmet Mandaloğlu, “Eski Türklerde Çocuk Hukukunun Töreye Göre Değerlendirilmesi,” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Haziran 2013), 134.

⁷² Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları* (İstanbul: And Yayınları, 1977), 67.

⁷³ Mandaloğlu, “Eski Türklerde Çocuk Hukukunun Töreye Göre Değerlendirilmesi,” 138-142.

⁷⁴ Mahmut Tezcan, *Türk Ailesi Antropolojisi* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2000), 25.

⁷⁵ Mandaloğlu, “Eski Türklerde Çocuk Hukukunun Töreeye Göre Değerlendirilmesi,” 138-142.

Eski Türklere göre, doğan çocuğun ismi belirli bir yaştan sonra verilirdi. Çocuk doğar doğmaz ilk verilen ad gerçek adı değildir. Çocuk belirli bir yaşa geldiğinde, gerçek ismini ala bilmesi için töreye göre, bir kahramanlık yapması gerekmektedir. Ayrıca bu isim, ailesi ve topluluğa yaptığı kahramanlıklara göre değişebilir. Örneğin, Bozkurt, Kök Börü, Uku (Baykuş), Aşbergen, Konak keldi, Turul (Tuğrul) Yağıbasan (Yavbastı), Uralbey, Sırgeldi, İdilbay vb. gibi adlar yer almaktadır.⁷⁶

Eski Türklerin örf ve adetlerinde nikahsız evlilik olması söz konusu değildir.⁷⁷ Bu bağlamda, evlenecek adaylardan kız veya erkeğin belli bir yaşa ulaşması gerekmektedir. Ancak kızı beğenen birisi kızı istemeye geldiğinde yurda ulaşmadan attan iner ve kapıdan ağır ağır girip, kızın babasının önünde dizlerinin üstüne çökerek derin bir şekilde eğilir ve kızının elini babasından ister. Bunda sonra ailenin içinde evlilik konusunu değerlendirmek için müzakere başlatılır. Ailesi kızın evlenmesine razı olduğunu bildirdiğinde ve kızında evliliği kabul ettiği takdirde evlilik gerçekleşir. Ayrıca, oğlanın evlendirilmesinde güveyi tarafından kız için velisine verilen 'kalın' isimli bir mal da vardır. Aynı zamanda oğlanını evlendirmek babanın görevidir. Baba bu görevini yerine getirmediği ve 'kalını' vermediğinde oğlan aile sahibi olabilmek için babasının mülkünün bir kısmını alması suç sayılmazdı. Eski Türklerde aile yapısının parçalanmaması için oğlan babasından izin almadan evden ayrılamaz.⁷⁸

Yazar Bahaeddin Ögel'e göre Türk Mitolojisi adı verilen eserde "Devlet Töresi" ve "Halk Töresi" adı verilen iki tane toplum düzeni ortaya çıkmıştır. Devlet Töresine göre büyük oğul, Halk Töresinde ise küçük oğul önemlidir. Devlet töresine uygun olarak eski Türk töresinde büyük oğul daima babasının tahtına geçerdi. Küçük oğlan ise evde oturur ve babasının ocağını devam ettirirdi. Eski Türklerde baba ocağını devam ettiren çocuğa "ot-tigin" denirdi. Aynı zamanda bu çocuklara babalarının mirası düşer fakat tahta oturamazlardı.⁷⁹

Antik Yunanda çocuk, Antik Yunan'a göre özellikle Atina ve Sparta şehirlerinde doğumdan yedinci yaşa kadar geçen dönem erken çocukluk dönemi olarak kabul edilirdi. Bundan sonra yedinci yaştan itibaren yüksek sosyal statüye sahip erkekler için resmi eğitim süreci başlardı. Geleneklere göre, ergenlik dönemi önemli bir dönemdir. Çünkü bu dönemde, çocuk fiziksel, toplumsal, zihinsel ve sosyal açıdan gelişirdi. Ergenlik dönemi yetişkinlik olma dönemine giden

⁷⁶ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1971), 22.

⁷⁷ Osman Türkdoğan, "Türk Ailesinin Genel Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* 1 (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), 35.

⁷⁸ Mandaloğlu, "Eski Türklerde Çocuk Hukukunun Töreye Göre Değerlendirilmesi," 141.

⁷⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) 1 (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1993), 28-29.

yoldur. Aynı zamanda Atina ve Sparta'da yetişkinlik yaşı farklıdır. Örneğin, Atina'da yetişkinlik yaşı 18, Sparta'da ise 20 yaşıdır.⁸⁰

Antik dönemde çocukların değerli görülmesinin bir diğer nedeni, onları iyi birer vatandaş olarak yetiştirme sürecinin bir parçası olmalarıdır. Atina'da yüksek statüye sahip ailelerin erkek çocukları, öncelikle iyi bir vatandaş olma niteliklerine sahip olmalıydı. Bu da çocukların politikayı anlaması, sportif etkinliklere katılması, kültürel birikim edinmesi ve bir müzik aleti çalma gibi beceriler kazanması gerektiği anlamına geliyordu.⁸¹

Atina'daki varlıklı ailelerin kızları ise çocukluklarının büyük bir kısmını evde annelerinden ve kadın akrabalarından el işleri, dokuma, ev işleri ve küçük kardeşlere bakım gibi beceriler öğrenerek geçiriyordu. Okuryazarlık ise genellikle özel öğretmenler, kızların daha eğitimli erkek kardeşleri ya da ücretli hane halkı eğitimcilerinin rehberliğinde evde sağlanıyordu.⁸² Ancak Sparta'da, çocuk eğitime dair benzersiz uygulamalar mevcuttu. Erkek çocukların eğitimine ne kadar önem veriliyorsa kız çocuklarının eğitimine de o kadar özen gösteriliyordu.⁸³

Toplumda çocuğa önem verilmesine rağmen, güçlü olmanın hayatta kalma için gereklilik olarak kabul edilmesi nedeniyle zayıf ve engelli çocukların yaşamaya layık görülmeyp yaşamlarına son verildiği de görülmüştür. Bu dönemde ancak güçlü bedene sahip olanlar ve ileride savaşçı olabilecek bireyler hayatta kalmaya değer bulunmuştur. Bu yaklaşım, Yunan filozoflarının devlerinden biri olan Platon tarafından da savunulmuştur. Platon engelli çocukları toplumdan uzaklaştırmayı önermiştir. Platon, bu uygulamanın insan neslinin saflığını korumak ve engelli bireylerin üremesinin devleti zamanla zayıflatmasını engellemek için gerekli olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Sparta'da da zayıf ve engelli çocuklara acımasızca davranılmış, bu çocuklar dağlara atılarak vahşi hayvanlar ve yırtıcı kuşlar tarafından yok edilmiştir. Sparta'da kölelik yaygındı ve köleler, çocuklar dahil olmak üzere, açıkça pazar yerlerinde alınıp satılıyordu. Küçükler, biçimsiz ve engelli olanlar şehirden dışlanmış ve onların yok edilmesi bir kurtuluş olarak görülmüştür.⁸⁴

Antik Yunan'da istenmeyen çocuklara yönelik sert bir tutum vardı. Ailenin reisi olan baba, çocuğun ailede kalıp kalmayacağına karar veren ana figürdü. Fiziksel engeli veya hastalığı olan

⁸⁰ Lesley Beaumont, *A Regional Approach to Archaic and Classical Greece: The Case of Athens and Sparta*, L.A. Beaumont (New York: 2021), 70–75.

⁸¹ Hatice Karakuş Öztürk, “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler,” *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017), 253–276.

⁸² Nezîr Hârûn ez-Zübeydî, “Hukûku't-tifli'müstevhât min Risâleti'l-hukûk li-'l-İmâm Zeynelâbidîn”, *Mecelletü'l-Külliyyeti'l-İslâmiyyeti'l-Câmia* 1/46 (2018), 567–570.

⁸³ Hatice Palaz Erdemir – Hilal Erdemir, “Antik Çağ'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek!”, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 2 (2012), 648.

⁸⁴ Nezîr Hârûn ez-Zübeydî, “Hukûku't-tifli'müstevhât min Risâleti'l-hukûk li-'l-İmâm Zeynelâbidîn”, 567–570.

çocuklar genellikle terk edilirdi, çünkü toplum bu çocukların aileye ya da topluma katkı sağlamayacağına inanıyordu. Ayrıca erkek çocukların, kız çocuklara kıyasla daha fazla tercih edilmesi, bir çocuğun kaderini etkileyen önemli bir faktördü. Sparta’da ise çocuklara yönelik tutum çok daha sertti. Eğer bir çocuk engelli veya zayıf doğarsa, doğrudan öldürülüyordu; çünkü Spartalılar, toplumun yalnızca güçlü bireylerden oluşması gerektiğine inanıyorlardı. Sağlıklı doğan çocuklar bile erken yaşlardan itibaren fiziksel eğitime tabi tutuluyordu; amaç, onların gelecekte güçlü askerler olmalarını sağlamaktı. Öte yandan Lidya gibi bazı bölgelerde yöneticiler sağlıklı çocukların korunmasına özen gösteriyordu. Ancak engelli çocuklara karşı aynı özen gösterilmiyordu. Örneğin, Lidya hükümdarı Croesus, sağlıklı oğlu Atys’i tehlikelerden korurken, sağır ve dilsiz olan diğer oğlunu ihmal etti.⁸⁵

Antik Roma’da On İki Levha Kanunu, M.Ö 451’de çıkarılarak Roma’da hak eşitliğini sağlamayı ve hukuku netleştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu kanun, çocukların terk edilmesini yasaklar, miras haklarını güvence altına alır ve istismar durumunda yargıya başvurma hakkı tanırdı.⁸⁶ Ancak Antik dönemde Roma medeniyetinde aile oldukça önemli bir yere sahipti. Bu nedenle, formal eğitimden önce aile ortamında verilen eğitim öncelikli olarak görülmekteydi. Antik Roma’daki çocuklar genellikle yedi yaşına gelene kadar anneleri tarafından yetiştirilirdi. Daha sonra babaları tarafından onlara çiftçi, zanaatkâr veya asker olma öğretilirdi. Varlıklı ailelerin çocukları genellikle okula gider ve burada onlara okuma yazma öğretilirdi. Romalılar, adet ve örflerin çocuklara aktarımına büyük önem vermektedir.⁸⁷

Bu çerçevede çocuklara On İki Levha Kanunu öğretilmekteydi. Çocuk sahibi olmak, Roma ailesinde güçlenme ve genişlemenin bir sembolüydü. Roma’nın kuruluş efsanesinde Romulus ve Remus adındaki ikiz erkek çocukların vurgulanması ve şehrin doğuşunun bir nesil ile ilişkilendirilmesi, bu bakış açısını en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Çoğalmanın bir sembolü olarak değerlendirilen çocuk, ailenin itibarını ve gücünü pekiştirmektedir. Julia Yasası’na göre, en az üç çocuğu olan yurttaşlar idari görevlere atanma konusunda avantajlar elde ediyordu ve memuriyete girişte bu kişilere tercih hakkı tanınıyordu.⁸⁸

---

⁸⁵ Dolunay Şenol – Sıtkı Yıldız, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Bildiri Kitabı, 2. Cilt (Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, 2012), 644–646.

⁸⁶ Nurcan İpek, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23/2 (2017), 298–360.

⁸⁷ Hanne Sigismund Nielsen, *Slave and Lower-Class Roman Children, Childhood and Education in the Classical World*, ed. Judith Evans Grubbs – Tim Parkin (Oxford: Oxford University Press, 2013), 286–300.

⁸⁸ Fanny Dolansky, “Playing with Gender: Girls, Dolls, and Adult Ideals in the Roman World”, *Classical Antiquity* 31/2 (2012), 256.

Babanın, çocukları ve hatta torunları üzerinde bile hâkimiyeti vardı. Roma hukukuna göre, baba yalnızca karısı ve çocukları üzerinde değil, çocuklarının çocukları ve hatta köleleri ile onun çatısı altında yaşayan herkes üzerinde mutlak babalık gücüne (patria potestas) sahipti. Büyük oğul olan Romalı şair ve devlet adamı Cicero, babasının ölümünden sonra erkek kardeşinin ve ailesinin sorumluluğunu üstlendi. Yasaya göre bir baba, yetişkin oğlunu bile dövebilirdi. Erkekler 14 yaşında evlenebilirken, kızlar 12 yaşından itibaren evlenebilirdi.⁸⁹

Evlilikler, genellikle babalar tarafından siyasi güç veya iş anlaşmaları sağlamak için düzenlenirdi. Çocuklar, ailelerinin beklentilerine uygun olarak yetiştirilse de, aile kimliğinin inşasında önemli roller oynarlardı. Roma'da çocukluk, yaşam döngüsünün ayrı bir aşaması olarak değerlendirilirdi ve büyüme, aile ve topluma entegrasyonla ilgili kademeli adımlardan oluşurdu. Bununla birlikte, Roma'da çocuklar, topluluklarda önemli bir demografik bileşen oluşturuyordu. Nüfusun yaklaşık üçte biri 15 yaşın altındaydı. Çocukların sosyalleşmesi cinsiyete dayalıydı; oyun, eğitim ve çalışma yoluyla kültürlenme, gelecekteki rollerini öğrenmelerinde etkiliydi. Yedi yaşında okula başlamayan çocuklar, evde eğitici oyuncaklarla öğrenmeye başlardı.⁹⁰ Bütün bunlara ilaveten, çocukları çevreleyen gündelik nesneler hayatın önemli bir parçasıydı. Oyuncaklar, belirli cinsiyet veya sınıf normlarını çocuklara aktarmak için kullanılıyordu. Ancak çocuklar, bu oyuncakların yalnızca pasif tüketicileri değildi; kendi oyuncaklarını yapabilir ve yeniden şekillendirebilirlerdi. Sosyal gerçekliklerine göre eylemlere katılıyorlardı. Hem özgür hem de köle çocuklar, evdeki dinî ritüellere düzenli olarak katılırdı ve Lares ayinlerinde olduğu gibi, evin vesayet tanrıları gibi daha aktif roller üstlenebilirlerdi.⁹¹

Roma'da çocuk haklarına rağmen, çocuklar acımasız sahnelere maruz kalıyordu. Baba, aile bireyleri üzerinde mutlak otoriteye sahipti; yeni doğan bir çocuğun aileye kabul edilip edilmeyeceğine yalnızca o karar verirdi.⁹² Baba, çocuklarının yaşamına veya ölümüne hükmetme yetkisine sahipti ve onları köle olarak satma hakkı da bulunuyordu. Bu otorite, Romalılar arasında mutlak bir mülkiyet hakkı olarak görülüyordu.⁹³ Ayrıca engelli çocukların kaderi genellikle kabile liderinin elindeydi. Lider, çocuğun engellilik derecesine göre yaşamına devam edip etmeyeceğine karar verirdi. Çoğu durumda bu çocuklar, nehirlerle atılmak veya dağların zirvelerine terk edilmek suretiyle öldürülürdü. Ayrıca, engelli ve akıl sağlığı sorunları

---

⁸⁹ Nielsen, *Slave and Lower-Class Roman Children*, 286.

⁹⁰ İsmail Doğan, *Akıllı Küçük: Çocuk Kültürü ve Çocuk Hakları Üzerine Sosyo-Kültürel Bir İnceleme* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000), 43.

⁹¹ Doğan, *Akıllı Küçük*, 45.

⁹² İpek, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, 316-317.

⁹³ İpek, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, 296-297.

olan çocuklar bazen eğlence aracı haline getirilirdi. Geleneklere göre, yeni doğan bir çocuk babasının önüne konulurdu; baba ya çocuğu kabul eder ya da reddederdi. Reddedilen çocuk ya köle olur ya da özellikle eğlendirici bir figür olarak kullanılırdı.⁹⁴

Eski çağlarda çocuklar, zor koşullar ve sıkıntılarla karşı karşıya kalmış, sert muameleye maruz kalmış ve bazı dönemlerde öldürülmüştür. Birçok medeniyet, çocukları insani değeri olan bireyler olarak görmemiştir. Bu durum, çocukluğun bağımsız bir sosyal kategori olarak önemsenmemesine yol açmış ve çocukların hayatlarının birçok alanında ihmal ve istismara uğramasına neden olmuştur. Tarihi dönemler, insani ilişkilerde vicdan eksikliği, zulüm, baskı, cinayet ve köleliğin yaygınlaşmasıyla doluydu. Çocuklar bu olumsuz uygulamalardan muaf değillerdir. O dönemdeki hurafeler ve inançlar, çocukların tanrılara kurban edilmesini meşru kılarken, kız çocuklarının diri diri gömülmesi de kabile onurunu korumak adına bir gerekçe olarak kabul edilmiştir.⁹⁵

2.2.2. Orta Çağ'da çocuk

Orta Çağ dönemi yaklaşık olarak 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla başlayıp 15. yy.'da Rönesans'ın başlangıcı ve Yeni Dünya'nın keşfiyle sona ermiştir. Bu çağda çocuklar çok farklı dönemlerden geçmiştir. Ancak 16. yy.'dan önce çocukluk dönemi hayatın kendine özgü veya önemli bir dönemi olarak görülüyordu. Altı yaşını geçmiş çocuklar yetişkin kabul edilir ve yetişkinlerden ayrı olarak sınıflandırılmazlardı. Çocuklar, yasal ve toplumsal olarak ebeveynlerinin malı olarak kabul edilir, onlara bağımsız kişilik ve hak verilmezdi. 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar çocuklar çoğu zaman ebeveynlerinin kişisel malı veya uzantıları olarak görülüyordu ve çocukların yasal hakları ya çok azdı ya da hiç yoktu. Sanayi öncesi dönemde çocuk işçiliği yaygın bir olguydu ve çocuklar dünya çapında ekonomik sistemin önemli bir parçasıydı.⁹⁶

Orta Çağ döneminde çocuklara yönelik sert muameleler yeniden ortaya çıkmış ve dönem boyunca egemen olan inançlar ve mistik bakış açıları ile birlikte kilise bu süreçte çocukların yaşam ve ölümünü, özgürlük ve köleliğini belirleyen güç haline gelmiştir.⁹⁷ 14. yy.'da İngiltere'deki yoksul aileler, istenmeyen çocuklarını Thames Nehri'ne atarak toplu bir yok etme biçimini benimsemiştir. Bu dönemde Avrupa'da çocuklar; siyasi, ekonomik ve sosyal

⁹⁴ Nezâr Hârûn ez-Zübeydî, "Hukûku't-tıflî'müstevhât min Risâleti'l-hukûk li-'l-Îmâm Zeynelâbidîn", 567-570.

⁹⁵ Nezâr Hârûn ez-Zübeydî, "Hukûku't-tıflî'müstevhât min Risâleti'l-hukûk li-'l-Îmâm Zeynelâbidîn", 567-570.

⁹⁶ Talabani, *Türkiye'de ve Irak'ta Çocuk Hakları*, 24.

⁹⁷ Özge Özcan, "Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi", *Çocuk ve Medeniyet* 2/4 (2017), 119-120.

durumların kötüleşmesi nedeniyle en temel haklarından mahrum bırakıldı. Özellikle engelli çocukların doğalarında kötülük taşıdıklarına inanıldığı için bu çocuklara kötü muamele ediliyordu. Kilise, zihinsel engelli çocukları şeytanlarla ilişkilendiriyor, onlara "Tanrı'nın düşmanları" veya "şeytanın çocukları" gibi isimler veriyordu. "Kötü ruhları" vücutlarından kovmak amacıyla bu çocuklar halk tarafından en acımasız şekilde cezalandırılıyordu. Bu dönemdeki en kötü uygulamalardan biri, çocukların yakılması ve çocuklara işkence edilmesiydi. Rönesans dönemi, engelli ve zihinsel rahatsızlıkları olan çocuklar için en kötü dönem olarak kabul ediliyor ve bu dönem "Demir Zincirler Dönemi" olarak adlandırılıyordu. Bu durum, 18. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.⁹⁸

İslâmiyet'ten önceki Türk toplumunda çocuklara büyük önem verilirdi. Öyle ki, çocuğu olmayan aileler hor görülür, özellikle erkek çocuklar başta olmak üzere çocukların eğitime ciddi şekilde önem gösterilirdi. Dede Korkut Hikâyelerinde de çocukların eğitiminden ve eğitimin öneminden söz edildiği bilinmektedir. Ayrıca bu hikâyelerde, babanın çocuk üzerindeki yetkisinin sınırsız olmadığı da vurgulanmıştır.⁹⁹

Orta Çağ'da, Türk-İslâm toplumunun Avrupa'dan oldukça farklı olduğu ve çocuklara ergenlik çağına kadar özel bir tutum sergilendiği bilinmektedir. Ayrıca, çocukların eğitilmesi gerektiği düşüncesinin ön plana çıktığı, doğumdan yedinci yaşa kadar olan bebeklik döneminde çocukların saflıklarının ön planda tutulduğu, bu dönemde onlara zarar verebilecek her türlü muameleden korunmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Çocuklara değer verilerek onlarla sağlıklı ilişkiler kurulması, ailenin ve özellikle babanın çocuklar üzerindeki gözle görülür otoritesinin olduğunu da belirtmiştir.¹⁰⁰

Ünlü bilim insanı Farabi'nin çocuklardaki bireysel farklılıklara dikkat çekmesi, zihinsel eğitimin değerini vurgulaması ve gelişim döneminde dengeye önem vermesi, çağın çocukluğa bakış açısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Aynı dönemin bir diğer bilim insanı İbn Sina'nın, çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığına ilgi göstermesi, onların merak ve talepleri doğrultusunda onlara yaklaşıp sevgilerini kazanmanın gerektiğine dikkat çekmesi de önemli bir katkıdır. Diğer bir bilim adamı olan Gazali'nin ise tavır eğitime yönelik vurguları ve çocuk açısından oyunun önemini belirtmesi de önem taşır. Ayrıca çocuk ve çocukluk anlayışının günümüzdeki anlayışa benzer olması, çocuk ve çocukluğun gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, çocuğa sevgi gösterilmesinin bugünkü düşünceyle benzerlik

⁹⁸ Nezâr Hârûn ez-Zübeydî, "Hukûku't-tıflî'müstevhât min Risâleti'l-hukûk li-'l-İmâm Zeynelâbidîn", 571-572.

⁹⁹ Bülent Arı – Ercan Karateke, "Dede Korkut Hikayelerinde Kadın ve Çocuk Eğitimi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/14 (2010), 275–284.

¹⁰⁰ Sağlam – Aral, "Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 48.

taşıması, çağlar boyu süren bir anlayış birliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında çocuğa sevgi gösterilmesi bugünkü düşüncenin benzeri olarak yer edinmektedir.¹⁰¹ Ayrıca Gazali'nin çocuğun sağlam ve diri olmasının yanında hafızasını tazelemesinin en iyi yönteminin oyunda olduğuna dikkat çekmesi o döneme göre önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰²

Aynı dönemlerde Yusuf Has Hacib adlı bilim insanının “Kutadgu Bilig” adlı eserinde de çocuk ve eğitim konularının önemli yer tuttuğu, İbni Tufayl'in "Hay İbni Yakzân" adlı kitabında bir çocuğun gelişim evresini düşünsel olarak incelediği, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Nasreddin Hoca'nın Anadolu'da, Şeyh Sâdi'nin de İran'da çocuk ve çocuğun eğitimi konularını farklı şekillerde işledikleri bilinmektedir.¹⁰³ Osmanlı zamanında ise çocuğun, babanın velayeti ve denetimi etkisinde olduğu fakat eğitimi konusunda annenin babadan daha çok sorumluluğu olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁴

Öte yandan İslâmiyet, çocuğa büyük bir değer vererek onu hem fiziksel hem de manevi olarak koruma altına almıştır. İslâm Hukuku, çocuğun gelecekteki toplumun sağlam bir yapı taşı olduğunu vurgulamıştır. İslâmiyet'te çocuk, sadece geleceğin erkeği veya kadını değil, aynı zamanda toplumu koruyacak asker, ilim sahibi âlim, sağlık çalışanı, doktor gibi önemli roller üstlenecek bireydir. Bu nedenle, İslâm Hukuku çocukları, doğmadan önce anne karnında bile korur. Bu bağlamda İslâm ailenin mutluluğu ve toplumda faydalı çocukların iyi bireyler yetişmesi için eş seçiminde dinî ve ahlakî öngörmüştür.¹⁰⁵ Bu alanda İslâm hukuku, çocuğun doğumundan ergenliğe kadar olan haklarını güvence altına alma konusunda diğer milletlerden farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca İslâm, çocuğun doğumundan ergenliğe kadar tüm temel haklarını garanti altına almış, ırk, renk, din veya cinsiyet ayrımı gözetmemiştir. Aynı zamanda, çocukların yetiştirilmesine ve eğitimine de büyük bir önem vermiştir.

Genel olarak çocukluk tarihine bakıldığında, her toplumda kültüre göre farklı bir çocuk anlayışının ortaya çıktığı görülür. Çocukluğa dair tek bir kavram yoktur; aksine, kavramlar cinsiyet (kız ve erkek), sosyal sınıf (zengin veya fakir çocuk) gibi birçok faktöre göre değişir. Ayrıca, yasalar ve sosyal durumlar da toplumun çocuğa ve çocukluk dönemine nasıl baktığını ve bunları nasıl algıladığını etkiler.

---

¹⁰¹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003), 17–20.

¹⁰² Sağlam – Aral, “Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, 49.

¹⁰³ Mehmet Rauf İnan, “Dünyada Çocuk Yılı ve Eğitimde Çocuğa Görelik”, *Eğitim ve Bilim* 8/45 (1983), 28–32.

¹⁰⁴ İlhan Aksoy, “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/16 (2011), 4, https://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/ia_aile_cocuk_egitimi/ia_aile_cocuk_egitimi.htm (Erişim 1 Mayıs 2025).

¹⁰⁵ Muhammed b. Ahmet Es-salih, “İslâm Hukukunda Çocuğun Hukuki Durumuna Genel Bir Bakış”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/2 (1984), 415.

2.2.3. Erken Modern Dönem’de çocuk

Toplum özellikle yoksul ve yetim çocukları koruma konusunda büyük çaba sarf eden İsviçreli eğitimci Johann Heinrich Pestalozzi'nin (1746-1827) çabaları ile çocuklar konusunda sorumluluk taşımaya başlamıştır. Pestalozzi ile birlikte sosyal değişiklikler nedeniyle zayıflayan aile, çocukları yeterince koruyamayacağı için devletin de çocukları koruma ve eğitme konusunda sorumluluk taşıması gerektiği anlayışı gelişmiştir. Bu döneme kadar Avrupa kıtasında Roma hukuku etkili olmuştu ancak çocukların korunması ve bakımı konusunda bugünkü anlamıyla yasal düzenlemeler mevcut değildi. Roma hukuku daha çok ailenin çıkarlarını korumaya odaklanmış, çocukların haklarına dair düzenlemeler ise oldukça sınırlı kalmıştır.¹⁰⁶

Rönesans Dönemi (15-16. yüzyıl) ile Aydınlanma Çağı'nı (17-18. yüzyıl) içine alan Erken Modern Dönem, çocukluk imgesinin gelişiminde bir kırılma noktasıdır. Bu dönem, modern çocukluk imgesinin esaslarının atıldığı süreci sembolize etmektedir. Orta Çağ'ın sona ermesi ve Rönesans döneminin doğuşuyla birlikte hümanizm anlayışı öne çıkmış ve günümüze kadar bu anlayış sürdürülmüştür. Aynı zamanda Aydınlanma Çağı'nın tesiriyle, toplumların ekonomik, politik, kültürel ve sosyal düzenlerinde gözle görülür ve köklü değişiklikler meydana gelmiştir.¹⁰⁷

Ayrıca Philippe Ariès (1914-1984) Orta Çağ'da çocukluğun bağımsız bir dönem olarak anlaşılmadığını savunmuş; çocukların beşikten çıktıktan sonra büyüklerin hayatının bir parçası haline geldiklerini, oyunlar, kıyafetler ve sosyal yaşam aracılığıyla büyüklerle birlikte olduklarını belirtmiş ve çocukların özel bir kategori olarak ayrılmadığını, onlara "küçültülmüş yetişkinler" gibi bakıldığını vurgulamıştır.¹⁰⁸

Bu ilerlemeler ve gelişmeler ışığında, geçmişe kıyasla çocuk ve çocukluk anlayışında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle çocukluk felsefesine odaklanan yaklaşımlar giderek artmıştır. Bu bağlamda, çocukluk ve çocuk hakları belirgin bir şekilde önem kazanmış ve gün geçtikçe gelişen, kendine özgü modern bir çocukluk algısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Rönesans döneminin ortaya çıkardığı yeni dünya düzeni ve toplumun her bireyinin

¹⁰⁶ Rabia Dirican, “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, *Çocuk ve Gelişim Dergisi* 2/2 (2018), 43–44.

¹⁰⁷ Mehmet Akad – Bihterin Vural Dinçkol, *Genel Kamu Hukuku*, 12. Baskı (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 89.

¹⁰⁸ Philippe Ariès, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, çev. Robert Baldick (London: Jonathan Cape, 1962), 128.

öneminin fark edilmesi, "çocukluk" kavramına atfedilen anlamların değişmesine yol açmış ve çocukluk aşamasının, yetişkinlik döneminden farklı bir önem kazanmasını sağlamıştır.¹⁰⁹

Modern Çocukluk yorumlamasının ortaya çıkmasında tesiri olan baş tetikleyici etkenler, burjuvazi ve kentleşmedir.¹¹⁰ Farklı tarihsel süreçlerde yeterince değer verilmeyen çocuklar, burjuvazinin hakimiyeti altında topluma entegre edilmiş ve önem kazanmıştır. Bu aşamada, burjuvazinin modern bir aile modelini tercih etmesiyle birlikte, modern aile ilişkilerinin oluşmasına imkan tanınmıştır.¹¹¹ Bu vaziyet, çocukların anne babalarıyla derin duygusal bağlar kurmasına ve "çocukluk duygusunun" ilerleyişine yol açmıştır¹¹²

Çocukluk duygusunun ilerlemesinde önemli olan diğer etkenler de sanayinin gelişimi ve sanayi devrimidir. Sanayi devriminden sonra orta ve düşük gelirli sınıfların yükselişlerinden ve çocukların hayatlarının birçok konuda gelişmesinden söz edilebilmeye başlanmıştır.¹¹³ Fakat, tüm bu olumlu gelişmelerin dışında çocuklar çok tehlikeli durumlarla da karşı karşıya kalmışlardır. 18. yy.'da Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla birlikte iş gücü açığını kapatmak amacıyla çocuklar çalıştırılmıştır. Bu durum, çocuk işçiliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Çocuklar çok zor çalışma koşullarına maruz kalırken olgunlaşmadan yetişkinlerin yaşam alanlarına kontrolsüz bir şekilde dâhil olmaları nedeniyle çocuk suçları artış göstermiştir. Bu durum, hükümetleri çocukları korumak ve onların erken yaşta yetişkin dünyasına denetimsiz geçişlerini önlemek için tedbirler almaya zorlamıştır. Ancak 1802 yılına gelindiğinde çocukların yaşadığı sıkıntılar tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bu sorun İngiltere Parlamentosunda ele alınmış ve çocukları korumaya yönelik ilk modern yasa olan "Stajyerlerin Fiziksel ve Ruhsal Sağlığı Kanunu" kabul edilmiştir. Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla birlikte (1837-1901) "Victoria dönemi çocuk işçiliği" terimi ortaya çıkmıştır. Bu sözcük, çocukların madenlerde, fabrikalarda, baca temizliğinde, demiryolu yapımında ve diğer zorlu işlerde çalıştırıldığını ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Bu durum, o dönemde çocukların yaşadığı trajedinin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.¹¹⁴

Aydınlanma devrinde, özellikle çocuk ve çocukluğa yönelik ilkel bakış açısının değişmesinin en büyük nedenlerinden birisi de dönemin dev filozofları John Locke ve Jean-Jacques

¹⁰⁹ Sinem Burcu Uğur, "Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/45 (Aralık 2018), 228.

¹¹⁰ İsmet Galip Yolcuoğlu, "Sosyal Çalışma ve Çocuğun İyilik Hali", *Toplum ve Sosyal Hizmet* 20/1 (2009), 85.

¹¹¹ Sağlam – Aral, "Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 22.

¹¹² Şahin, "Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin", 14.

¹¹³ Şahin, "Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin", 15.

¹¹⁴ Karadoğan, "Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi", 204-205.

Rousseau'nun düşünceleridir.¹¹⁵ Özellikle bilim insanı olan Locke'un "Eğitim üzerine" adlı eserinde çocukların gelişiminde çevrenin önemine dikkat çekmesiyle beraber kilisenin ilk günah doktrinini radikal bir tavırla reddetmiş ve çocuklara beyaz sayfa benzetmesi yapmıştır.¹¹⁶ Locke, çocukların gelişip biçimlendirileceği en iyi yolun eğitim olduğunu savunmuştur.¹¹⁷

Benzer şekilde, J.J. Rousseau da (1712-1778), Emile adlı eserinde çocukluk için devrim niteliğinde bir bakış açısı sunmuştur. Rousseau; çocuğu yetişkinlerden farklı, bağımsız ve kendine özgü ihtiyaçlara sahip bir varlık olarak görmüştür. Çocuğun doğasına saygı duyulması ve onun yaşına uygun bir öğrenme ortamı sağlanması gerektiğini savunmuş, yetişkinlerin standartlarının çocuklara dayatılmasına karşı çıkmıştır. Bu düşünceler, sadece eğitimde değil toplumun çocukluğa bakışında da köklü değişimlere ilham vermiştir.¹¹⁸ Bu bağlamda, Rousseau'nun bakış açısına göre, çocuğun gelişmesi için esas olan hakimiyet ve otorite değil aksine özgürlüktür.¹¹⁹ Rousseau'nun bu düşünceleri Batı kültüründe modern çocuk algısının oluşmasında etkili olmuştur.

Tüm bu faktörleri göz önünde bulundurarak, 17. yüzyıldan beri toplumun içerisindeki değişiklikler, önceki dönemlerde çocukların temel haklarını elde etmelerinin ve kötü gerçekliklerini değiştirmelerinin başlangıç noktası olmuştur. Bu çağda çocukluk, masumiyet ve cıızlık aşaması kabul edilmiş ve çocuğun korunması vazifesi büyüklere tevdi edilmiştir.¹²⁰

Netice itibariyle, çocuk hakları, özellikle modernleşme sürecinin etkisiyle şekillenen yeni bir sosyal fenomen olarak değerlendirilebilir.¹²¹ Bu dönemde yaşanan kötü muamelelerle birlikte sanayi devrimi, çocuk sorununu trajik boyutlara ulaştırmıştır. Fabrikalarda çalışan işçilerin üçte ikisini kadınlar ve çocuklar oluştururken, çalışmaya başlayan çocukların yaşı 6'ya kadar düşmekteydi. Bu çocuklar günde 15 ila 18 saate kadar çalışmak zorunda kalıyordu. 1730-1779 yılları arasında Avrupa'da özellikle Londra'da gerçekleşen ölümlerin yarısından fazlasının 5 yaş altındaki çocuklara ait olduğu kaydedilmiştir.

---

¹¹⁵ Fatma Ayperi Tuğçe Aybar, "Felsefede Çocuk ve Çocukluk Kavramı", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 33 (2022), 474.

¹¹⁶ John Locke, *Eğitim Üzerine*, çev. Aylin Uğur (Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2004), 189.

¹¹⁷ Tuba Şahin Sak, "Çocukluğun Tarihi", *Çocuk Hakları*, der. Zihni Merey, 3. basım. (Ankara: Pegem Akademi, 2018), 47.

¹¹⁸ Jean Jacques Rousseau, *Emile*, çev. Yaşar Avunç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009), 42.

¹¹⁹ Rousseau, *Emile*, 95.

¹²⁰ Hüseyin Şimşek, "Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (Haziran 2013), 217.

¹²¹ Ercüment Erbay, *Çocuk Hakları* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2021), 2.

2.2.4. Modern Dönem’de çocuk

19. yy. bitişi ve 20. yy. başlaması, çocuk haklarında ve çocukluk anlayışında önemli gelişmelerin yaşandığı bir döneme işaret etmektedir. Çocuklar, özellikle 19. yy.’da değer verilen ve korunması gereken bireyler olarak görülmüş ve 20. yy.’da çocuk hakları ulusal ve uluslararası mertebede onaylanmıştır.¹²² Bu süreç boyunca, bilimsel ilerlemeler ile küreselleşme ve reforma dayalı değişiklikler, çocuk haklarını yeniden şekillendirmiş ve "çocuk" kimliğinin aile ve ulusal düzeyde merkezî bir rol kazanmasını sağlamıştır. Geleneksel geniş aile yapısının yerini çekirdek aile modeline bırakması, çocukların ailedeki ilgi odağı haline gelmesine yol açmış ve onlara yönelik duygu ve şefkatin artışı gözlemlenmiştir.¹²³

18. ve 19. yy.’da gerçekleşen sanayi devrimi ile birlikte, çocukların ve çocukluğun imajı sosyal bir değer kazanmıştır. Ancak aynı dönemde çocuklar, sanayinin olumsuz etkilerinden korunmak bir yana dursun, acımasız bir şekilde sömürülmüşlerdir. Bu çelişkinin temel nedeni, sanayinin gelişimiyle hızlanan mekanizasyon sürecidir. Mekanizasyon süreci ile birlikte, iş sistemi değişmiş ve işgücü talebi önemli ölçüde artmıştır.¹²⁴ Bu durum, küçük çocukların ucuz iş gücüne dönüşmesi ve onları uzun saatler boyunca tehlikeli şartlarda fabrikalarda ve iş yerlerinde çalışmaya zorlanmalarına yol açmıştır.¹²⁵ Ayrıca, fakir ailelerden gelen çocukların yaşadığı zorlukların sanayi devriminden sonra belirgin bir şekilde artış gösterdiği bilinmektedir.¹²⁶ Bu sebeple sanayileşme süreci, çocuk hakları açısından belki de en karanlık dönemlerden birisidir.¹²⁷ Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru, bu durumda büyük bir değişim meydana gelmiş ve çocuklar, üreticiler olarak rol almak yerine, daha fazla tüketici olarak yer almaya başlamışlardır. Bu dönüşüm, çocukların toplumsal ve ekonomik rollerinde büyük bir değişikliği yansıtmıştır.¹²⁸

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri, 20. yüzyılın ortalarından itibaren çocuk haklarına yönelik farkındalığın artmasıdır. Dünya savaşları sırasında çocuklara karşı işlenen insan hakları ihlalleri, çocukları korumak için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini ortaya koydu.¹²⁹ Bu nedenle, modern çağda çocukluk, önemli sosyal ve kültürel faktörlerden dolayı büyük bir

¹²² Ercüment Erbay – Nurullah Çalış, “Kurum Bakımı Altında Kalan Bireylerin Deneyimleriyle Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Olmak: Retrospektif Bir Araştırma”, *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi* 23 (2022), 11.

¹²³ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 29-30.

¹²⁴ Uğur, “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı”, 229.

¹²⁵ Bilal Çoşan, “Sanayi Devrimi’nden Çok Uluslu Şirketlere Çocuk İşçiliği: Şahin Penceresinde Yavru Kuş”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019), 287.

¹²⁶ Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”, 30-31.

¹²⁷ Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”, 29-30.

¹²⁸ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 30.

¹²⁹ Güçlü, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, 9.

dönüşüm geçirmiştir. Modern dönemde çocukların fizyolojik ve psikolojik açıdan yetişkinlerden farklı olduğu ve bakımlarının özel bir ilgi gerektirdiği anlaşılmaya başlanmıştır.¹³⁰ Bu dönemde kötü muamele ve sömürüye karşı koruma sağlamak için ulusal ve uluslararası düzeyde hukuki kurallar koyulmuştur. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, çocuk hakları alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve eğitim, sağlık, bakım gibi çocuk hakları güvence altına alınmıştır. BMÇHS'nin kabul edilmesi, çocuk haklarının uluslararası alanda tanınmasını ve korunmasını sağlamıştır. Ayrıca çocuk hakları konusunda ulusal ve uluslararası farkındalığın büyük ölçüde artmasıyla çocukları korumak için uluslararası iş birliği büyük bir şekilde güçlenmiştir.¹³¹ Bundan önce, çocuk haklarına yönelik ilk resmî girişim 1912 yılında İsviçre'de yapılmış, ancak I. Dünya Savaşı nedeniyle bu çabalar kesintiye uğramıştır. Ancak 1921 yılında Brüksel'de Uluslararası Çocukları Koruma Birliği'nin kurulması, çocuk haklarının küresel bir mesele olarak görülmesinde önemli bir adım olmuştur. Bu alandaki ilk kapsamlı uluslararası belge ise, 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Ancak çocukları koruma fikrinin temelleri, 1894 yılında Jules de Jeune'in önderliğinde Paris'te kurulan özel bir örgüte dayanmaktadır.¹³²

1979'da BM, 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 20. yılını kutlamış ve bu yılı “Çocuk Yılı” olarak ilan etmiştir. Bu kutlama kapsamında yeni bir çocuk hakları sözleşmesinin yazılması önerilmiştir. BMÇHS, 1989'da kabul edilmiş ve üç ana bölümden oluşmuştur. İlk bölüm, sözleşmenin temel ilkelerini belirler; ikinci bölüm, çocuk hakları ve devlet yükümlülükleri hakkında maddeler içerir; üçüncü bölüm ise sözleşmenin uygulanışını ve izleme yöntemlerini açıklar. Ayrıca 2000'de iki ek protokol kabul edilmiştir. Bu protokollerden biri çocukların silahlı çatışmalara katılımı ile ilgilidir. Diğeri ise, çocukların satılması, fuhuş ve pornografi ile ilgilidir.¹³³

Tüm gelişmelere ve çocuk haklarına yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde artan ilgiye rağmen, özellikle çatışma ve savaşların yaşandığı ülkelerde çocuklara ve onların haklarına yönelik ciddi ihlallerin devam ettiği görülmektedir. Bu durum, dünya ülkelerinin çocuk hakları konusunda yaşanan bu felaketleri yeniden ele alarak çözüm üretmesini zorunlu kılmaktadır.

---

¹³⁰ Hatice Bal Yılmaz vd., “Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliğinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi”, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 6/1 (2021), 66.

¹³¹ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 31.

¹³² Dirican, “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, 41–42.

¹³³ Talabanı, *Türkiye'de ve Irak'ta Çocuk Hakları*, 24.

2.3.Hak Kavramı ve Çocuk Hakları

2.3.1. Hak Kavramı

Hak kavramı, “adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç; verilmiş emekten doğan manevi yetki, pay adaletli davranma; emek karşılığı ücret ya da doğru, gerçek” olarak ifade edilmektedir.¹³⁴ Nişanyan sözlüğüne göre, Arapça “hukuk” sözcüğünün kökünden gelen hak; “yasaya, hakikate veya erdeme uygun olma ve doğruluk, hakikat, yasallık” gibi anlamlara sahiptir. Ayrıca “hak” sözcüğü, İbranice kökenli “taşa veya metale oyulmuş şey, yasa, ferman, kural” anlamlarındaki “ḥuḳḳā” ile eş kökenlidir.¹³⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi hukuk kelimesi Türkçeye Arapça’dan girmiştir¹³⁶ ve Arapçadaki "hak" kelimesinin çoğuludur.¹³⁷ Arap dil biliminde "hak" kelimesi (fiil olarak) “kesinlik ve inanç” anlamına gelir ve yükümlülük ile otoriteyi ifade eder.¹³⁸

Öte yandan Fransızca (droit), Almanca (recht) ve İtalyanca (diritto) gibi dillerde “hak” ve “hukuk” terimleri aynı kelimeyle ifade edilir, bu da hak ve hukuk arasında karışıklık yaratır. Bu karışıklığı gidermek için Fransızlar “droit objectif” ve “droit subjectif”, Almanlar ise “objektives Recht” ve “subjektives Recht” ifadelerini kullanır. İngilizce’de “right” (hak) ve “law” (hukuk) ayrı terimler olduğundan Almanca ve Fransızca gibi "objektif" ve "sübjektif" ifadelerini kullanmaya gerek yoktur. Türkçe de ise İngilizcede olduğu gibi "hak" ve "hukuk" ayrı terimler olduğundan "objektif hukuk" ve "sübjektif hukuk" ifadelerini kullanmak gerekli değildir. Bununla birlikte hak ve hukuk kelimelerinin arasındaki anlam farklılığı, hak kavramının hukukun normatif yapısı ve korunması gereken içeriği olarak anlaşılmasına sağlamaktadır.¹³⁹ Sübjektif hukuk, objektif hukuk düzeninin bireylere tanıdığı özgürlük, yetki, ayrıcalık ve imkanların toplamıdır. Hukuk dilinde "hak," "talep," "iddia," "yetki," "izin," ve "ruhsat" anlamlarında kullanılır. Ancak bu terimlerin çeşitli ve farklı anlamları, bazı durumlarda aralarında ayrım yapmayı zorlaştırabilir.¹⁴⁰

¹³⁴ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim 5 Mayıs 2025).

¹³⁵ Sevan Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, 2025, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hak>, (Erişim 5 Mayıs 2025).

¹³⁶ Kemal Gözler, *Hukuka Giriş* (Bursa: Ekin, 2018), 63-64.

¹³⁷ Nazime Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 1.

¹³⁸ Aydın Kudat, “Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2014), 89-90.

¹³⁹ Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*, 1-3.

¹⁴⁰ Ernest Hırş, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, günc. Selçuk Baran Veziroğlu (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 2001), 101.

Hak kavramı detaylı olarak incelendiğinde hakkın sahip olunma, elde edilebilme yani bir şeye ait olma özelliği taşıdığı ve hakkın sahibine ait olduğu bilinmektedir. Ancak hak sahibi olmak yalnızca kişinin iddialarına dayanmaz ve hak sahibi olabilmek için toplumsal onay vazgeçilmezdir. Bu yönden hak sahibi olmayı Uygun: “bir şey yapmaya yetkili oluyorsa, o şeyden daha azını yapmaya da yetkili olur” şeklinde tanımlamıştır.¹⁴¹ Haklar, kendilerine sahip olan kişilere belirli yetkiler tanır ve bu yetkilerin kullanılabilmesi için uygun koşulların sağlanmasını da talep eder. Bu yetkiler, toplum tarafından meşru kabul edildiğinde anlam kazanır. Amerikalı filozof Alan Gewirth’e göre, bu haklar talep haklarıdır ve karşılıklı sorumluluklar içerir.¹⁴²

Hukukta hak, sahibine bakılarak tanımlanır ve şu şekilde açıklanır: "Hukukun, belirli bir çerçevede bir kişiye verdiği iradi yetki". Bu tanım, bireyci doktrinle ve ondan türeyen irade serbestisi prensibiyle yakından bağlantılıdır. "Savigny" ve "Wendschein" gibi büyük hukukçular bu anlayışı temsil etmiştir. Hak, konusu ve amacına bakılarak da tanımlanabilir. Alman hukukçu "Ihering", hakkı şu şekilde açıklamıştır: "Hukukun koruduğu meşru bir menfaat." Ihering’e göre hakkın özü irade değil, menfaat ve amacdır. Haklar, bireysel ve toplumsal menfaatlerin korunmasını ve geliştirilmesini sağlayan bir araçtır.¹⁴³

Alman filozof ve felsefeci Kant'ın hukuk kavramı hakkındaki görüşlerinden birisinde şu sözleri dile getirmiştir: “Hukukçular, henüz herkes tarafından kabul edilmiş olan bir hukuk tanımı bulamamışlardır” Kant'ın hukuk kavramının tanımı açısından bu görüşü, günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır.¹⁴⁴ Hak kavramının nasıl tanımlanması gerektiği hukukun tarihi boyunca hem hukuk felsefesi hem de medeni hukukun en tartışmalı konularında başı çekmektedir.¹⁴⁵ Tarih boyunca bu konuyla ilgili pek çok teori ortaya atılmıştır. Çağımızın Türk hukuk doktrini gözden geçirildiğinde en yaygın kabul gören tanımın şu olduğu karşımıza çıkmaktadır: "Hak, hukuk tarafından kişilere tanınan ve korunmasını istemek hususunda kişilerin yetkili kılındıkları çıkardır."¹⁴⁶

Diğer bir görüşe göre insan hakları, bireylerin ve halkların sahip olduğu hak ve özgürlükleri güvence altına alan bir dizi ilke ve kuraldan oluşur. İnsan hakları, bireyin doğasına sıkı sıkıya

---

¹⁴¹ Gözler, *Hukuka Giriş*, 274-275.

¹⁴² Alan Gewirth, *Human Rights: Essays on Justification and Applications* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), 45.

¹⁴³ Hırş, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, 101.

¹⁴⁴ Hırş, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, 101-102.

¹⁴⁵ İsmet Sungurbey, *Hak Nedir?* (İstanbul: Alkım Yayınları, 1997), 151.

¹⁴⁶ Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*, 3-4.

bağlıdır ve devredilemez. Devlet, bu hakları korumakla yükümlü olup, ihlal edilmemesini sağlamalıdır.¹⁴⁷

Hukuk düzeninin belirli bir kişi için tanıdığı hak başka bir kişi için hukuki yükümlülük (borç veya ödev) doğurur. Ayrıca her hak kendisiyle birlikte bir ödev getirir ve bu ödev, başkalarının hakkına saygı gösterme ödevidir. Bu bağlamda insanın bir hakka sahip olması, başkalarının da aynı haklara sahip olması demektir. İnsan haklarını kabul eden eşitlikçi bir toplumda haklar bakımından insanlar arasında ayrıcalık gözetilmemelidir.¹⁴⁸

2.3.2. Çocuk hakları

Çocuk hakları kavramı, görece yeni bir kavram olarak kabul edilir; 20. yüzyılda, başta 1924 Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi olmak üzere bir dizi uluslararası anlaşma ile hukuki temelleri atılmaya başlanmıştır. Fakat Fransız Devrimi sırasında Batı dünyasında yayılan insani fikirler, çocuk hakları konusunda atılan ilk adım olmakla birlikte çocukların da kendi hakları olabileceği fikri bu dönemde yayılmıştır.¹⁴⁹

Ulusal ve uluslararası düzeyde çocuk hakları büyük bir ilgi görmüş ve çocuk, toplumun en fazla özen ve ilgiye ihtiyaç duyan birinci kesimi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle çocuk haklarını koruyan birçok yasa ve anlaşma uluslararası ve ulusal düzeyde kabul edilmiştir ve bu yasalar, insan hakları evrensel bildirgesinden alınan ruh ve ilkelerden beslenmektedir.¹⁵⁰ Bu bağlamda çocuk hakları, çocukların kişiliklerini ifade etmelerini sağlamak ve yaratıcı güçlerini korumak için sahip oldukları doğal bir hak olarak tanımlanır. Onların fikirlerini ve duygularını üretken bir şekilde somutlaştırmalarına yardımcı olur. Ayrıca çocuk hakları, çocuğun insan olarak sahip olduğu haklar olarak yaşına, özel koşullarına ya da insani durumuna göre sahip olduğu yer veya yetkiler olarak tanımlanır. Bu haklar, çocuğun toplum içinde en yüksek yararını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.¹⁵¹ BM, çocuk haklarını BM Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilen, çocukları koruma ve refahlarını sağlama amacı güden kapsamlı ve hukuki düzenlemeler bütünü olarak tanımlamıştır. Bu haklar onaylandığında, bu hakların güçlendirilmesi ve dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁵²

¹⁴⁷ Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*, 4-10.

¹⁴⁸ M. Emin Emini, "Hak Kavramı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2004), 205-206.

¹⁴⁹ Dirican, "Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları", 43-44.

¹⁵⁰ Dirican, "Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları", 43-48.

¹⁵¹ Dirican, "Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları", 40-48.

¹⁵² United Nations Children's Fund, *First Call for Children: World Declaration and Plan of Action on the Survival, Protection and Development of Children* (New York: 1990), 26.

Bununla birlikte çocuk hakları, doğumdan 18 yaşına gelene kadar her çocuğun sahip olması gereken temel ve hayati gerekliliklerdir. Bu haklar, çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapılmaksızın sağlanmalıdır. Ayrıca çocuklara onurlu ve huzurlu bir yaşam sunacak uygun bir ortam yaratılmalıdır. Bu, gelecekte başarılı nesillerin yetişmesi için vazgeçilmez bir gerekliliktir.¹⁵³ Buna ek olarak çocuk hakları, çocuğun dinî veya insani yasalara göre hak ettiği payı ifade etmekle birlikte ona onurlu ve güvenli bir yaşam sağlamayı garanti eder. Bu haklar, çocuğun uygun bir ortamda yaşamasını ve temel ihtiyaçlarını karşılamasını temin eden tüm hakları kapsar. Ayrıca bu haklar, çocuğu her türlü istismar veya kötü muameleden hem fiziksel hem de psikolojik olarak korumayı garantiler. Güvenli bir ortam sağlamak, çocuğun zihinsel, bedensel ve sosyal olarak gelişmesini sağlayacak ortamı sunmak, toplum ve devletin en önemli sorumlulukları arasında sayılır.¹⁵⁴ Çocuk hakları, çocuğun yaşına ve gelişim özelliklerine uygun olan, onun insan ve birey olarak varlık kazanmasını sağlayan haklar bütünüdür. Bir çocuğun küçük yaşlarda kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak ve kendine bakamayacak durumda olduğu göz önünde bulundurularak ona devlet tarafından veya aile bireyleri tarafından destek sağlanması gerektiği vurgulanır.¹⁵⁵

İslâm hukuku açısından çocuk hakları, çocuğun sağlıklı gelişimi için gerekli tüm temel ihtiyaçların sağlanmasını kapsar. İslâm şeriatı, bu hakları güvence altına alarak çocukların gıda, barınma, sağlık ve eğitim haklarına erişimini sağlar. Ayrıca, çocukların her türlü sömürden korunmasını ve sevgi dolu bir ortamda yaşamalarını garanti eder. Bu, onların topluma olumlu katkıda bulunmalarına ve yeteneklerini geliştirmelerine olanak tanır.¹⁵⁶

Son olarak çocuk hakları, özel olarak çocuğun bireysel ve kişisel haklarının bir toplamı olarak tanımlanır. Bu haklar, çocuğun bir insan ve birey olarak bakıma ve ilgiye ihtiyaç duyan bir varlık olma özelliğine odaklanır.¹⁵⁷

2.4. İslam Hukukunda Çocuk Kavramı

İslâm Hukukunda çocuk kavramı din, sosyal ve kültürel açıdan çocukların kavramsal tanımlamalarının elde edilmesinde mühim bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, İslâm hukukunun geleneği ve hükümleri, kültürel anlayışlar ve uygulamalar üzerinde önemli

---

¹⁵³ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 47-53.

¹⁵⁴ Dirican, "Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları", 54-55.

¹⁵⁵ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 47-53.

¹⁵⁶ Nezîr Hârûn ez-Zübeydî, "Hukûku't-tifli'müstevhât min Risâleti'l-hukûk li-'l-İmâm Zeynelâbidîn", 576.

¹⁵⁷ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 47-53.

bir etki öne sürmektedir.¹⁵⁸ Bu durum, çocuk ve çocukluk kavramları açısından önemli bir rol oynamaktadır.

İslâm hukukunda çocuk ve çocukluk konuları ayrıntılı olarak ele alınmış ve tartışılmıştır. Çocuklar ve haklarına ilişkin hükümler tarihsel olarak Kur’ân ve hadislerde kendilerine yer edinmiştir.¹⁵⁹ Ancak bu konunun Kur'an ve Sünnet perspektifinden incelenmesi ve tartışma açılarının netleştirilmesi ayrı bir tartışma konusu olduğundan çalışmamızda genel bilgiyi, Kur’ân ve sünnetten vermeyi tercih ediyoruz.¹⁶⁰ İslâm dinî, en temel kaynakları olan Kur’ân ve sünnet yoluyla insanın Allah’ın yeryüzünün idaresi ile sorumlu halifesi olduğunu ifade eder¹⁶¹ Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur: “Rabbin meleklerle ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.’ demişti.”¹⁶² En güzel kıvamda yaratıldığını, kâinatın en şerefli ve sorumlu tek varlık olduğunu ifade ederek insan onuruna en üst düzey değeri vermiştir. Bir başka ayette ise Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Biz, gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık.”¹⁶³ İslâm dinî de çocukların terbiyesi ve temel çocuk haklarının korunması için birçok düzenleme ortaya koymuştur. Nitekim Peygamber Efendimiz de (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur. “Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz.”¹⁶⁴

Karanlık çağlarda çocuklar, işkencenin ve kötü muamelenin en acımasız biçimleriyle karşılaşmıştır. Ancak İslâm’ın gelişiyle bu durum sona ermiş, çocuklara ve haklarına duyulan ilgi yükselmeye başlamıştır. İslâm, insanlığın bugüne kadar görmediği farklı bir entelektüel ve pratik gerçeklik sunmuştur. Bu gerçeklik; insanın onurunu, değerini ve insanlığını yüceltmıştır. İnsanın görünüşü, sosyal statüsü ne olursa olsun ona saygı göstermeyi esas almıştır.¹⁶⁵ Bu, Kur’ân-ı Kerîm’de açıkça ifade edilmiştir: “Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”¹⁶⁶ “O sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır; ardından güçlü çağınıza ulaşıncaya, sonra da yaşlılar haline gelinceye kadar sizi yaşatır.”¹⁶⁷ “Yoksulluk

¹⁵⁸ Mohammad Saiful Islam, “Fundamental Human Rights Towards Childhood: Islamic Guidelines are Unique to Protect the Child”, *Journal of Asia Pacific Studies* 4/2 (December 2015), 178.

¹⁵⁹ İbrahim Canan, “İslâm’da Çocuk Hakları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Dergisi* 1/1 (Haziran 1995), 9.

¹⁶⁰ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 32.

¹⁶¹ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 32.

¹⁶² el-Bakara 2/30.

¹⁶³ et-Tin 95/4.

¹⁶⁴ Buhâri, “Nafakât”, 1; İbn Mâce, “Menâsik”, 84.

¹⁶⁵ Nezîr Hârûn ez-Zübeydî, “Hukûku’t-tifli’müstevhât min Risâleti’l-hukûk li-‘İmâm Zeynelâbidîn”, 571-572.

¹⁶⁶ el-Hucurât 49/13.

¹⁶⁷ el-Mü’min 40/67.

*korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.”*¹⁶⁸ *“Mal ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür.”*¹⁶⁹

İslâm hukukunda çocuk, özellikle açık ve kapsamlı bir şekilde önemsenmiştir. İslâm, çocuğu aile ve toplumda korunması gereken bir emanet olarak kabul eder. Çocuğa doğmadan önce ve doğduktan sonra birçok hak verdi; bunlar arasında yaşam hakkı, sağlık hizmetleri ve uygun eğitim gibi haklar öne çıkmaktadır. Ayrıca İslâm, çocuğa sevgi dolu ve güvenli bir aile ortamı sağlanmasını teşvik etmiş ve çocuğun her türlü zarar ve haksızlığa karşı korunmasını istemiştir.¹⁷⁰

İslâm alimlerinin ve fakihlerinin genel görüşüne göre, İslâm'dan sonra çocukluğun statüsünde kayda değer bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişiklikler, çocukların değerli varlıklar olarak kabul edilmesine yol açmıştır. İslâm öncesi câhiliye döneminde, özellikle kız çocukları Arap toplumunda neredeyse hiç hakka sahip değildi. Bu dönemde kız çocuklarının diri diri gömülmesi veya kuyuya atılması gibi zalim uygulamalar yaygındı.¹⁷¹

İslâm'da çocuklar, bakım ve yetiştirilmeleri için yetişkinlere teslim edildikleri için Allah'ın büyük bir nimeti olarak kabul edilirlerdi. Bu nedenle çocukları korumak, güvenliklerini sağlamak ve onlarla sürekli ilgilenmek önem arz ediyordu.¹⁷² Bu bağlamda çocukların yetiştirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması, ebeveynler, aile ve toplumun ortak sorumluluğudur. Ebeveynler bakım ve ilgi sağlamalı, aile ile toplum ise değerlerin pekişmesine katkıda bulunmalıdır. Bu iş birliği, çocukların sağlıklı bir şekilde büyümesi ve potansiyellerini gerçekleştirmeleri için uygun bir ortam hazırlar.¹⁷³ Ayrıca aile ortamı, çocuğun ilk sosyal etkileşim alanı olduğundan, çocuk, başta ebeveynleri olmak üzere aile üyelerinden büyük ölçüde etkilenir. Bu nedenle, aile yapısını güçlendirmek amacıyla aile üyelerine hak ve sorumluluklar verilmelidir.¹⁷⁴ İslâm öğretileri, çocuklar için birçok hak ve koruyucu tedbirler belirlemiştir. Bu haklar, iki şekilde ele alınmaktadır: Çocukların insan olarak sahip oldukları genel haklar ve çocuk olarak sahip oldukları özel haklar. Bu haklar, doğum öncesi ve doğum

---

¹⁶⁸ el-İsrâ 17/31.

¹⁶⁹ el-Kehf 18/46.

¹⁷⁰ Mahir Sâlih Allâvî, *Hukûku'l-insân ve't-tıfl ve't-dîmukrâtiyye* (Musul: Dâr İbn el-Âtîr li't-Tıba'a ve'n-Neşr, 2009), 147.

¹⁷¹ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990), 20.

¹⁷² M. Abdul Fatah Santoso, *Islamic Perspective on the Rights of Child: Their Consequences for the Roles of State and Civil Society* (Especially in Education), The First International Conference on Child-Friendly Education (2016), 18.

¹⁷³ Al-Azhar University and UNICEF, *Children in Islam, Their Care, Upbringing and Protection* (Cairo: Al-Azhar University in Cooperation with UNICEF, 2005), 3.

¹⁷⁴ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 33.

sonrası dönemleri kapsamaktadır. Bu bağlamda çocuk, birey olarak kabul edilir ve hamilelik anından itibaren korunma altına alınır.¹⁷⁵

İslâm dininde, çocukların eğitimi ve terbiyesi büyük bir önem taşımaktadır. Ebeveynlerin en önemli sorumluluklarından biri, çocuklarının eğitimine dikkat etmektir. Eğitim, yalnızca temel okuma ve yazma becerilerini öğretmekle kalmaz; aynı zamanda çocuğu tevhid ve ibadet gibi dinî değerlerle Allah’a yaklaştırmaya da hazırlamayı amaçlar. Ayrıca eğitim, çocuğun toplumsal yaşama hazırlanmasını ve insanoğlunun hayatının sürdürülebilmesi için gerekli bilgi ve becerilerle donatılmasını da içermelidir.¹⁷⁶

İslâm dininin ana kaynak olan Kur’ân-ı Kerîm’de, çocuk kelimesinin anlamını taşıyan terimler arasında “sagîr”, “ibn”, “veled”, “gulâm”, “zürriyyet”, “yetîm”, “rebîb”, “hafîd”, “ehl”, “âl”, gibi çeşitli terimler bulunmaktadır.¹⁷⁷ Bu çeşitlilik, Arap dilinin zenginliğine işaret etmektedir. Buna rağmen, hadisler ve ayetlerde çocuğa dair kesin bir tanım yoktur ve çocukluğun başlangıcı ve sonuyla ilgili net bir açıklama bulunmamaktadır. Bu durum, İslâm âlimleri arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bazı İslâm düşünürleri çocukluğun doğum anında başladığını savunurken, diğerleri bu dönemi anne rahmine düştüğü andan itibaren, yani cenin dönemini de kapsayacak şekilde tanımlar. Nihayetinde, çocukluğun ne zaman sona erdiği konusunda da kesin bir görüş birliği yoktur; fıkıh âlimleri genellikle çocuğu dinî erginlik çağına ulaşmamış bir birey olarak kabul ederler.¹⁷⁸

Bazı görüşlere göre, erkek çocuk kaç yaşında olursa olsun ihtilama ermeden bulûğ çağına ermiş sayılmaz; kız ise hayıza ermeden bulûğ çağına ermiş kabul edilmez.¹⁷⁹ Bazı âlimlere göre, ergenlik belirtileri (ihtilam ya da hayız) ortaya çıkmayan veya geç kalan çocuklar, belirli bir yaşa ulaştıklarında hükmen baliğ kabul edilir. Örneğin, İmam Ebû Hanife göre, erkek çocuklar için bu yaş 18, kız çocuklar için ise 17 olarak belirlenmiştir.¹⁸⁰

Özetle ifade edilecek olursa, bulûğ yaşı Kur’an ve Sünnet’te açıkça belirtilmemiştir. Belirli yaş sınırları (15, 17, 18) içtihat ve kıyasa dayalıdır. Erkeklerde ihtilâm, kızlarda menstrüasyon

¹⁷⁵ “Covenant on the Rights of the Child in Islam”, adopted on 28 June 2005, entered into force the same day, <https://www.whatconvention.org/en/convention/1577> (Erişim 30 Nisan 2025).

¹⁷⁶ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 33-44.

¹⁷⁷ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/1-7., <https://islamansiklopedisi.org.tr/cocuk#> (Erişim 23 Nisan 2025).

¹⁷⁸ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 33-35.

¹⁷⁹ Turgay Gündüz, *İslâm Eğitim Sisteminde Gençlik Dönemi Din ve Ahlâk Eğitimi* (Kuramsal Yaklaşım) (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 89-94.

¹⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî şerhü Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmiyye, ts.), 22/108.

bulûğun temel alameti sayılır. Bu belirtiler, çocukların hukuki ve dinî sorumluluğa ulaşma işareti olarak kabul edilir.¹⁸¹

İslâm hukukunun çocuk haklarına ilişkin yasasına, bu hakların İslâm hukukunun da büyük bir öneme sahip olmasından dolayı değindik. Aynı zamanda, Irak çocuk mevzuatlarının büyük oranda islâm hukukuna dayanmıştır. Ayrıca, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki bazı maddelerin de bu prensiplerle uyumlu olduğu görülmüştür. Bu nedenle, İslâm hukukunda çocuk haklarını genel olarak ele aldık.

Bu bağlamda islâm hukuku'nda insan hayatının evreleri (cenin/fetüs, Temyiz öncesi dönem, temyiz ve rüş) beş döneme bölmüştür.¹⁸² Ayrıca biz sadece ilk üç çocukluk evresini inceleyeceğiz çünkü bizi ilgilendiren çocuğun hayatındaki bu üç evredir.

2.4.1. Cenin

İslâm hukukunda doğum öncesi dönem, cenin dönemi olarak ifade edilmektedir. Kökeni Arapça olan "cenin" kelimesi, “c-n-n” filinden türetilmiş olup; sözlüklerde ‘gizli olan şey’, ‘gizlenmiş’, ‘örtünmüş’, ‘gözle görünmeyen’, ‘üstü örtülü’, ‘geceyle örtülen’, ‘gizlenen’ ve ‘anne rahmindeki çocuk’ gibi manalar içermektedir.¹⁸³ Basit bir ifadeyle anne karnında gizli olan çocuk yani henüz dünyaya doğmamış çocuk cenin olarak adlandırılır.¹⁸⁴ Başka bir deyişle cenin devrinin başlangıcı, çocuğun anne rahmine düşmesinde itibaren başlar ve doğumla birlikte sona erer.¹⁸⁵

ayrıca, Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde, insanın yaratılış süreci ve anne karnında geçirdiği evreler detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.¹⁸⁶ Örneğin, insanın biyolojik yaratılış süreci, Mü'minûn Sûresi'nin 12-14. ayetlerinde belirtilmektedir. Bu ayetler, insanın yaratılışının önce çamurdan başlayıp daha sonra anne rahminde bir nutfeye; ardından alaka (aşılınmamış yumurta), sonra bir et parçasına dönüştürülmesine ve en sonunda kemiklerin etle kaplanması aşamalarını göstermektedir. Nihayetinde, cenin tamamen yeni bir forma kavuşturulur. Bu da Allah'ın yaratmadaki büyük kudretini ve hikmetini ortaya koyar.¹⁸⁷

¹⁸¹ Gündüz, *İslâm Eğitim Sisteminde Gençlik Dönemi Din ve Ahlâk Eğitimi*, 94.

¹⁸² Rümeysa Çimen, *Kur'an-ı Kerim'de Çocuk Hakları* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2023), 32.

¹⁸³ İsmail Bilgili, “İslâm Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12/24 (2014), 221.

¹⁸⁴ Şükran Fazlıoğlu, “Arap Dilinde ‘Çocuk Tasavvuru’ Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Şarkiyat Mecmuası* 34 (2019), 27.

¹⁸⁵ Muhammed Arif Abdalnazar, *İslâm Hukukunda Çocuk İstismarını Önleyici Tedbirler* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 50.

¹⁸⁶ Bilgili, “İslâm Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”, 219.

¹⁸⁷ el-Mü'minûn 23/12-14.

İslâm hukukunda ceninin yaşamı korunmuş, hayatı kutsal sayılmış ve ona zarar vermek yasaklanmıştır. Ceninin dış müdahaleyle öldürülmesi kesin olarak haram kılınmış, bu tür fiillere ceza öngörülmüştür. Bu nedenle İslâm, kürtajı; ceninin düşürülmesini ve öldürülmesini, annenin hayatını ciddi bir tehlikeye sokacak gerçek bir sağlık tehdidi olmadığı sürece yasaklamıştır. Bu yasak, İslâm'ın insan hayatına verdiği değeri açıkça ortaya koyar; ister anne karnında bir cenin olsun, ister çocuk ya da yetişkin, hayat kutsal kabul edilir ve korunmalıdır.¹⁸⁸

Tüm İslâm mezhepleri, haklı bir gerekçe olmadan kürtajın haram olduğu konusunda hemfikirdir. Bu, ceninin haklarına duyulan saygıyı ve onun korunmasına olan bağlılığı gösterir. İslâm'a göre cenin, yalnızca tamamlanmamış bir varlık değil, korunması gereken hayatın başlangıcıdır. Anne karnında olduğu andan itibaren, İslâm ona en temel hakkı, yani yaşam hakkını tanımış ve bu hakkı ihlal etmeyi büyük bir suç olarak görmüştür. Bu yaklaşım, insan hayatının her aşamasını kapsayan İslâm'ın temel felsefesini yansıtır. Cenin, çocuk ya da yetişkin fark etmeksizin insan hayatı Allah'ın bir lütfu olarak kabul edilir ve ona karşı her türlü saldırı ya da ihmal büyük bir günah sayılır.¹⁸⁹

Çocuğun kişiliğini korumak amacıyla İslâm hukuku, doğumundan önce -yani henüz cenin halindeyken- dahi ona bazı haklar tanımıştır. Ayrıca cenine, 'vücûb ehliyeti' olarak bilinen kısmi bir hukuki ehliyet de verilmiştir.¹⁹⁰ Bu ehliyet, kişinin doğması halinde; miras hakkı, vasiyet hakkı ve nafaka hakkı gibi bazı hakları herhangi bir yükümlülük altına girmeden elde etmesine imkân verir.¹⁹¹

Son olarak İslâm hukuku, ceninin doğmadan önceki haklarını koruma altına alarak onun hayatını ve menfaatlerini güvence altına alır. Bu koruma, hayat, nesep, miras ve velayet gibi temel hakların tanınması ve gözetilmesi yoluyla sağlanmaktadır.

Çocuğun doğumundan başlayarak buluş çağına kadar olan süreçte, temyiz gücü esas alınarak “sağır-i gayr-i mümeyyiz” ve “sağır-i mümeyyiz” şeklinde iki aşamaya ayrılmaktadır. Bu çerçevede, temyiz öncesi dönem ve temyiz dönemi olarak iki ayrı evreden söz etmek gerekmektedir.¹⁹²

---

¹⁸⁸ Eroğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları*, 43-46.

¹⁸⁹ Eroğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları*, 43-46.

¹⁹⁰ İbrahim Hata, *İslam Hukukunda Çocuk Düşürme* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 34.

¹⁹¹ Hata, *İslam Hukukunda Çocuk Düşürme*, 36-37.

¹⁹² Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 39.

2.4.2. Temyiz öncesi dönem

Bu aşama, çocuğun canlı olarak doğmasından temyiz yaşına kadar olan dönemi kapsar. Çocuğun annesinden ayrılmasıyla birlikte artık bağımsız bir varlığı ve kendine ait bir kişiliği olur. Bu noktada çocuğa tam anlamıyla vücûb ehliyeti tanınır; yani, hak ve sorumluluğa sahip olma yeterliliği kazanır. Ancak henüz fiil ehliyeti (ehliyet-i edâ) tam olarak bulunmaz. Çünkü bu ehliyet; akıl, ayırt etme ve idrak gibi özelliklere bağlıdır. Bu özellikler ise henüz çocukta mevcut değildir. Bu özellikler ise henüz çocukta mevcut değildir. Onun yerine, velisi ya da vasisi çocuğun mallarını korur; bu mallar üzerinde tasarrufta bulunur, gerekli alışverişleri yapar ve çocuğun adına olan sözleşmeleri ve işlemleri yürütür.¹⁹³ Bu nedenle çocuktan; ne icap (teklif), ne kabul, ne ikrar (itiraf), ne de ibra (haklardan feragat), ne de buna benzer şeyler geçerli sayılır. Aynı şekilde, ister dinî ve bedenî ibadetler (namaz, oruç gibi) olsun, isterse satış, ödünç verme, emanet alma gibi bedenî fiiller olsun; çocuğun bu tür fiilleri geçerli sayılmaz. Aynı şekilde, gayr-i mümeyyiz (ayırt etme gücüne sahip olmayan) bir çocuk, Allah'a ait haklarla ilgili bir suç işlerse — had cezalarını gerektiren bir fiil— bu ceza ona uygulanmaz ve böyle bir ceza ona gerekli olmaz. Aynı şekilde, kul haklarına ilişkin cezalar — kısas gibi— da ona uygulanmaz. Çünkü onun fiili suçu sayılmaz ve yaptığı davranış kusurlu olarak değerlendirilmez. Bu nedenle cezayı hak etmez. Aynı şekilde, gayr-i mümeyyiz çocuk, miras bırakan kişiyi (muris) öldürse bile, sorumluluk taşımadığı için mirastan mahrum bırakılmaz.¹⁹⁴ Ayrıca mali yükümlülükler açısından, malî karşılıklar (bedeller) çocuğu bağlanır. Çünkü bu ödemeler başkası tarafından yapılabilir; zira burada esas olan, malın kendisidir. Velisi ya da vasisi tarafından yapılan alışverişin bedeli çocuğun zimmetine yazılır ve kendi malından ödenir.¹⁹⁵ Aynı şekilde, çocuk, başkasına ait mallarda meydana getirdiği zarardan dolayı, bu zararın tazmininden malıyla sorumlu olur. Ayrıca, işlediği bir cürüm (suç) sebebiyle oluşan zararlar için de —diyet veya başka bir tazminat olsun— mali olarak sorumludur.¹⁹⁶

2.4.3. Temyiz dönemi

Temyiz yaşı, çocuğun sözleşmelerin (akitlerin) ifadelerini genel olarak ayırt edebildiği ve bu ifadelerden neyin kastedildiğini örfe göre anlayabildiği yaş dönemidir. Fıkıh âlimleri, hükümlerin netleşmesi ve istikrar kazanması amacıyla temyiz yaşının alt sınırını yedi yaş olarak

¹⁹³ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 40-41.

¹⁹⁴ Alaeddin Abdülaziz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhü Usûli'l-Pezdevî* (Darü'l-Kitabi'l-İslamî, ts.), 4/240; Ubeydullah el-Buhârî, *et-Tevzîh 'alâ't-Tankîh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/ 340.

¹⁹⁵ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4/240.

¹⁹⁶ Hatib eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1968),295: “Diyet, hür bir kimseye yönelik öldürme veya daha hafif bir suç (organ yaranması vb.) sebebiyle ödenmesi gereken malî tazminattır. Erş ise yaranmalara karşılık ödenen diyetdir.”

belirlemişlerdir. Bu dönemdeki çocuğa da “mümeyyiz” adı verilir ve temyiz dönemi buluş çağına kadar devam eder.¹⁹⁷ Mümeyyiz (ayırt etme gücüne sahip) çocuk, bedenle yerine getirilen ibadetlerle (namaz, oruç, hac gibi) mükellef değildir.¹⁹⁸ . Bununla birlikte yaptığı ibadetler geçerli olur.¹⁹⁹ Çocuğun temyiz yaşında olması, mali işler konusunda üç farklı durum doğurmaktadır. Bunlar; çocuğun tamamen lehine olan işlemler, çocuğun tamamen aleyhine olan işlemler ve hem faydalı hem de zararlı olma ihtimali taşıyan işlemlerdir.²⁰⁰ Öncelikle, tamamen faydalı olan işlemler; kişinin mal varlığını doğrudan artıran ve herhangi bir risk taşımayan işlemlerdir. Bu, çocuğun lehine yapılan vasiyetler, bağışlar ve hibeleri kabul etme niyetinin beyanıdır. Bu tür durumlarda çocuğun beyanı, yasal sonuçlar doğurur ve herhangi bir onaya (velayet, vasilik, mahkeme) gerek yoktur.²⁰¹ Ancak tamamen zararlı olan tasarruflar; çocuğun mal varlığının azalmasına yol açabilecek işlemlerdir. Bu işlemler arasında; başkalarına bağışta bulunma, sadaka verme, vakıf kurma, kendisine ait bir malı ödünç verme, borca kefil olma ve vasiyet yapma gibi durumlar yer alır. Bu tür işlemlerin hukuki geçerliliği yoktur.²⁰² Bu da tamamen geçersiz sayılır; hatta çocuğun vasisi ya da velisi tarafından onaylansa bile bu durum değişmez.²⁰³

Fakihler, mümeyyiz (ayırt etme gücüne sahip) çocuğun vasiyetinin hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Malikîler ve Şafîîler’den bir görüşe göre, mümeyyiz çocuğun hayır yolunda yaptığı vasiyet geçerlidir. Bu, Ahmed bin Hanbel’den gelen bir rivayetle de desteklenmektedir. Rivayet şu şekildedir: “Eğer çocuk on yaşına ulaşmışsa, bu tür vasiyet geçerli kabul edilir.” Aynı görüş; Şureyh, Ömer bin Abdülaziz, Zührî, Atâ, Nehaî ve Şa'bî gibi âlimlerden de nakledilmiştir. Bu görüş, çocuğu Allah yolunda harcamaya teşvik etme amacını taşır. Ayrıca vasiyet, çocuğa zarar vermez çünkü ancak ölümünden sonra yürürlüğe girer ve çocuk istediği zaman vasiyetinden vazgeçebilir. Bu görüşü destekleyen bir rivayete göre de Hz. Ömer (r.a.), Gassânî on yaşındaki bir çocuğun kardeşlerine yaptığı vasiyeti geçerli saymıştır.²⁰⁴

Faydalı veya zararlı olabilecek tasarruflar ise; çocuğun, kendisine ait bir mal üzerinde yaptığı satış, kiralama ya da başkalarıyla ortaklık kurma gibi işlemlerdir. Bu tür ticari işlemler

¹⁹⁷ Muhammed Ebû Zehre, *Usulü'l-fikh* (İstanbul: Tebliğ Yayınları, t.y.), 334.

¹⁹⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 2/344.

¹⁹⁹ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyü'l-âmm* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1998), 2/ 861.

²⁰⁰ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/346.

²⁰¹ Ebû Zehre, *Usulü'l-fikh*, 334.

²⁰² Ebû Zehre, *Usulü'l-fikh*, 335.

²⁰³ Abdülkerim Zeydan, *el-Veciz fî usûli'l-fikh* (Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976), 97.

²⁰⁴ Muhammed b. Aḥmed eş-Şirbînî, *Mugnî'l-muḥtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfāzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/508.

sonucunda çocuğun mal varlığı artabileceği gibi, azalabilir.²⁰⁵ Mümeyyiz (ayırt etme gücüne sahip) çocuğun gerçekleştirdiği bu tür işlemler, hukuki açıdan askıda olan işlemler olarak kabul edilir ve geçerlilikleri, velâyet sahiplerinin onayına bağlıdır.²⁰⁶

İslâm hukukundaki düzenlemeye göre küçükler; kusurlu fiilleri sonucunda verdikleri zararlardan sorumludur. Buna göre, çocuk hayata veya mala yönelik bir haksız fiil işlediğinde, bu fiilden doğan tazminat, bulûğ yaşına ulaşmaları beklenmeden kendi mal varlıklarından karşılanır.²⁰⁷ Buraya kadar sayılanlar çocukluk dönemine ilişkin hususlar idi. İslâm hukukçuları insan hayatının devrelerini ele alırken çocukluk sonrası dönemi kapsamak üzere bulûğ ve rüşd dönemlerinden de söz etmişlerdir. İslam hukukçularına göre çocukluk, bulûğ dönemi ile sona ermekte ve yetişkinlik dönemi başlamaktadır. İslâm hukukunda bulûğ (erginlik), kişinin çocukluktan cinsel ve zihinsel olgunluğa geçiş yaptığı, dinî hükümlerin yerine getirilmesinin gerekli hale geldiği bir aşamadır. Bulûğ, bireyin hayatındaki en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilir; çünkü bu dönemde kişi, dinî ve hukuki sorumlulukları taşımaya başlar.²⁰⁸ Ayrıca insanın gelişimi, fiziksel ve zihinsel olmak üzere iki alanda gerçekleşir. Fiziksel gelişmeler bulûğu, zihinsel gelişmeler ise rüşdü işaret eder. Bu sebeple olgunluk, (nüzüc, rüşd) zihinsel yeterliliği ifade eder ve bulûğdan önce, sonra veya onunla birlikte gerçekleşebilir.²⁰⁹

---

²⁰⁵ Serahsî, Usûl, 2/349.

²⁰⁶ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1986), 1/186; Ali Erbay, *Küçüklerin Himayesi* (Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları, 2001), 118.

²⁰⁷ Muhammed Kadri Paşa, *Kitabü'l-ahkâmi's-şer'iyye fî'l-ahvâli's-şahsiyye alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân* (Kahire: Vizâratü'l-Meârif'l-Umûmiyye, 1302/1933), 105.

²⁰⁸ Muhammed b. Muhammed Sâlim el-Mecelisî eş-Şankîfî, *Levâmi'u'd-Durer fî Hakki Estâri'l-Muhtaşar* (Nuakşot: Dârü'r-Rıdvân, 2015), 9/435.

²⁰⁹ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 43.

3. BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (UNCRC), toplamda 54 maddeden oluşmakta olup, bir ön söz ve maddeleri içeren üç ana bölüm halinde yapılandırılmıştır. Bu tez, sözleşmenin uygulanmasıyla ilgilendiği için; içinde yer alan tüm hükümlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Çocuklara yönelik ilgi, 20. yüzyılın başlarında çocuk koruma yasalarının ortaya çıkması ve 1923'te Çocuk Hakları Bildirgesi'nin yayımlanmasıyla başlamıştır. 1923 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi yayımlanmış ve ardından 1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. 1959 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından evrensel bir Çocuk Hakları Bildirgesi benimsenmiştir. Daha sonra 1979 yılı Uluslararası Çocuk Yılı olarak ilan edilmiştir. 1989 yılında ise Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu sözleşme, çocukların haklarının korunması, geliştirilmesi, büyüme ile gelişimlerinin desteklenmesi için taahhütlerde bulunmuştur.²¹⁰

Birleşmiş Milletler, dünyadaki çocukların karşı karşıya kaldığı sorunların farkına varmıştır. Bu sorunlar arasında; yoksulluk, sosyal koşullar, hastalıklar, silahlı çatışmalar, evsizlik, okuryazarlık eksikliği ve çocukların çalışma, pornografik materyaller ve benzeri alanlarda istismarı yer almaktadır. Bu durum, çocukların korunması için dünya genelinde bağlayıcı bir yasal düzenlemenin gerekliliğini ortaya koymuştur.²¹¹

Bu amacı gerçekleştirmek için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen bir sözleşme hazırlandı ve 3 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girdi. 26 Ocak 1990'da 61 ülke tarafından imzalanan bu sözleşme, bugüne kadar 191 ülke tarafından onaylandı. Bu sözleşme, dünyanın neredeyse tüm ülkeleri tarafından kabul edilmiş olup, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri ve Somali tarafından onaylanmamıştır.²¹²

3.1. Sözleşmede Yer Alan Çocuk Hakları

BMÇHS ile birlikte, çocuklar ilk kez toplumda tam anlamıyla yer alabilecek bütünlükte ve kişilikte bireyler, yani tam insan, olarak tanınmıştır.²¹³ “Çocukluk” kavramının neyi ifade ettiği ve dolayısıyla bir çocuğun nasıl tanımlandığı konusu, oldukça sorunlu ve tartışmalıdır.

---

²¹⁰ Nishitiman Mohammed, *A Comparative Analysis of How the Rights of Children as Set Out in the United Nations Convention on the Rights of the Child Are Made Effective Through Their Implementation in Kurdistan/Iraq and the United Kingdom* (Master's thesis, Faculty of Arts, Humanities and Business, 2013), 36-43.

²¹¹ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 1-3.

²¹² Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 62

²¹³ Michael Freeman, “Introduction: Children as Persons”, in *Children's Rights: A Comparative Perspective* (1996), 3.

Kültürel, sosyal, hukuki ve tarihsel bağlamlara göre çocukluk anlayışı değişiklik gösterebilmektedir.²¹⁴ Bir yandan, hukuk sistemi içerisinde çocuklar, farklı yasal hak ve yükümlülüklerle sahip olmakla birlikte, bağımsız bireyler olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, psikolojik bakış açısına göre ise çocuklar, yetişkinliğe doğru gelişim sürecinde olan bireyler olarak görülmektedir.²¹⁵

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.²¹⁶ Çocukluğun başlangıcına gelince, sözleşme çocukluğun başlangıcını açıkça tanımlamamakla birlikte, çocukluğun doğumla mı yoksa döllenme anıyla mı başladığı konusunda bir açıklığa yer vermemektedir.²¹⁷ Çocukluğun başlangıcına gelince, sözleşme çocukluğun başlangıcını açıkça tanımlamamakla birlikte, çocukluğun doğumla mı yoksa döllenme anıyla mı başladığı konusunda bir açıklığa yer vermemektedir.²¹⁸ BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ön sözünün 9. paragrafında, çocukların fiziksel ve zihinsel olgunlaşmamışlıkları nedeniyle, doğumdan önce olduğu gibi doğumdan sonra da özel koruma ve özen gerektirdikleri ifade edilmektedir.²¹⁹ Bu durum tartışmalıdır, çünkü çocukluğun başlangıcına doğrudan bir göndermede bulunmaması nedeniyle yoruma açıktır. Ancak bu konuda, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 24(2)(d) bu konuyu daha detaylı incelemektedir. Bu madde, Taraf Devletlerin “annelere uygun doğum öncesi ve sonrası sağlık bakımı sağlamasını” zorunlu kılmaktadır.²²⁰

Anlaşma; bir ön söz, üç bölüm ve 54 maddeden oluşmaktadır. Tüm maddeler, bir bütün olarak bir sözleşme oluşturur. Anlaşmanın maddeleri birbiriyle bağlantılıdır ve herhangi bir hakkın diğerinden daha önemli olduğu görülmez. Çocuğun haklarını bütünsel olarak korumayı amaçlayan bu anlaşma, maddelerin uygulanmasında rehber olarak hizmet eden genel ilkeleri esas alır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ön sözünde, sözleşmenin ruhuna ve taraf devletlerin sözleşmenin hükümlerini ve çocuk haklarını koruma amacıyla sözleşmeyi uygularken maddeleri nasıl yorumlamaları gerektiğine dair rehber bilgiler sunulmaktadır.²²¹

---

²¹⁴ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 51.

²¹⁵ Myriam Denov, *Child Soldiers: Sierra Leone's Revolutionary United Front* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 2.

²¹⁶ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 57.

²¹⁷ BMÇHS, md. 1.

²¹⁸ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 44-45.

²¹⁹ BMÇHS, Önsöz, par. 9.

²²⁰ BMÇHS, madde 24/2-d.

²²¹ Ali Naim İnan, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 44/1 (1995), 766-768.

Ön sözde, tüm insanların doğuştan eşit ve devredilemez haklara sahip oldukları belirtilmiş ve bu hakların dünya çapında adalet, barış ve özgürlüğün temeli olduğu vurgulanmıştır. Sözleşmeyi imzalayan devlet, insanların insan olarak sahip oldukları onur ve saygıyı kabul etmiş sayılır. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde belirtildiği gibi, devletlerin insanların sahip olduğu haklar ve özgürlükler konusunda; dil, din, ırk, cinsiyet, siyasi görüş, mülkiyet veya benzer herhangi bir nedenle ayırım yapamayacağı ifade edilmiştir.²²² Ayrıca Ön sözde, çocuk haklarıyla ilgili daha önce hazırlanmış bildiriler ve sözleşmelere de atıfta bulunulmuştur. Bunlar arasında; 1924 tarihli "Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi", 20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Çocuk Hakları Bildirgesi", "İnsan Hakları Bildirgesi", "Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi", "Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)", çocuklarla ilgili uluslararası kuruluşların kurucu belgeleri ve çocuklarla ilişkili belgeler yer almaktadır.²²³ Ayrıca, çocukların korunmasında doğum öncesi dönemin önemi vurgulanmış, anne sağlığı ve tıbbi bakımın çocuk gelişimi için kritik olduğu belirtilmiştir.²²⁴

Sözleşme, üç ana kısımdan oluşmaktadır.²²⁵

Birinci Kısım, çocukların sahip olması gereken hakları ve bu hakları güvence altına almak için taraf devletlerin yükümlülüklerini ele alır. Bu bölüm; çocukların yaşam, eğitim, sağlık hizmetleri alma, istismar ve şiddetten korunma gibi temel haklarını belirleyen maddeleri içerir. Ayrıca, devletlerin bu hakları sağlama yükümlülüklerini de açıklar.²²⁶

İkinci Kısım, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ikinci bölümünde madde 42 uyarınca taraf devletlerin; sözleşmenin kurallarını ve ilkelerini, yetişkinler ve çocuklar arasında uygun ve etkili yollarla yaygınlaştırmak ve öğretmekle yükümlüdür. Madde 43-45 ise, Çocuk Hakları Komitesi'nin kurulmasını; taraf devletlerin sözleşmeden doğan taahhüt ve sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiğini ve çocuk haklarının korunmasında kaydedilen ilerlemeyi incelemek ve izlemek amacıyla düzenlemeler içermektedir. Ayrıca, bu sözleşmede taraf devletlerin sözleşmeyi nasıl uygulayacaklarını öğrenmelerinin önemini vurgular.²²⁷

---

²²² Hüsnüye Büşra Kahye, *Uluslararası Hukukta Kadın ve Çocuk Haklarının Korunması* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 84-85.

²²³ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 55.

²²⁴ BMÇHS, "Ön Söz."

²²⁵ Kahye, *Uluslararası Hukukta Kadın ve Çocuk Haklarının Korunması*, 85-86.

²²⁶ BMÇHS, "1. Kısım."

²²⁷ BMÇHS, md. 42-45.

Üçüncü Kısım, sözleşmenin uygulanması ve hayata geçirilmesiyle ilgili hükümleri içerir. Devletlerin sözleşmede taahhüt ettikleri yükümlülükleri yerine getirip getirmediğini denetleyecek mekanizmalar ve değerlendirme yöntemlerini kapsar. Bu bölüm, çocuk haklarının dünya genelinde korunmasında kaydedilen ilerlemenin nasıl takip edileceğini ele alır.²²⁸

Çocuk Hakları Sözleşmesi dört temel ilkeye dayanmaktadır.

1. Ayrımcılık yapılmaması: Hiçbir çocuk; ırk, renk, cinsiyet, din, dil veya bir başka nedenle ayrımcılığa uğramamalıdır (m. 2).
2. Çocuğun yüksek yararı: Çocukla ilgili alınan tüm karar ve uygulamalarda çocuğun yüksek yararı öncelikli olmalıdır (m. 3).
3. Hayatta kalma ve gelişme hakkı: Her çocuğun yaşama ve fiziksel, zihinsel, ruhsal olarak tam gelişme hakkı vardır (m. 6).
4. Görüşünün dinlenilmesi hakkı: Çocuklar, kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahiptir ve bu görüşler, yaş ve olgunluk düzeyine göre dikkate alınmalıdır (m. 12).

Sözleşmenin Birinci Kısımı:

1, 2, 3, 4, 5, 6 ve 7. Maddeler; çocuğun belirli haklara sahip olma, hakları alma veya elde etme hakkını ele almıştır. Bu haklar arasında isim ve vatandaşlık, sağlık hizmetleri, eğitim, dinlenme ve oyun ile engelli çocuklar ve yetimlerin bakım hakkı bulunmaktadır.²²⁹

8, 9, 10 ve 11. Maddeler, çocuğun veya ebeveynlerinin ya da yasal vasilerinin; ırkı, rengi, milliyeti, dili, dinî, siyasi veya diğer görüşleri, ulusal, etnik ya da sosyal kökenleri, mal varlıkları, engellilik durumları veya herhangi bir başka durumuna bakılmaksızın hiçbir şekilde ayrımcılığa uğramaması gerektiğini vurgulamıştır.²³⁰

12, 13, 14, 15, 16 ve 17. Maddeler, çocuğun ifade özgürlüğü hakkını ele almıştır. Bu hak; bilgi ve fikirleri çeşitli şekillerde talep etme, alma ve iletme özgürlüğünü coğrafi sınır olmaksızın içerir. Ayrıca ifade hakkı; konuşma, yazı, basım, sanat ya da çocuğun tercih ettiği herhangi bir başka yöntemle kullanılabilir.²³¹

18, 19, 20 ve 21. Maddeler, çocuğun özel bakım ve yardım hakkını ele almaktadır. Bu maddeler; ailenin ve toplumun temel birimi, çocuğun büyümesi ve refahı için ailenin doğal ortam olduğu

²²⁸ Akyüz, *Çocuk Hukuku*, 47.

²²⁹ BMÇHS, md. 1-7.

²³⁰ BMÇHS, md. 8-11.

²³¹ BMÇHS, md. 12-17.

inancına dayanarak ailenin toplumsal sorumluluklarını tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardım ile desteklenmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu bir şekilde gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış dolu bir aile ortamında yetişmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca bu maddeler, çocuğun toplumda etkili bir birey olarak yaşayabilmesi için kapsamlı bir şekilde hayata hazırlanması gerektiği çağrısında bulunur.²³²

Madde 22: Sığınmacı Çocuklar

Sığınmacı çocukların her türlü ayrımcılıktan korunarak temel haklardan yararlanabilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını güvence altına alır. Mülteci çocuklara özel bir koruma sağlanması gerekmektedir. Ülkeler, bu amacı gerçekleştirmek için uluslararası ajanslarla iş birliği yapmalı ve ailelerinden ayrılan çocukların ailesiyle birleştirilmesi için çaba göstermelidir.

Madde 23: Engelli Çocuklar

Engelli çocukların toplumda tam bir yaşam sürdürebilmeleri için özel bakım ve eğitim alma hakkı vardır.²³³

Madde 24: Sağlık Hizmetleri

Çocuğun, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır. Ayrıca çocuğa zarar veren geleneksel uygulamaların tedricî bir şekilde ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Madde 25: Düzenli Gözden Geçirme

Bakım, koruma veya tedavi almak için bir kuruma yerleştirilen çocuk, durumunun düzenli olarak gözden geçirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 26: Sosyal Güvence

Çocuğun sosyal güvence hakkı vardır.

Madde 27: Yaşam Standartları

Ebeveynlerden biri çocuğun ikamet ettiği yerin dışında bir ülkede yaşıyor olsa bile ebeveynler, çocuğun gelişimi için uygun yaşam koşullarını sağlama sorumluluğuna sahiptir.²³⁴

Madde 28: Eğitim

---

²³² Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 121-125.

²³³ BMÇHS, md. 23.

²³⁴ BMÇHS, md. 27.

Çocuğun, ücretsiz ilkokul eğitimi alma hakkı vardır. Ayrıca, çocuğa mesleki eğitim sağlanmalı ve okuldan ayrılma oranlarını azaltmaya yönelik önlemler alınmalıdır.

Madde 29: Eğitimin Hedefleri

Eğitim, çocuğun kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmeyi teşvik etmelidir. Bunun yanı sıra, insan haklarına saygıyı ve çocuğun kendi ülkesinin kültürel ve ulusal değerlerini aşılmalıdır. Ayrıca eğitim; çocuğu toplumda sorumluluk bilinciyle bir hayat için hazırlamalı, çocuğa başkalarına karşı sorumluluğu öğretmeli ve barış ile adaletin güçlendirilmesine katkıda bulunmalıdır.

Madde 30: Azınlık Çocukları ve Yerli Halkların Çocukları

Azınlık ya da yerli halklara ait olan çocuğun kendi kültüründen yararlanma, dilini konuşma, geleneklerini ve medeniyetini yaşama hakkı vardır.

Madde 31: Oyun ve Eğlence

Çocuğun, oyun oynama, eğlence aktivitelerine katılma, kültürel ve sanatsal hayata katılma hakkı vardır.

Madde 32: Ekonomik Sömürü

Çocuğun, zararlı işlerden korunma hakkı vardır ve ekonomik sömürüyü engellemek için önlemler alınmalıdır.

Madde 33: Uyuşturucu Maddeler

Çocuğun, uyuşturucu maddelerin yasa dışı kullanımından korunması ve bu maddelerin üretimi ve dağıtımında sömürülmesinden korunması gerekmektedir.

Madde 34: Cinsel Sömürü

Çocuk, cinsel sömürüden korunmalıdır. Cinsel sömürü, çocukların pornografik materyallerde ve fuhuşta kullanılmasını içermektedir.

Madde 35: Çocuğun Kaçırılması, Satışı ve Ticareti

Ülkeler, çocukların kaçırılmasını, satılmasını ve ticaretinin yapılmasını engellemeyi taahhüt eder.

Madde 36: Diğer Sömürü Türleri²³⁵

---

²³⁵ BMÇHS, md. 36.

Ülkeler, çocukları haklarına veya refahlarına zarar verebilecek diğer tüm sömürü türlerinden korumayı taahhüt eder.

Madde 37: İşkence, Ölüm Cezası ve Özgürlükten Yoksun Bırakılma

Ülkeler, çocuklara yönelik işkenceyi, ölüm cezasını ve keyfi özgürlükten yoksun bırakılmayı yasaklamayı ve özgürlüklerinden mahrum bırakılan çocukların onurlarına uygun, insancıl bir şekilde muamele görmesini sağlayacağını taahhüt eder.

Madde 38: Silahlı Çatışmalar

15 yaşından küçük çocukların doğrudan savaş eylemlerine katılmaları yasaklanmalı ve 18 yaşından küçük çocukların silahlı kuvvetlere veya silahlı gruplara alınması engellenmelidir.

Madde 39: Yeniden Entegrasyon

Ülkeler, istismar, işkence veya silahlı çatışmalardan zarar gören çocukların iyileşmesiyle, rehabilitasyonlarını sağlamakla ve onları toplumsal hayata yeniden entegre etmekle yükümlüdür.

Madde 40: Çocuk Mahkemeleri

Ceza kanununa aykırı hareket eden çocuk, onurunu artıracak şekilde muamele görmelidir. Yasal işlemler sırasında çocuğun hakları ve bu hakların korunması dikkate alınmalıdır.

Madde 41: Çocuğun Diğer Hukuki Belgelerdeki Hakları

Eğer diğer ulusal veya uluslararası kanunlar, bu sözleşmede belirtilen çocuk haklarına daha fazla koruma sağlıyorsa, bu haklara zarar verilemez.

BMÇHS, çocuk haklarını ayrıntılı şekilde ele alan ve taraf devletler için bağlayıcılığı olan ilk uluslararası belgedir. BMÇHS, evlat edinme gibi konularda İslâm hukukuna uygun kefalet sistemine yer vererek, devletlere dinî inanç ve geleneklerine göre uygulama esnekliği tanımış; bu da sözleşmenin geniş kabul görmesini sağlamıştır.²³⁶

Sözleşmenin ikinci kısmı:

BMÇHS'nin ikinci bölümünde 42. madde uyarınca taraf devletler, sözleşmenin kurallarını ve ilkelerini yetişkinler ve çocuklar arasında uygun ve etkili yollarla yaygınlaştırmak ve öğretmekle yükümlüdür. 43.-45. Maddeler, Çocuk Hakları Komitesi'nin kurulmasını, taraf devletlerin sözleşmeden doğan taahhüt ve sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiğini ve

²³⁶ Şellal Avād Sālim el-'Ubeydī, Hukûku't-tıfl ve damânâtühâ (Tikrît: Cāmiatü Tikrît, Külliyyetü'l-ḥuḳûk, Risaletü Macister, 2012), 68.

çocuk haklarının korunmasında kaydedilen ilerlemeyi incelemek ve izlemek amacıyla bazı düzenlemeler içermektedir. Ayrıca, Komite üyelerinin seçimi, Komitenin çalışma yeri ve prosedürleri ile ilgili hükümler de bu maddelerde yer almaktadır.²³⁷

BMÇHS'nin 44. maddesinin birinci fıkrasına göre, taraf devletler, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği aracılığıyla periyodik raporlar sunmakla yükümlüdür. İlk rapor, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içinde; ardından ise her beş yılda bir sunulmalıdır. Çocuk Hakları Komitesi, bu raporları ve gerekli gördüğü ek bilgileri inceleyerek kendi değerlendirmelerini hazırlar. Komite, bu değerlendirmeleri yıllık olarak BM Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunar.²³⁸

Komite, çalışmalarında "UNICEF" gibi Birleşmiş Milletlere bağlı uzman ajanslardan alınan bilgilerden yararlanabilir ve bu ajanslara ilgili konularda temsil yetkisi vererek taraf devletlerde gerekli incelemelerin yapılmasını talep edebilir. Komite; taraf devletlerin sunduğu raporları, inceleme sonuçlarını ve elindeki diğer bilgileri değerlendirir. Ayrıca, sözleşmenin uygulanmasını geliştirmek için genel öneriler ve tavsiyeler sunar ve bu gözlem ve önerilerini Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna iletir.²³⁹

Sözleşmenin üçüncü kısmı:

46'dan 54'e kadar olan maddeler, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması, onaylanması ve hükümlerine yönelik çekincelerin kaldırılmasına ilişkin prosedürleri içermektedir.²⁴⁰ Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin onay ve katılım bildirimlerini almasını öngörmektedir. Genel Sekreter, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler için uygulanan aynı prosedürlere uygun olarak yayımlayıp muhafaza eder.²⁴¹

3.2. Sözleşmeye Yönelik Eleştiriler

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların haklarını koruma açısından uluslararası düzeyde büyük bir öneme sahiptir.²⁴² Ayrıca, sözleşmenin birçok ülke tarafından imzalanması önemli bir başarıdır. Sözleşme, çocuk haklarına ilişkin kapsamlı hükümler içermesine rağmen bazı olumsuz eleştirilere maruz kalmaktadır. Bunlar arasında, sözleşmenin çocukların katılımı

²³⁷ İnan, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", 772-774.

²³⁸ İnan, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", 772-774.

²³⁹ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 37-39.

²⁴⁰ İnan, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", 774.

²⁴¹ İnan, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", 772-774.

²⁴² Sevil Lale Kurt, "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36 (2016), 105; Şeref Ünal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS): İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri (Ankara: TBMM Yayınları, 2001), 107.

olmadan hazırlanması, çocukluk döneminin sonunun belirlenirken başlangıcının tanımlanmamış olması yer almaktadır. Ayrıca, bu sözleşmede hamile kadınların tedavisi ya da kürtaj gibi konular ele alınmamaktadır. Sözleşmenin en zayıf yönü, yaptırım gücünün zayıf olması ve taraf devletlerce ulusal yasalara dahil edilmediği sürece uygulanabilirliğinin sınırlı olmasıdır.²⁴³

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki çocuk tanımı, birçok eleştiriye neden olmuştur. Bu tanım, temel olarak yaş kriterine dayanmakta ve 18 yaşın altındaki herkesi çocuk olarak kabul etmektedir. Ancak bu görüşün yaygın olarak kabul görmesine rağmen fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimdeki bireysel farklılıkları göz ardı ettiği için eleştirilmektedir. Eleştirenler, çocukluğun yalnızca yaş temelinde tanımlanmasının teknik ve sınırlı bir yaklaşımı yansıttığını, çocukların farklı yetenek ve potansiyellerini dikkate almadığını savunmaktadır. Ayrıca, sözleşme çocukluğun başlangıcının ne zaman olduğuna dair belirsizlik içermekte; cenin hakları, hamilelik bakımı ve diğer ilgili konular hakkında devam eden tartışmalara yol açmaktadır. Bu durumu eleştirenler, çocukluğun çeşitli gerçekliklerini yansıtan kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları da içeren daha kapsayıcı bir tanım çağrısında bulunmaktadır.²⁴⁴

Son olarak, hukuk Profesörü Michael Freeman, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bu alanda ulaşılabilecek nihai nokta olduğu fikrini desteklememektedir. Ona göre, sözleşmenin kapsamına alınmamış konuların daha sonra çeşitli protokollerle ele alınmış olması, mevcut haliyle sözleşmenin yetersiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca hala üzerinde çalışılması gereken haklar, mevcut hakların farklı boyutları ve çeşitli çocuk gruplarının ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu durum, sözleşmenin tam anlamıyla yeterli olmadığını ve yenilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.²⁴⁵

Bu eleştiriler doğrultusunda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi eksik görülen hususları tamamlamak için ek protokoller hazırlamıştır. Çocukların kaçırılması, satılması, pornografide istismarı ve silahlı çatışmalara katılımı gibi konulara ilişkin isteğe bağlı protokoller hazırlanmış ve devletlerin imzasına sunulmuştur. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesine bireysel başvuru yapılmasını sağlayarak sözleşmenin uygulanmasını daha etkin bir şekilde denetlemek amacıyla bireysel başvurulara ilişkin ek bir protokol hazırlanmış ve taraf ülkelerin onayına sunulmuştur.²⁴⁶

---

²⁴³ Diyar Özgürdal Köprülü, *İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik İkileminde Çocuk Hakları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 56–59.

²⁴⁴ Köprülü, *İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik İkileminde Çocuk Hakları*, 56-59.

²⁴⁵ Michael Freeman, “The Future of Children’s Rights”, *Children and Society* 14/4 (2000), 282.

²⁴⁶ Köprülü, *İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik İkileminde Çocuk Hakları*, 56-59.

3.3. İhtiyari Protokoller

BMÇHS, kendisinin bazı alanlarda yetersiz olduğunu kabul etmiştir. Buna cevaben, Sözleşmeye iki tane isteğe bağlı protokol eklenmiştir. Bunlardan ilki olan Çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmasına ilişkin İhtiyari protokol, silahlı çatışma durumlarındaki çocuklarla ilgiliyken; ikincisi olan Çocukların Satışı, Çocuk Fuhşu ve Çocuk Pornografisi gibi konuları ele almaktadır.²⁴⁷

İki İhtiyari Protokol, Taraf Devletlerin Sözleşmede halihazırda verilenden daha fazla taahhütte bulunmaya hazır hissettikleri alanlar etrafında hazırlanmıştır.²⁴⁸ Bu İhtiyari Protokollerin her ikisi de BMÇHS altında faaliyet göstermesine rağmen, aynı zamanda uluslararası hukuk kapsamında bağımsız anlaşmalardır.²⁴⁹ İhtiyari Protokoller, Taraf Devletlerin aldıkları uygulama önlemleri hakkında rapor sunmalarını gerektirir, bu raporlardan ilki sözleşmeyi kabul eden devlet tarafından yürürlüğe girdikten sonraki iki yıl içinde BMÇHS komisyonuna sunulmalıdır.²⁵⁰

3.4. Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmasına İlişkin İhtiyari Protokol

Modern savaşlarda kullanılan taktikler evrilmekte ve savaşların özellikleri değişmektedir. Günümüz savaşlarında çocuklar giderek daha fazla saldırının hedefi haline gelmekte ve askeri birliklere alınmaktadır.²⁵¹ Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmasına İlişkin BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol, çocukların silahlı çatışmalara doğrudan katılabileceği asgari yaşı 15'ten 18'e çıkarmıştır. Bu protokol, çocukların zorla askere alınmasını yasaklamakta ve gönüllü askerlik için belirlenen asgari yaşı yükseltmesi konusunda hükümetlere baskı yapmaktadır.²⁵² Devlet dışı silahlı gruplar söz konusu olduğunda ise protokol, 18 yaş altındaki çocukların askere alınmasını veya kullanılmasını yasaklamakta ve Taraf Devletlerden bu tür uygulamaları suç saymalarını talep etmektedir.²⁵³

²⁴⁷ Society for Medical Anthropology, "The Rights of Children: Public Policy Statement", *Medical Anthropology Quarterly* 21 (2007), 236.

²⁴⁸ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 63.

²⁴⁹ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 88.

²⁵⁰ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Taraf Devletlerin Sunacağı Periyodik Raporların Şekli ve İçeriğine İlişkin Antlaşmaya Özgü Rehber İlkeler (CRC/C/58/Rev.2), <https://digitallibrary.un.org/record/709813> (Erişim 5 Mayıs 2025).

²⁵¹ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 88-89.

²⁵² Carol Bellamy, *The State of the World's Children Report 2005: Childhood under Threat* (New York: UNICEF, 2004), 47.

²⁵³ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 89.

Bu protokolün kabulü, silahlı çatışmalarda çocukların askere alınması ve kullanılması uygulamalarını sona erdirmek adına büyük bir adımdır.²⁵⁴ Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılımına Dair Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokolü, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilmiştir ve 54/263 sayılı kararla onaylanmıştır.²⁵⁵ Ayrıca, bu protokol 12 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Son olarak, 2000 yılına ait Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ekli Seçmeli Protokol, uluslararası hukuk çerçevesinde çocukların haklarının korunmasına yönelik önemli bir adım teşkil etmektedir. Bu protokol, çocukların silahlı çatışmaların olumsuz etkilerinden korunmasına yönelik çabaların güçlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Protokol, çocukların savaş veya şiddet içeren herhangi bir faaliyette yer almaktan uzak tutulmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle 15 yaşına kadar olan çocukların ister doğrudan ister dolaylı olsun herhangi bir askeri faaliyete katılımının engellenmesini sağlamaya yöneliktir. Böylece protokol, çocukların savaş faaliyetlerine veya askeri eylemlere katılmalarını yasaklayarak onlara daha güçlü bir koruma sunar. Bu da devletlerin silahlı çatışmalar sırasında çocuk haklarını koruma yükümlülüğünü pekiştirir ve uluslararası insan hakları yasalarının güçlendirilmesinde büyük bir gelişme olarak değerlendirilebilir.²⁵⁶ Bugüne kadar 172 ülke, bu protokolü onaylamıştır.²⁵⁷

3.5. İhtiyari Protokol – Çocukların Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisi

Bu protokol, bir ön söz ve on dört maddeden oluşmaktadır. Protokolde, taraf devletlerin çocukların satışını, fuhuşta kullanılmasını ve pornografik materyallerde istismar edilmesini engellemesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁸ Çocuk Satışı: Bir çocuğun herhangi bir kişi veya grup tarafından bir başka kişiye ödül, bedel ya da başka şey karşılığında transfer edilmesi ya da başka bir şey karşılığında kullanılması.²⁵⁹ Çocukların Fuhuşta İstismarı: Bir çocuğun cinsel faaliyetlerde bulunması amacıyla bir ödül ya da başka bir şey karşılığında kullanılması.²⁶⁰

Bu nedenle, “Çocukların Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisi Konusundaki BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol”ün (OPSC) iki amacı vardır. Birincisi,

²⁵⁴ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 63-65.

²⁵⁵ “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokoller,” Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı A/RES/54/263, 25 Mayıs 2000, https://digitallibrary.un.org/record/416571/files/A_RES_54_263-AR.pdf (Erişim 2 Mayıs 2025).

²⁵⁶ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 88-89.

²⁵⁷ Birleşmiş Milletler Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilcisi Ofisi, İhtiyari Protokolün Taraf Devletlerce Onay Durumu (Erişim 8 Haziran 2025), <https://childrenandarmedconflict.un.org/tools-for-action/opac/ratification-status-of-the-optional-protocol/>.

²⁵⁸ Bkz. BMÇHS'nin Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolü, 2000, md. 1.

²⁵⁹ Birleşmiş Milletler, Çocuk Satışı ile İlgili İhtiyari Protokol, md. 2.

²⁶⁰ Birleşmiş Milletler, Çocuk Satışı ile İlgili İhtiyari Protokol, md. 2.

uluslararası düzeyde suçlaştırmayı geliştirmek; ikincisi ise çocuk mağdurları için koruma sağlamayı hedeflemek.²⁶¹ BMÇHS'ye ek olarak "Çocuk Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocukların Pornografik Amaçlarla İstismarı ile İlgili İhtiyari Protokol" hazırlanmış ve 25 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilmiştir. Bu protokol, Ocak 2002'de yürürlüğe girmiştir.²⁶² Bu bağlamda, Protokolün 1. maddesi uyarınca taraf devletler protokolü kabul ederek çocuk satışını, fuhşunu ve pornografik amaçlarla istismarını yasaklama konusunda mutabakata varmıştır.²⁶³

Başlangıçta, çocukların cinsel sömürüsüne ilişkin bir ihtiyari protokol önerisi, Çocuk Hakları Komitesi tarafından aktif bir şekilde desteklenmemiştir; ancak nihayetinde, Taraf Devletler için daha derinlemesine sorumluluk talebi, protokolün kabul edilmesine yol açtı.²⁶⁴

Son olarak, bu protokole taraf olan devletler, BMÇHS'nin amaçlarını gerçekleştirmek ve hükümlerini uygulamak için çocuk satışını, fuhşunu ve pornografik materyallerde istismardan korumak amacıyla gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini düşünmektedir. Taraf Devletler, özellikle çocukların maruz kaldığı cinsel turizm gibi yaygın ve devam eden uygulamalar konusunda derin endişe duymaktadır. Bu tür uygulamaların çocuk satışını ve fuhuştaki istismarı doğrudan teşvik ettiğini kabul ederek çocukların korunması ve temel haklarının güvence altına alınması için çabaların artırılması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁶⁵ Bugüne kadar 178 ülke, Protokol'ü onaylamıştır.²⁶⁶

Irak'ın bu protokole ilişkin tutumu; insan hakları ve çocuk haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalara, sözleşmelere ve bildirgelere olan bağlılığını teyit ederek Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye ek olan Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi Kullanılmasının Önlenmesine ilişkin İhtiyari Protokolü herhangi bir çekince koymaksızın onaylamıştır. Irak, bu protokole 24 Haziran 2008 tarihinde kabul edilmiştir.²⁶⁷

3.6. Taraf Devletlere İlişkin Genel Yükümlülükler

Taraf Devletler, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede yer alan maddeleri farklı şekillerde uygular. Bir taraf devlet, BMÇHS'yi onayladığında, bu sözleşme otomatik olarak o devletin iç

²⁶¹ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 63.

²⁶² UNICEF, *Handbook on the Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography* (2009), 3.

²⁶³ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 89-90.

²⁶⁴ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 90.

²⁶⁵ Birleşmiş Milletler, "İhtiyari Protokol", A/RES/54/263.

²⁶⁶ https://treaties.un.org/pages/ShowMTDSGDetails.aspx?chapter=4&lang=en&mtdsg_no=IV-11-c&src=UNTSOnline&tabid=2 (Erişim 5 Mayıs 2025).

²⁶⁷ <https://nwm.unescwa.org/sites/default/files/2023-07/initial-report-crc-op-sc-iraq-en.pdf> (Erişim 5 Mayıs 2025).

hukukunun bir parçası hâline gelmez. Ancak ilgili devlet, BMÇHS de belirtilen asgari standartları yerine getirme konusunda sözleşmesel bir yükümlülük altına girer.²⁶⁸ Sözleşme, Taraf Devlet'e "tüm uygun önlemleri alma" ve "yasal, idari, sosyal ve eğitsel tedbirler alma" yükümlülüğü getirmektedir.²⁶⁹ Ne BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ne de Sözleşmenin Uygulama El Kitabı, hangi yasal veya idari önlemlerin alınması gerektiğini açıkça belirtmemektedir; bu husus, Taraf Devletin yorumuna bırakılmıştır.

3.7. Raporlama ve İzleme Süreci

Çocuk Hakları Komitesi, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin hayati bir parçası olan sözleşmenin uygulanmasını izlemek üzere oluşturulmuş denetim sistemidir. Çocuk Hakları Komitesi, uluslararası düzeyde seçilen bir organdır ve Taraf Devletler tarafından sunulan raporları gözden geçirmekle sorumludur.²⁷⁰ Komite, değerlendirmelerinin ardından sonuç gözlemlerini yayımlar ve her Taraf Devletin yerine getirmesi gerektiği sorumlulukları yerine getirmesi ve geliştirmesi için tavsiyelerde bulunur.²⁷¹ Sözleşmeyi onaylayan Taraf Devletler, onay tarihinden itibaren iki yıl içinde Komiteye ilk raporlarını sunmak ve ardından her beş yılda bir düzenli olarak rapor sunmaya devam etmekle yükümlüdür.²⁷²

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuk hakları için önemli hükümler belirlemektedir. Bu hükümleri uygulama sorumluluğu esasen Taraf Devletlere aittir.²⁷³ Sözleşme, "ilerleyici gerçekleştirme", "mevcut kaynakların en üst düzeyde kullanılması" ve "uluslararası iş birliği çerçevesinde" gibi ifadelerle teşvik sağlamaktadır. Bu tür ifadeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler için özel bir öneme sahiptir.²⁷⁴ "Tek tip herkese uyan" bir yaklaşım pratik olmayacağından, dünyanın en yoksul ülkelerinin, en zengin ülkelerle aynı standartları sağlaması mümkün değildir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, ülkelerin sahip oldukları kaynaklarla ellerinden gelenin en iyisini yapmalarına daha çok önem vermektedir.²⁷⁵

Bazı maddelerin ifadeleri belirsizdir; "azami çaba", "takip edecektir" ve "erişilebilecek en yüksek seviye" gibi ifadeler kullanılır. Bazı hükümetler bunu bir sorumluluk olarak görüp, ülkesindeki çocuklar için mümkün olan en yüksek yaşam kalitesini sağlamaya çalışır. Öte

---

²⁶⁸ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 90.

²⁶⁹ BMÇHS, md. 4.

²⁷⁰ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 91.

²⁷¹ BMÇHS, md. 44.

²⁷² Mohammed, *A Comparative Analysis*, 91.

²⁷³ Alfred Glenn Mower, *The Convention on the Rights of the Child: International Law Support for Children* (Westport: Greenwood Press, 1997), 61.

²⁷⁴ Mower, *The Convention on the Rights of the Child*, 62.

²⁷⁵ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 91.

yandan, bazı hükümetler ise bu ifadeleri, çocuk refahının düşük olmasının sorumluluğundan kaçınmak için kullanabilir ve ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını iddia edebilirler.²⁷⁶ Görünüşe göre, sözleşme her çocuğa haklar tanısa da bu hakların ne ölçüde hayata geçirileceği ve uygulanacağı, çocuğun yaşadığı ülkeye bağlı olarak değişmektedir.²⁷⁷

ülkenin Sözleşmeyi onaylama konusundaki siyasi istekliliği, çeşitli beyanlar (declarations) ve çekinceler (reservations) ile birlikte geldiğinde daha az ikna edici hale gelmektedir. Bu beyanlar ve çekinceler büyük ölçüde farklılık göstermektedir; bazıları yalnızca belirli maddelere özgü ve oldukça spesifiktir, bazıları ise çok daha genel niteliktedir. Örneğin Pakistan'ın yaptığı çekince, "Sözleşme hükümleri İslâm'ın yasaları ve değerleri ışığında yorumlanacaktır" şeklindedir.²⁷⁸ Sözleşmenin dünya çocukları için belirlediği hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirilebildiği, büyük ölçüde dünya ülkelerinin hem bireysel olarak hem de birlikte hareket ederek çeşitli engelleri aşabilme kapasitesine bağlıdır. Bu engeller arasında fiziksel çevre koşulları, silahlı çatışmalar ve ekonomik etkenler yer almaktadır.²⁷⁹

Irak, Haziran 1994'te Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Ancak, çocuğun din seçme özgürlüğü ile ilgili 14. maddenin birinci fıkrası için çekince koymuştur. Bu çekincenin nedeni çocuğun dinini değiştirmesine izin verilmesinin İslâm hukuku hükümleriyle çelişmesidir.²⁸⁰

Irak, 24 Haziran 2008 tarihinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin iki ek protokolünü onaylamıştır. Bu protokollerden biri, çocukların silahlı çatışmalara katılımı; diğeri ise çocukların satılması, fuhuşta ve pornografik materyallerde sömürülmesi ile ilgilidir.²⁸¹

---

²⁷⁶ Mower, *The Convention on the Rights of the Child*, 184.

²⁷⁷ Mohammed, *A Comparative Analysis*, 149.

²⁷⁸ Mower, *The Convention on the Rights of the Child*, 149.

²⁷⁹ Mower, *The Convention on the Rights of the Child*, 161.

²⁸⁰ "Iraq Reservation," United Nations Treaty Collection, (25 Nisan 2025) https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=en#EndDec (Erişim 10 Mayıs 2025).

²⁸¹ "Irak'ın Taraf Olduğu Sözleşmeler ve Protokoller," Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=IRQ&Lang=EN (Erişim 10 Mayıs 2025).

4. IRAK HUKUKUNDA ÇOCUK HAKLARI

Irak'ın 1994 yılında Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi onayladığına değinmek gerekir. Bu bağlamda, Irak'ın bu sözleşmeyi onaylamadan önce ve sonra çocukluk dönemi ile gençlere yönelik önemli ve dikkate değer başarılar elde ettiğini ve kayda değer ilerlemeler sağladığını da unutmamak gerekir. Çünkü Irak, devlet ve toplum düzeyinde – aileden başlayarak – çocukların korunmasına özel bir önem vermektedir.²⁸²

Irak'ın kuruluşundan bu yana çeşitli anayasal belgeler ortaya çıkmıştır. 29 Nisan 1964 tarihli Geçici Anayasa ile başlayan bu süreçte sonraki anayasalar, çocuk haklarını açık bir şekilde tanımlamıştır. Irak'ın tarihsel sürecinde çocuklar, farklı yasal düzenlemelere göre aşağıdaki şekillerde tanımlanmıştır:

4.1. Irak Anayasalarında Çocuk Hakları

1. 1951 Tarihli 40 Sayılı Medeni Kanun:²⁸³ Çocuk tanımını yapmamış olmasına rağmen reşit olma yaşını 18 olarak belirlemiştir (m. 106). Ayrıca temyiz yaşı yedi tam yıl olarak belirtilmiştir (m.97/2).

2. 1959 Tarihli ve 188 Sayılı Ahvâl-İ Şahsiyye Kanunu:²⁸⁴ Her çocuğun isim, vatandaşlık, nesep, nafaka, velayet ve bakım haklarına sahip olması gerektiğini öngörmektedir. Bu düzenleme, çocuğun sağlıklı bir çevrede ve yaşamaya uygun koşullarda büyüme hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir.

3. 29 Nisan 1964 Tarihli Geçici Anayasa: Bu anayasanın 3. Maddesinde "Aile toplumun temelidir ve temeli din ile milli ahlakıdır." ifadesi yer almıştır. 15. maddede ise devletin hukuka uygun olarak ailenin geçimini güvence altına alacağı, annelik ve çocukluğu koruyacağı belirtilmiştir. Ayrıca, eğitim hakkı, okul açma hakkı ve devletin gençlerinin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine olan ilgisi gibi konular güvence altına alınmıştır. Devletin eğitim denetimini sağlayacağı ve ücretsiz eğitimi temin edeceği de vurgulanmıştır.²⁸⁵

4. 21 Eylül 1968 Tarihli Geçici Anayasa: Bu anayasanın 79. maddesi, devletin aile desteğini ve çocukluk ile anneliğin korunmasını garanti ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca her düzeyde

²⁸² Talabani, *Türkiye'de ve Irak'ta Çocuk Hakları*, 67.

²⁸³ Irak Medeni Kanunu.

²⁸⁴ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.

²⁸⁵ Irak Geçici Anayasası, 29 Nisan 1964.

ücretsiz eğitim ve okul açma hakkı da güvence altına alınmıştır. Bu anayasa, 1964 Irak Geçici Anayasası'na benzer özellikler taşımaktadır.²⁸⁶

5. 1969 Tarihli 111 Sayılı Irak Ceza Kanunu:²⁸⁷ Bu kanun, çocuk kavramını 7 ile 18 yaş grubunu kapsayacak şekilde tanımlamış ve yaş grubunu iki kısma ayırmıştır:

Küçük: 9 yaşını tamamlamış ancak 15 yaşını tamamlamamış kişi.

Ergen: 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi.

6. 16 Temmuz 1970 Anayasası:²⁸⁸ Bu anayasanın 11. maddesinde "Aile toplumun çekirdeğidir ve devlet onun korunmasını ve desteğini garanti eder. Anneliği ve çocukluğu besler." ifadesi yer almıştır. Ayrıca, çeşitli düzeylerde ücretsiz eğitim hakkı ele alınmış ve ilköğretim zorunlu kılınmıştır.

7. 1983 Tarihli 76 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu: Bu kanun, çocuğun yaşını detaylandırmıştır. Detaylandırma ise şu şekildedir:

- Dokuz yaşını tamamlamamış kişi, küçük sayılır.
- Dokuz yaşını doldurmuş ancak 15 yaşını doldurmamış kişi çocuk olarak kabul edilir.
- 15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını doldurmamış kişi ergen olarak kabul edilir.

8. 1990 Irak Cumhuriyeti Anayasa Taslağı:²⁸⁹ Bu taslağın 23. maddesinde devletin annelik ve çocuk kavramına önem vermesi gerektiği belirtilmiştir. Her ne kadar bu proje dönemin koşulları nedeniyle hayata geçirilememiş olsa da çocuk haklarına dair anayasal vizyonu tamamlamak amacıyla projeye dahil edilmiştir.

9. 2004 Geçiş Dönemi Irak Devlet İdaresi Kanunu:²⁹⁰ Bu kanun, çocuk hakları ya da annelik ve çocukluğun korunmasına dair özel bir madde içermemekle birlikte Irak halkının insan haklarına uygun şekilde özgür ve onurlu bir yaşam sürme hakkına sahip olduğunu vurgulamıştır.

10. 2005 Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası:²⁹¹ Bu anayasa, çocuk haklarını ikinci ve üçüncü bölümlerde düzenlemiştir. Aile toplumun temeli olarak tanımlanmış ve devlet tarafından çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine uygun koşullar sağlaması gerektiği

---

²⁸⁶ 1983 tarihli 76 sayılı Irak Çocuk Koruma Kanunu.

²⁸⁷ Irak Ceza Kanunu.

²⁸⁸ 1964 Irak Cumhuriyeti Geçici Anayasa Kanunu.

²⁸⁹ Irak Cumhuriyeti Anayasa Taslağı, 1990.

²⁹⁰ Irak Devlet Yönetimi Geçiş Dönemi Kanunu (IDY-GDK), wiki.dorar-alirag.net, <https://wiki.dorar-alirag.net/iraqilaws/law/20670.html> (Erişim 28 Mayıs 2025).

²⁹¹ 2005 tarihli Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası, Bölüm 2 ve 3.

belirtilmiştir. Anayasa, çocukların ekonomik sömürsünün yasaklandığını ve devletin onları koruyacak önlemler alacağını güvence altına almıştır.

4.2. Diğer Mevzuatta Çocuk Hakları

1. 1980 Tarihli 78 Sayılı Irak Küçüklerin Korunması Kanunu

- Reşit olmayanların (ergenlik yaşına ulaşmamış çocukların) vesayet, velayet, kayyumluk ve mallarının yönetimi gibi işlerini düzenler.
- Yetim çocukların veya kısıtlıların mal varlıklarını koruma konusunda yasal temel oluşturur.

2. 1983 tarihli 76 sayılı Irak Çocuk Bakım Kanunu

Çocuklara ilişkin en önemli yasalardan biri olarak kabul edilir ve şunları öngörür:²⁹²

- Suça sürüklenen çocukların suç işlemelerinin önlenmesi,
- Suç işleyen çocukların rehabilitasyonu,
- Suça sürüklenen çocuklar için ıslah ve rehabilitasyon merkezlerinin kurulması,
- Çocuğun istismar ve ihmalden korunması.

3. 1976 tarihli ve 118 sayılı Irak Zorunlu Eğitim Kanunu²⁹³

- İlköğretim aşamasında zorunlu eğitimi öngörür.
- Velileri, çocuklarını okula göndermekle yükümlü kılar.
- Bu yükümlülüğe uyulmaması, yasal sorumluluk doğurabilir.

4. 2015 tarihli 37 sayılı Irak İş Kanunu

- 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını yasaklar.
- 15 ile 18 yaş arasındaki çocukların çalıştırılma koşullarını düzenler.
- 15 ile 18 yaş arasındaki çocukların tehlikeli veya ağır işlerde çalıştırılmasını yasaklar.

5. 1959 tarihli ve 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu

- Çocukların velayeti, nafaka, velayet yaşı ve velayet sırasıyla ilgili konuları ele alır.
- Belirli şartlar altında velayet hakkını öncelikli olarak anneye tanır.²⁹⁴

²⁹² 1983 tarihli 76 sayılı Çocuk Bakım Kanunu.

²⁹³ Irak Cumhuriyeti, Zorunlu Eğitim Kanunu No. 118 (1976), 11 Ekim 1976 <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1976/en/122524> (Erişim 21 Mayıs 2025).

²⁹⁴ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 57.

6.1981 Tarihli 89 Sayılı Irak Kamu Sağlığı Kanunu

- Çocukların sağlığının korunması, aşı kampanyaları ve birincil sağlık hizmetleri konusunda devlete sorumluluk yükleyen maddeler içerir.

Irak'ta çocuk haklarının korunması, anayasal ve yasal düzenlemelerle güvence altına alınmış olmasına rağmen uygulamada birçok sorun devam etmektedir. Çocukların korunma hakkı, eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik gibi temel hakları anayasal metinlerde yer alsa da pratikte eksiklikler ve ihlaller sürmektedir. Özellikle çocuk işçiliği, okulu terk etme, sokakta yaşama ve çocuk istismarı gibi sorunlar Irak toplumunda yaygın olarak görülmektedir. İşte bunu bir sonraki başlıkta detaylı olarak inceleyeceğiz.

4.3. Irak'taki Çocuk Hakları İhlallerinin Gerçekliği

Çocuklar ve çevreyle ilgilenen uluslararası insani kuruluşlar tarafından yayımlanan tüm raporlar, Irak'ta sağlık, eğitim ve genel yaşam koşullarının kötüleştiğini doğrulamaktadır. Irak'ta, ABD-İngiltere işgalinden bu yana ailelerin yaşam koşullarıyla ilgili yapılan ilk saha araştırması, 12 Mayıs 2005 tarihinde Irak Planlama ve Kalkınma İş birliği Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından açıklanmış ve Iraklıların yaşadığı dramatik durumları, hizmet seviyesindeki büyük düşüşü ve kötüleşen koşulları gözler önüne sermiştir.²⁹⁵

Eğitim düzeyinde yapılan araştırma sonuçları, çocukların çeşitli eğitim kademelerinde okula kayıt oranlarında bir gerileme olduğunu ortaya koymuştur. 15 yaş ve üzeri bireyler arasında okuryazarlık oranı yalnızca %65'tir. Ayrıca, temel eğitimin Irak'ta zorunlu olmasına rağmen, bireylerin %22'si hiç okula gitmemiştir.²⁹⁶ Ayrıca yapılan araştırma, Iraklı çocukların yüzde 27'sinin ciddi düzeyde yetersiz beslenme sorunu yaşadığını, bunun da çocukların zihinsel, fiziksel ve sosyal gelişimini olumsuz etkilediğini ortaya koyuyor.²⁹⁷

Güvenlik durumunun kötüleşmesi ve suçluların serbestçe hareket etmesiyle birlikte Irak'ta, çocuk kaçırma, şantaj, tecavüz gibi olaylar; hırsızlık, gasp, cinayet ve cesetlere yönelik vahşet gibi suçlar yaygınlaştı. Buna ek olarak, terörist silahlı milisler tarafından kadınlar ve çocuklar askeri operasyonlarda canlı kalkan olarak kullanılmaya başlandı. Bu durum, özellikle çocuklar ve kadınlar başta olmak üzere Irak halkının güvenliğini daha da tehlikeye attı. Birçok aile,

²⁹⁵ Irak'taki Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması Raporu: 11 Eylül – 10 Aralık 2014.

²⁹⁶ Irak'ta Eğitim, Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, https://ar.wikipedia.org/wiki/التعليم_في_العراق (Erişim 15 Mayıs 2025).

²⁹⁷ Peter Moszynski, "Irak'ta beş yaş altı çocukların dörtte biri kronik malnutrisyon yaşıyor", *BMJ* 329/7470 (9 Ekim 2004), 819, <https://doi.org/10.1136/bmj.329.7470.819-c> (Erişim 20 Mayıs 2025).

üyelerinin can güvenliğınden endişe duyarak evlerine kapanmak, kendilerini izole etmek ve çocuklarını okullara veya kreşlere göndermekten vazgeçmek zorunda kaldı. Özellikle 2014 sonrası Musul savaşında çocukların canlı kalkan olarak kullanıldığı belgelenmiş ve bu da çok sayıda çocuğun ölmesine veya yaralanmasına yol açmıştır. Böylece Irak'ta çocuk hakları ihlalleri artış göstermiştir. Oysa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 12 Aralık 1997 tarihli ve 52/107 sayılı “Silahlı Çatışmalardan Etkilenen Çocukların Korunması” kararına göre, bu çocukların korunması gerektiği açıkça vurgulanmıştır.²⁹⁸

Bu bağlamda çocuklar, dünyanın herhangi bir yerinde silahlı çatışmalardan en fazla etkilenen gruptur, çünkü toplumda en savunmasız kesimdir. Çocuklar silahlı gruplara katılabilir, ebeveynlerini kaybedebilir, okullarını terk edebilir veya diğer zorluklarla karşılaşabilirler. Irak'ta 2003 sonrasındaki askeri operasyonlarda, Nisan 2004 ile Eylül 2007 arasında 1279 çocuk şehit olmuş, 4176 çocuk ise yaralanmıştır.²⁹⁹ Ayrıca 2014 yılında, askeri operasyonlardan etkilenen çocukların oranı, sivil mağdurların toplamının %5,8'ini oluşturdu.³⁰⁰ 2015 yılında silahlı çatışmaların yaşandığı bölgeler, şehitlerin %41,9'unu ve yaralıların %26,9'unu oluşturdu. Bunun nedeni, özellikle Musul şehrindeki yüksek nüfus yoğunluğu ve burada gerçekleşen askeri operasyonların sayısındaki artıştır.³⁰¹

Savaş ve askeri operasyonlar nedeniyle binlerce aile evlerini terk etmek ve ülke içine ya da dışına göç etmek zorunda kaldı. Göç eden birçok Iraklı aile, geçim ihtiyaçlarını karşılamak için çocuklarının sokaklarda çalışmasına bel bağladı. Mevcut yasal düzenlemeler ve çocukların okula gitmesini zorunlu kılan hukuki çerçevelere rağmen yaşanan krizler ve göçmenlerin içinde bulunduğu kötü koşullar, bu yasaların hiçe sayılmasına neden oldu. Çocuklar, ailelerine basit bir geçim sağlayabilmek için tarım, hayvancılık, kaynakçılık, ticaret, araba yağı değiştirme, fırın ve ekmek üretimi gibi işlerde çalışmaya; gazete, eşya, şekerleme satmaya ve ayakkabı parlatmaya yönlendirildiler.³⁰²

Sonuç olarak, Irak' yaklaşık 12 yıl süren ekonomik ambargo, ardından gelen ABD işgali sonrası mezhepsel ve etnik şiddet olayları ile silahlı milis grupların suç faaliyetleri nedeniyle birçok krizle karşı karşıya kalması, ülkede istikrarsızlık ve dengesizlik ortamı yaratmıştır. Bu bağlamda, Irak'ta çocuk haklarının ihlali durumu, toplumsal dengesizliğin en belirgin

²⁹⁸ Hedil Tomân Muhammet – Abbâs Fîrâs, “İntihâkâtü hukûkû't-tıfl fî merhâlati mâ ba'de DÂEŞ fî l-'Irâk”, Mecelletü'l -Ulûmî'l-Esâsiyye 2/2 (2021), 330–337.

²⁹⁹ Irak Sağlık Bakanlığı, Yaşam İstatistikleri Bölümü.

³⁰⁰ İnsan Hakları Raporu: 1 Temmuz – 31 Aralık 2008, <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-human-rights-report-01-jul-31-dec-2008> (Erişim 22 Mayıs 2025).

³⁰¹ Muhammet – Fîrâs, “İntihâkâtü hukûkû't-tıfl fî merhâlati mâ ba'de DÂEŞ fî l-'Irâk”, 334.

³⁰² Muhammet – Fîrâs, “İntihâkâtü hukûkû't-tıfl fî merhâlati mâ ba'de DÂEŞ fî l-'Irâk”, 334.

göstergelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle bu ihlaller, yalnızca sayısal boyutuyla değil; aynı zamanda taşıdığı yıkıcı niteliğiyle de toplumun geneli üzerinde ve çocuklar üzerinde derin sosyal, psikolojik ve sağlık açısından acı verici etkiler yaratmıştır.

5. BMÇHS ve IRAK HUKUKUNDA ÇOCUK HAKLARININ KARŞILAŞTIRMASI

5.1. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Yaşama Hakkı

Yaşama hakkı, birinci ve temel özgürlüktür, bu nedenle "en üstün hak" olarak kabul edilir. Diğer tüm insan haklarının gerçekleştirilmesi için yaşamın güvence altına alınması temeldir. Bu hak, uluslararası, bölgesel ve ulusal insan hakları belgelerinde uzun zamandır yerleşik bir şekilde bulunmaktadır.³⁰³ Bu hak, 1948 yılına ait İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi(İHB)³⁰⁴ Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi,³⁰⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(AİHS)³⁰⁶ gibi birçok uluslararası insan hakları belgesinde korunmakta ve insan hakları ilkelerinin üstünde evrensel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Yaşama hakkı, klasik insan hakları arasında yer alır ve çocuklar için de geçerlidir. Ancak çocuklar, yetişkinlere göre daha hassas oldukları için bu hakkın korunması, onların özel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak daha dikkatli sağlanmalıdır. Çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı, BMÇHS'nin temel ilkelerindendir ve bu ilke, diğer hakların korunmasında temel rol oynamaktadır.³⁰⁷ Bunu da detaylı bir şekilde ayrı bir konuda inceleyeceğiz.

5.1.1. Irak hukuk çerçevesi

Birincisi, 2005 Irak Anayasası Madde 15:

"Her bireyin yaşama, güvenlik ve özgürlük hakkı vardır. Bu haklardan mahrum bırakmak veya bunları kısıtlamak ancak kanun çerçevesinde ve yetkili bir yargı merciinin kararıyla mümkündür."

Bu madde, çocuklar da dâhil olmak üzere tüm bireyleri kapsar ve yaşama hakkının dokunulmaz ve korunması gereken bir hak olduğunu vurgular.

İkincisi, 1980 tarihli 78 sayılı Küçükleri Koruma Kanunu

Madde 1:

³⁰³ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 109.

³⁰⁴ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin yaşama hakkını düzenleyen 3. maddesi şu şekildedir: "Herkesin yaşama hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır."

³⁰⁵ MSHS'nin Yaşama Hakkını düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz." Aynı maddenin 6. fıkrası ise şu şekildedir: "Yaşı on sekizden küçük olan kimselere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası verilemez."

³⁰⁶ İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin Yaşam Hakkı başlıklı 2. maddesi şu şekildedir: "Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez."

³⁰⁷ Erbay, *Çocuk Hukuku*, 31.

Bu kanun, 18 yaşından küçük çocuklar da dâhil olmak üzere küçüklerin korunmasını, mallarının ve kişisel işlerinin gözetilmesini amaçlar. Kanun, çocuğun hukuki ehliyete sahip olmadığı dönemde yaşamının ve haklarının korunması ilkesine dayanır.

Üçüncüsü, 1983 tarihli 76 sayılı Suça Sürüklenen Çocukların Korunması Kanunu

Madde 3:

"Suça sürüklenen çocukların korunması, ıslah edilmesi ve uygun bir sosyal ortamda sağlıklı bir şekilde yetiştirilmeleri amaçlanır."

Bu koruma, çocuğun suçtan ve sapkın davranışlardan uzak, onurlu ve güvenli bir yaşam hakkını da kapsar.

Dördüncüsü, 1959 tarihli 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu (Değiştirilmiş)

Madde 57:

Bu madde, çocuğun bakımını ele alır ve ona fiziksel ve psikolojik güvenliğini sağlayacak uygun bir ortam sunmayı garanti eder. Bu, çocuğun aile içinde yaşamını koruma amacının bir uzantısıdır.

Beşincisi, 1981 tarihli 89 sayılı Sağlık Kanunu

Bu kanun, doğumdan itibaren çocuğun sağlığını korumayı amaçlayan maddeler içerir ve bu durum, yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı kapsamına girer.

Ayrıca, Irak yasa koyucu, Irak Ceza Kanunu'nun 417-419. maddelerinde kürtaj konusunu düzenlemiştir. 417. maddeye göre, kendisini kasıtlı olarak herhangi bir yöntemle kürtaj yapan ya da başka bir kişiye bunu rızasıyla yapma imkânı tanıyan her kadın, bir yıla kadar hapis veya 100 dinarı geçmeyen para cezası ya da bu iki cezadan biriyle cezalandırılır. Ayrıca kürtaj, ceninin ölümüne yol açarsa, bu durumda annenin cezası yedi yılı geçmeyen hapis cezasıdır. 418. maddeye göre, bir kadını rızası olmadan kasıtlı olarak kürtaj yapan her birey 10 yıla kadar hapis cezasına çarptırılır ve eylem ceninin ölümüne yol açarsa, kürtaj yapılmasa dahi, ceza 15 yıl hapis olarak belirlenir. Her iki durumda da, eğer fail bir doktor, eczacı, kimyager, ebe ya da bunların yardımcıları ise, bu durum cezayı ağırlaştırıcı bir etken olarak kabul edilir. Ayrıca 419 maddeye göre, hamile olduğunu bilerek bir kadına saldıran ister darp, yaralama, şiddet, zararlı bir madde verme ya da hukuka aykırı herhangi bir fiille ve bu eylemi kürtaj kastı olmadan yapan

herkes, eğer eylemi sonucunda kadının düşük yapmasına neden olmuşsa, hapis cezası ile cezalandırılır.³⁰⁸

5.1.2. Sözleşme çerçevesi

Çocuğun yaşam hakkı, BMÇHS'nin 6. maddesiyle güvence altına alınmıştır. Hayatta kalma ve gelişme hakkıyla birlikte bu madde, yaşam hakkını derinleştirerek ve zenginleştirerek özellikle hayatta kalma ve gelişim kavramlarına odaklanmaktadır.³⁰⁹

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin birinci fıkrasına göre, "*Taraf Devletler, her çocuğun yaşama hakkına sahip olduğunu kabul eder*" denilmiştir. Ayrıca İkinci fıkrafta, "*Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için azami çabayı gösterir*" ifadesi yer almaktadır. Bu ilkenin uygulanması çerçevesinde sözleşme, çocuğun yaşam hakkını tanımakta ve bu hakkı ihlal eden her türlü muameleyi suç saymaktadır.³¹⁰ Ayrıca, bu madde sadece çocuğun yalnızca yaşama hakkını belirtmekle kalmayıp, aynı zamanda hayatta kalma ve gelişim hakkını da açıkça belirtmektedir.³¹¹

6. maddeye ait ilk fıkrafta, yaşam hakkının evrenselliği vurgulanmış ve her çocuğun temel yaşam hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu hak anlaşmanın ilkelerine dayanarak tüm çocukları herhangi bir ayırım gözetmeksizin kapsamaktadır. Bu bağlamda yaşam hakkı, çocuk haklarının öncelikli unsuru olup, diğer tüm hak ve özgürlükler için temel oluşturur. Bu bağlamda önemli nokta şudur; Söz konusu maddenin metni, çocuğun yaşam hakkının başlangıcıyla ilgili herhangi bir düzenleme içermemektedir. Ancak, sözleşmenin probleminde belirtilen, sözleşmede yer alan hakların yalnızca doğum sonrası dönemi değil, aynı zamanda doğum öncesi dönemi de kapsadığı ifade edilmiştir.³¹²

Ayrıca Komite, yaşam ve gelişme hakkının tam olarak sağlanabilmesi için sağlık hakkı (Madde 24), eğitim hakkı (Madde 28 ve 29), yaşam standardı (Madde 27) ve etkinliklere katılım gibi temel hakların bütüncül bir şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.³¹³ Yaşam

³⁰⁸ Irak Ceza Kanunu, md. 417-419.

³⁰⁹ Elaine E. Sutherland, "The Child's Right to Life, Survival and Development: Evolution and Progress", *Stellenbosch Law Review* 26/2 (2015), 293.

³¹⁰ BMÇHS, md. 6.

³¹¹ Gerison Lansdown – Ziba Vaghri, "Article 1: Definition of a Child", in *Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child: An Analysis of Attributes*, ed. Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero (Geneva: Springer, 2022), 32.

³¹² Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 110.

³¹³ Çocuk Hakları Komitesi, "7 No'lu Gözden Geçirilmiş Genel Yorum: Çocuğun Gelişimi ve Erken Çocuklukta Haklarının Gerçekleştirilmesi", Birleşmiş Milletler Belgesi, CRC/C/GC/7/Rev.1, 20 Eylül 2006, 5-7.

hakkının sadece var olmayı değil, aynı zamanda yaşam kalitesini korumayı da kapsadığını ve hayatta kalma hakkıyla sıkı bir şekilde bağlantılı olduğunu belirtmektedir.³¹⁴

Öte yandan, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, özellikle çocuk henüz cenin (fetüs) aşamasındayken, beklenen düzeyde koruma sağlamadığı görülmektedir. Sözleşmede ceninin tanımına veya kürtajın suç sayılmasına dair herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu ise kabul edilemez bir boşluk olarak değerlendirilmektedir.³¹⁵

Son olarak hem BMÇHS hem de Irak kanunu, her çocuğun yaşam hakkına sahip olduğunu kabul etmektedir. Çünkü her ikisi de çocukların hassasiyetleri göz önünde bulundurularak çocukların özel olarak korunması gerektiğini kabul eder. Ayrıca, çocukların sağlıklı bir şekilde hayatta kalmalarını ve gelişmelerini sağlama üzerine de odaklanır.

BMÇHS, genel olarak çocuk haklarının korunmasına odaklanırken, Irak kanunu, çocukların korunması ile ilgili daha spesifik detaylar sunar, örneğin kürtaj yasaları ve Irak'taki çocukların hukuki koruma önlemleri gibi.

5.2. Irak Hukukunda ve Sözleşmede İsim Hakkı

İsimlendirme, dil açısından: "Bir şeyin ismini anmak veya başlangıçta koymaktır." İsimlendirme, "belirleme ve tayin etme" anlamına gelir ve "müsemma" belirli olarak bilinen şeydir. Aynı zamanda "İsim" kelimesinin kökü "yükselmek" anlamına gelen "sümû" kelimesinden gelir ve "alamet" anlamındaki "sıma" kelimesinden de türetilmiş olabilir.³¹⁶

İsimlendirme, terim olarak; bir kişi veya nesneye verilen ve onu diğerlerinden ayırt etmek için kullanılan kelimedir. Sosyologlar ve felsefeciler, isimlendirme için şu tanımı vermişlerdir: "O, bir şeyin mahiyetini ve kişiliğini maddi ve manevi olarak belirleyen müsemmanın sembolüdür."³¹⁷ İsim, çocuğun hukuki kişiliği kesinleştiği andan itibaren onunla özdeşleşen haklardandır.³¹⁸ İsim, insanın en önemli özelliklerinden biri olarak kabul edilir. Kişi, bu isimle tanınır ve insanlar tarafından bu sayede bilinir. Bu nedenle İsmi olmayan kimse, belirsiz bir kişi olarak kalır, kimliğini ve benliğini tanımlayacak bir referansa sahip olmaz. Ayrıca, isim

³¹⁴ Norouzi, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*, 111.

³¹⁵ Kâhine el-Askerî, Hukûkû't-tıfî beyne's-Şerâti'l-İslâmiyye ve'l-kânûnû'd-düvelî (Bumerdes: Câmiat-Bumerdes, Külliyyetü'l-hukûk ve'l-ulûmü'-s-siyâsiyye, Risâletü Macistir), 59.

³¹⁶ Ahmad b. Fâris b. Zekeriyâ al-Kazvîni er-Râzî, Mu'cemü mekâyisi'l-lüga, 3 (Dârü'l-Fikr, 1399/1979), 98. التسمية لغة: يَكْرُ اسمُ الشَّيْءِ أَوْ وَضَعَهُ ابْتِدَاءً، وَتُطْلَقُ التَّسْمِيَةُ بِمَعْنَى: التَّخْيِيدِ وَالتَّعْيِينِ، وَالمُسَمَّى: المَعْلُومُ المَعْيَّنُ، وَأَصْلُ كَلِمَةِ الاسمِ مِنَ السُّمُو، (وَهُوَ العُلُو، وَقِيلَ مِنَ السُّمُو وَهِيَ العَلَامَةُ).

³¹⁷ Abbûd el-Hazrecî, *Esmâünâ: Esrâr ve meânî* (Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2002), 23.

³¹⁸ Gâliye Riyâz en-Nebşe, el-Hukûk beyne'l-kânûni'd-dâhilî ve'l-ittifâkâtü'd-düveliyye fî mecâli hukûk't-tıfî (Beyrut: Menşûrâtü'l-Halebi'l-Kânûniyye, 2010), 25, <https://www.neelwafurat.com/itempage.aspx?id=lb207827-180111&search=books> (Erişim 15 Mayıs 2025).

sayesinde insan içinde yaşadığı topluluklar arasında diğerlerinden ayrılır.³¹⁹ Bu nedenle İslâm hukuku, iç hukuk ve uluslararası hukuk, çocuğa doğumdan itibaren isim verilmesini güvence altına almaktadır.³²⁰

İslâm hukuku, çocuğun doğduğunda güzel bir isimle adlandırılmasını vacip kılmıştır. Bu da onun kazandığı ilk haklardan biridir. Ayrıca, İslâm hukuku, çocuğun ebeveynlerine çocuklarının insanlar arasında tanınacak ve diğerlerinden ayrılacak bir isim seçmeleri konusunda yükümlülük getirmiştir. Aynı zamanda ebeveynlerin çocuğuna karşı sorumluluklarından biride şudur: Ebeveynleri, çocuğa başkalarına mutluluk ve neşe veren, gelecekte ondan tiksineye neden olmayacak, anlamı güzel ve iyi bir özelliğe sahip bir isim seçmelidir. Ayrıca ebeveynlerin çocuğuna vermesi gereken ismin, anlamı güzel, iyi bir özelliğe sahip, ruhu rahatlatan ve kalbi huzura kavuşturan gibi özellikleri olmalıdır.³²¹

5.2.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak'ın 1959 tarihli ve 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu³²² her çocuğun ayırt edici bir isme sahip olma hakkını güvence altına almıştır. Seçilen isim, çocuğun statüsünü olumsuz etkileyen veya akranları arasında utanç kaynağı olabilecek bir anlam içermemelidir. Doğan çocuğun ismi, kanuna uygun şekilde doğumda nüfus kütüğüne kaydedilmelidir. Bu, yasal olarak çocuğun isminin resmi kayıtlara geçirilmesi gerektiği anlamına gelir. İsim hakkı, her çocuk için temel haktır. Çünkü isim, çocuğu tanımlamanın ve kimlik kazandırmanın başlangıç noktasıdır. Aidiyet ve kimlik duyguları, bu temel üzerine inşa edilir. İsim, bireyi yaşadığı toplumdaki diğer kişilerden ayıran en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle, yasalar bu hakkın düzenlenmesi ve korunmasına özel önem vermektedir. Irak yasalarının 99. maddesine göre çocuğun ismi doğumda resmi kayıtlara kaydedilmelidir. Ayrıca 100. Madde, ebeveynlerin ve çocuğun bakımından sorumlu kişilerin çocuğun doğumunu Irak'ta 60 gün içinde, yurt dışında ise 90 gün içinde ilgili mercilere bildirme sorumluluğunu belirtmektedir. Bildirimde bulunmayan kişiye hapis cezası ve para cezası uygulanacaktır. Çocuğun güzel bir isme sahip olma hakkı, yasa ve din tarafından da teyit edilmiştir. Çocuğun alacağı isim, ona alay ya da aşağılanma gibi olumsuz

³¹⁹ Tefik Hasen Ferec, *el-Medhal li'l-ulûmi'l-kânûniyye, Mûcizü'n-nazariyyeti'l-âmme li'l-kânûn ve'n-nazariyyeti'l-âmme li'l-hak* (Beyrut: Menşûrâtü'l-Câmiati's-Sekafiyye, 2012), 175 vd., <https://www.noor-book.com/book/review/295964> (Erişim 15 Mayıs 2025).

³²⁰ Muhammed Abdurrahman Mustafa el-Bennâ, *el-Avleme ve hukûki't-tıfl: Dirâse mukârene beyne'l-kânûni'l-İslâmiyyi ve'l-kânûni'l-vaz'î* (İskenderiyye: Menşûrâtü Câmiati'l-Cedide, 2007), 72, <https://www.neelwafurat.com/itempage.aspx?id=egb263964-5280886&search=books> (Erişim 15 Mayıs 2025).

³²¹ Süleyman Emre Zorlu, "Günümüz ve İslam hukukunda çocuk hakları karşılaştırmalı bir inceleme", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/2 (2013), 145-147.

³²² "Iraq: Personal Status Law and Its Amendments (1959)", <https://www.refworld.org/docid/5c7664947.html> (Erişim 22 Mayıs 2025).

durumlar yaşatmayacak şekilde seçilmelidir. İsim, çocuğun kimliğinin bir parçasıdır ve toplumda kabul edilebilir olmalıdır. Çocuk, reşit olduğunda bu ismin kendisine uygunsuz olduğunu düşünmesi halinde ismini değiştirme hakkına sahiptir.³²³

5.2.2. Sözleşme çerçevesi

Tüm uluslararası insan hakları yasaları genel bir şekilde ve çocuk hakları özelinde, çocuğun doğduğu andan itibaren bir isme sahip olmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. 1966 tarihli Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 24. maddesinin 2. fıkrasında çocuğun doğumundan itibaren bir isminin olmasını temin etmeye özen göstermiştir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, bireylerin isimlerinin hak ve özgürlüklerden yararlanmaları üzerindeki etkisini doğrudan ele almamaktadır. Ancak bu bildirmede özellikle 15. maddede her bireyin bir vatandaşlık hakkına sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Bu da kişinin tanınan bir isme sahip olmasını gerektirir. Bu isim, yasal olarak belgelendirilen bir doğum belgesiyle doğrulanabilir.³²⁴ Ayrıca 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 3. İlkesinde, her çocuğun doğumundan itibaren bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı olduğunu vurgulanmış ve bu hak 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 7. maddesinde de kabul edilmiş ve şöyle denmiştir:³²⁵ “Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına.....sahip olacaktır.” Maddenin bu bölümünde, çocuğun doğumdan hemen sonra resmen nüfus kütüğüne kaydedilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, bu madde çocuğun doğduğu andan itibaren kendi ismine sahip olma hakkının doğal olduğunu teyit eder.³²⁶

Son olarak Irak'ın Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, çocuğun ayırt edici bir isme sahip olma hakkını güvence altına alır ve bu ismin doğum anından hemen sonra resmi kayıtlara geçirilmesi gerektiği ve ismin olumsuz anlamlar taşınamaması gerektiği belirtilir. Ayrıca, çocuk reşit olduğunda isminin kendisine uygun olmadığını düşündüğünde değiştirme hakkına sahiptir. Ebeveynler veya çocuğun bakımından sorumlu kişiler, çocuğun doğumunu belirli bir süre içinde (Irak'ta 60 gün, yurtdışında ise 90 gün içinde) ilgili mercilere bildirmek zorundadır. Bildirim yapılmazsa, hapis veya para cezası gibi yaptırımlar uygulanabilir. Ancak BMÇHS, bu

³²³ Abdüşşâhid Sinân Tâlib, "Müşkiletü hakkî't-tıfl fi'l-ism ve't-ta'ziye beyne's-ş-şerîati ve'l-kânûn", *Mecelletü Merkezi'l-Kûfe li'd-Dirâsât* 1/43 (Aralık 2016), 73, <https://search.mandumah.com/Record/824160> (Erişim 15 Mayıs 2025).

³²⁴ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1966), md. 24/2, (www.unicef.org), (Erişim 10 Mayıs 2025).

³²⁵ Tâlib, “Müşkiletü hakkî't-tıfl fi'l-ism ve't-ta'ziye beyne's-ş-şerîati ve'l-kânûn”, 70-72.

³²⁶ BMÇHS, md. 7.

konuda yaptırım öngörmemektedir. Aynı zamanda BMÇHS, bu hakla ilgili olarak genelleme yapmıştır.

5.3. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Kimlik Hakkı

Bu bağlamda çocuğun aileye ait olma ve bağlanma hakkı, isim, vatandaşlık ve soy bağına içeren temel haklardan biridir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 7. maddesinin birinci fıkrası şu şekilde ifade edilmiştir: *"Çocuğun, kendi devletine özgü bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı vardır. Ayrıca, ebeveynlerine ait olduğu garanti edilmelidir. Bu haklardan, soy bağı ve kimliği bilinmeyen çocuklar da dahil olmak üzere, tüm çocuklar ulusal mevzuatlar aracılığıyla yararlanmalıdır."*³²⁷

Bu düzenlemelerin amacı, çocuğun sağlıklı bir aile ve toplum ortamında büyümesini sağlamak, böylece ülkesine ve toplumuna hizmet eden olumlu ve etkin bir birey olmasını mümkün kılmaktır.

5.3.1. Irak hukuk çerçevesi

2005 Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası, Irak vatandaşlığını her Iraklı için güvence altına alınan bir hak olarak kabul etmiş ve bu hak, vatandaşlık kavramının temelini oluşturmuştur.³²⁸ Bu hak doğrultusunda Iraklı kabul edilen kişi, Iraklı bir baba veya Iraklı bir anneye sahip olan kişidir. Bu ister baba ister anne aracılığıyla olsun vatandaşlığın Irak'ta kan bağı ve akrabalık ilişkileri üzerinden verildiği anlamına gelir. Bu, önemli bir hukuki başarı olarak kabul edilmektedir. Çünkü çocuğun resmi ve hukuki bir şekilde kimlik edinmesini garanti eder. Aynı zamanda Irak'ın özellikle çocukların belirli bir devlete bağlılık hakkı konusunda insan hakları prensiplerine olan bağlılığını gösterir. Iraklı ebeveynlere sahip çocuklar, tam vatandaşlık haklarına sahip olup sosyal, kültürel ve siyasi haklarını Irak'ta kullanabilirler. Bu nedenle Irak Anayasası, tüm vatandaşlarına eşit ve adil bir şekilde yaklaşmanın önemini vurgulamaktadır. Özellikle de anne veya babanın vatandaşlığının tanınmasını gerektiren özel durumlarda çocukların ve Iraklı vatandaşların haklarının güvence altına alınmasını sağlayan kapsamlı bir hukuki çerçeve sunar.

Çocuk kimliği ile ilgili olarak doğum ve ölüm olaylarına ilişkin sağlık dairelerinde uygulanan talimatlar, doğum bildiriminin aşağıdaki bilgileri içermesi gerektiğini belirtir:³²⁹

³²⁷ BMÇHS, md. 7.

³²⁸ Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası (2005), md. 18, https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005.pdf, (Erişim 20 Mayıs 2025).

³²⁹ 1971 Tarihli ve 148 Sayılı Doğum ve Ölüm Kayıt Kanunu, md. 17.

- Doğan çocuğun cinsiyeti,
- Çocuğun adı,
- Anne ve babanın tam isimleri,
- Anne ve babanın uyrukları,
- Anne ve babanın ikamet adresi,
- Anne ve babanın meslekleri,
- Anne ve babanın dinî,
- Anne ve babanın kayıt yeri.

Bu bağlamda evlilik dışı doğan çocuklar ve sahip oldukları haklar konusuna dikkat çekmek gerekmektedir. Irak yasalarında evlilik dışı doğan çocukların evli bir çiftten doğan çocuklarla eşit haklara sahip olduğuna dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.³³⁰ Bu çocuklar; eğitim, sağlık ve vatandaşlık gibi temel haklara sahip olsalar da bazı Irak yasaları, evlilik dışı çocuklar ile yasal çocuklar arasında bazı haklar açısından farklar getirmektedir.

Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'na göre yasal çocuklar soy bağı, miras, nafaka ve velayet haklarına sahipken evlilik dışı çocuklara bu haklar tanınmamaktadır. Çünkü bu çocukların ebeveynleri bilinmemektedir. Ancak kanun bazı özel durumları ele alarak evlilik dışı çocuklar için belirli hakları sağlamaktadır. Örneğin koruyucu veya bakıcı tarafından çocuğun adı üzerine ölüm öncesi ya da sonrası miras kaydının yapılması ya da vasiyet ile çocuğa mal varlığı bırakılması gibi durumlar söz konusu olabilir. Bu düzenlemeler, evlilik dışı çocukların yasal çocuklar gibi tüm haklara sahip olmasalar da sosyal ve ekonomik açıdan daha güvenli bir yaşam sürmelerine yardımcı olmaktadır.

5.3.2. Sözleşme çerçevesi

BMÇHS, çocuğun kimlik hakkının doğumdan itibaren çocuğun şahsiyetiyle en güçlü şekilde bağlantılı haklardan biri olduğuna inanmaktadır. Çünkü bu hak, çocuğun toplum içinde belirli bir aileye, özellikle de soyadını taşıdığı ve ona mensup olduğu babasına olan aidiyetini somutlaştırmaktadır.³³¹

³³⁰ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 58.

³³¹ Zorlu, “Günümüz ve İslam hukukunda çocuk hakları”, 145-147.

Çocuk Hakları Sözleşmesi açık bir şekilde şunları ifade etmiştir:³³² İlk olarak, taraf devletler çocuğun kimliğini -buna vatandaşlığı, ismi ve aile bağları da dahil olmak üzere- yasal düzenlemelere uygun şekilde ve herhangi bir yasa dışı müdahale olmaksızın koruma hakkına saygı göstermeyi taahhüt ederler. İkinci ise, eğer bir çocuk kimliğinin bazı veya tüm unsurlarından yasa dışı bir şekilde mahrum bırakılırsa, devletler bu kimliğin yeniden tesisi için gerekli yardımı ve korumayı sağlamakla yükümlüdür.

Buradan anlaşılmaktadır ki çocuk kimliği hakkının, tüm çocuklara hiçbir ayırım gözetmeksizin garanti altına alınan haklar arasında yer alması, BM Çocuk Hakları adına önemli ve olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.³³³

Son olarak, hem Sözleşme hem de 2005 Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası, çocuğun isim, vatandaşlık ve aileye ait olma hakkına dikkat çekmektedir.

Hem Sözleşme hem de Irak yasaları, çocuğun kimliğini doğum anından itibaren korumaya önem verir ve çocuğun adı, vatandaşlığı ve soyunun resmi kayıtlara işlenmesini zorunlu kılar.

BMÇHS, evlilik dışı doğan çocuklar da dahil olmak üzere tüm çocuklara, herhangi bir ayırım yapılmadan eşit haklar verilmesi gerektiğini vurgular. Oysa Irak yasalarında, evlilik dışı doğan çocuklar özellikle soy bağı, miras ve velayet konularında, yasal çocuklar ile aynı haklara sahip değildir.

5.4. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Nesep Hakkı

5.4.1. Irak hukuk çerçevesi

1959 tarihli ve 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 51-54. maddeleri, her çocuğun nesep hakkına sahip olmasını öngörmektedir. Nesep hakkı, bireyin kimliğini şekillendiren ve aile bağlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Bu hak, çocuğun ebeveynleri ile olan ilişkisini tanımlamakta ve onların arasında hukuki bir bağ oluşturmaktadır. Aynı zamanda nesep bağı, çocuğun temel hakları arasında yer alan bakım, koruma, nafaka ve miras gibi hakları içermektedir. Bu hakların sağlanması, çocuğun güvenliği ve refahı açısından kritik bir rol oynamaktadır.³³⁴

1959 tarihli ve 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 51. maddesi

1. Nikah akdinin üzerinden gebeliğin en az süresinin geçmiş olması:

---

³³² BMÇHS, md. 8.

³³³ Zorlu, “Günümüz ve İslam hukukunda çocuk hakları”, 145-147.

³³⁴ el-‘Ubeydî, *Hukûku't-tıfl ve damânâtühâ*, 84.

Çocuğun doğumu ile nikâh sözleşmesi tarihi arasında en az altı ay geçmiş olmalıdır. Bu şart, İslâm hukukundaki hükümlere dayanır.³³⁵

2. Eşler arasında bir araya gelmenin mümkün olması:

Eşlerin hamileliğin gerçekleşebileceği şekilde bir araya gelme ihtimali bulunmalıdır.

Eğer eşlerin bir araya gelmesi mümkün değilse (eşlerden birinin uzakta ya da hapsedilmiş olması gibi durumlarda) çocuğun babaya nesep edilmesi mümkün değildir.

1959 tarihli ve 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 52-53. maddeleri, ebeveyni bilinmeyen çocuğun ebeveynliğini düzenlemektedir.

Madde 52: İkrarla Nesep Tespiti

Birinci Fıkra: Bir kişi ölümcül bir hastalığa yakalanmış olsa bile bir çocuğun babası olduğunu ikrar ederse (beyan etmesi) "çocuğun o kişiden doğabileceğinin makul olduğu" ispatlandığı sürece bu beyan geçerlidir.

İkinci Fıkra: Kadının çocuğun nesebi ile ilgili ikrarı ele alınmıştır. Evli veya iddet süresindeki bir kadın, soy bağı bilinmeyen bir çocuğun kocasına soy bağı olduğunu iddia ederse bu beyanın geçerli olması için ya kocanın bunu onaylaması ya da delil ile (beyine) desteklenmesi gerekir.

1959 tarihli ve 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 53. maddesi

Bu madde, nesebin bilinmeyen bir kişinin bir baba veya anneye soy bağını kendi beyanıyla iddia etmesini düzenlemektedir. Soy bağı ancak şu iki şartın gerçekleşmesi durumunda kabul edilir:

Soy bağı iddia edilen kişi, bu beyanı onaylamalıdır (ikrarı kabul etmelidir).

Çocuğun, ikrar edilen kişinin çocuğu olmasının biyolojik olarak mümkün olması gerekir (çocuğun, o kişiden doğabilecek yaşta ve durumda olması).

5.4.2. Sözleşme çerçevesi

Gerçekte Çocuk Hakları Sözleşmesi, soy bağını açık bir ifadeyle tanımlamamış, yalnızca ima etmiştir. Bunu, 7. maddenin 2. fıkrasındaki: "Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır" ifadesinde görüyoruz.³³⁶ Ancak, ifadenin "ebeveynine mensubiyet hakkı"

³³⁵ el-'Ubeydî, *Hukûku't-tıfl ve damânâtühâ*, 84.

³³⁶ BMÇHS, md. 7.

şeklinde açıkça ifade edilmesi daha yerinde olurdu. Bu nedenle Sözleşme kapsamında, çocuğun soy bağı hakkının statüsü oldukça sınırlı kalmış ve Irak hukukunun bu konuda gösterdiği özel özeni taşımamıştır. Bunun sebebi şudur; Irak hukuku İslâmî şeriat hükümlerinden kaynaklanırken, Sözleşme Batılı-liberal bir temele dayanmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 7. maddenin bizim için önemli ifadesi; Çocuğun ebeveynlerini tanıma hakkıdır. Bu madde, soy bağı meselesi açısından yeterince net değildir. Öte yandan Sözleşme'nin 8. maddesinde şu ifade yer almaktadır: "Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dahil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler." Bu maddeden, birinci fıkranın çocukla ilgili aile bağlarına dolaylı olarak soy bağını ima ettiği; ikinci fıkranın ise kimlikten mahrum bırakılma durumunda usulî koruma ve tespit mekanizmalarını düzenlediği anlaşılmaktadır.³³⁷ Ancak tüm bu hükümler, çocuğun soy bağı hakkına dair yalnızca ince göndermeler içerir ve Irak hukukunda olduğu gibi bu hakkı ayrıntılı biçimde ele almaz.

Son olarak Irak hukuku (1959 tarihli Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu), nesebin ispatı için doğum ile evlilik akdi arasında asgari gebelik süresinin geçmesi ve eşlerin birleşme imkânının bulunması gibi şartları açık ve kesin bir şekilde belirlemektedir. Ayrıca, ebeveynleri bilinmeyen çocukların nesebinin ikrar yoluyla nasıl belirleneceğine dair mekanizmalar da öngörmektedir.

Öte yandan, Çocuk Hakları Sözleşmesi (7. ve 8. maddeler) çocuğun ebeveynlerini bilme ve kimliğini koruma hakkına dolaylı olarak değinmekte, ancak Irak hukukunda olduğu gibi nesebin ispatı için ayrıntılı veya hukuki şartlar koymamaktadır.

Irak hukuku, nesep düzenlemelerinde İslâmî şeriat hükümlerine dayandığından, aile meselelerine ilişkin düzenlemeleri daha ayrıntılı ve hassas bir şekilde ele almaktadır. Buna karşılık BMÇHS, bireysel haklara odaklanan Batı, liberal temelli bir yaklaşımı benimsemekte ve nesep konusuna fıkhi veya sosyal ayrıntılarla girmemektedir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, "çocuğun ebeveynlerini tanıma hakkı" gibi genel ifadeler kullanmakta, nesep konusunda bir ihtilaf veya belirsizlik olması durumunda uygulanacak pratik prosedürleri açıklamamaktadır. Buna karşın, Irak hukuku ise nesebin belirlenmesi için yargısal süreçler ve belirli ispat yöntemleri öngörmektedir.

---

³³⁷ el-Askerî, *Hukûkî 't-tıflı beyne 'ş-Şerîati 'l-İslâmiyye ve 'l-kânûnî 'd-düvelî*, 89.

5.5. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Hidâne Hakkı

Hidâne, Arapça “el-Hidâne” (الحضانة) kelime kökünden türemiş olup sözlük anlamı itibarıyla “göğüs, sine, bağır, kucak, bir şeyi yanına almak, çocuğu kucağına almak, beslemek ve kuşun yumurtasını kanatları altına alması”³³⁸ ifade edilmektedir. Ayrıca terim olarak, küçük yaştaki çocuk ya da akli dengesini yitirmiş bir kimsenin kendi işlerini görememesi durumunda, başka bir kişinin onun bakımını üstlenmesi anlamına gelir. Ayrıca hidâne, çocuğun korunmasını, eğitilmesini ve psikolojik ile zihinsel ihtiyaçlarına uygun şekilde yetiştirilmesini kapsar. Amaç, çocuğu hayattaki sorumluluklara sağlıklı bir şekilde hazırlamaktır.³³⁹

Hidâne, küçük çocuğun bakımıdır. Aynı zamanda hidâne, çocuğun kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olması nedeniyle ona şefkatle yaklaşan kişilere verilmelidir. İslâm hukukunda bu hak, öncelikle anneye tanınmıştır. Bunun nedeni, annenin çocuğuna karşı doğal bir şefkat ve bakım yeteneğinin olması. Annenin, çocuğun beslenme, temizlik ve korunma gibi temel ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek kişi olması, bu hakkı almasını zorunlu kılar.³⁴⁰

Bu konuda bir kadının Hz. Muhammed'e gelerek şöyle dediği rivayet edilir:

"Ey Allah'ın Resulü! Bu çocuk benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım ise sıcak bir kundak oldu. Şimdi babası beni boşadı ve çocuğu benden almak istiyor." Bunun üzerine Hz. Peygamber o kadına: 'Başkası ile evlenmediğin müddetçe onun (çocuğun) üzerinde önce sen hak sahibisin'³⁴¹ diye buyurmuştur.

İslâm hukukçuları, hidânenin annenin hakkı mı yoksa sorumluluğu mu olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptir. Hidâne, bir hak olarak kabul edilirse annenin bu sorumluluğu yerine getirmemesi durumunda hukukî yaptırımlarla karşılaşabilir. Hanefî mezhebi, hidâneyi hem anneye hem de çocuğa tanınan bir hak olarak görür, fakat bazı durumlarda annenin bu görevi yapmaya zorlanabileceğini de kabul eder.³⁴²

Çocuk hakları konusunda Irak hukuku, İslâmi hukukunun temel ilkelerine dayandığı için biz bu çalışmamızda daima İslâm hukukundan delil getiriyoruz.

³³⁸ Ümran Altun, *Velayet Hakkının Kötüye Kullanılması* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 18.

³³⁹ Altun, *Velayet Hakkının Kötüye Kullanılması*, 18-19.

³⁴⁰ Altun, *Velayet Hakkının Kötüye Kullanılması*, 19-20.

³⁴¹ Ebû Dâvûd, Talak, 35.

³⁴² Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 256.

5.5.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak yasa koyucu, hidâne ile ilgili düzenlemelerde çocuğun üstün yararını öncelikli ilke olarak benimsemiştir. Hidâne hakkı, şefkati ve doğal bakımından dolayı öncelikle anneye ardından babaya ve daha sonra mahkemenin uygun gördüğü kişiye verilmelidir. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 57. maddesi, "Anne, evlilik devam ederken ve boşanma sonrasında çocuğun hidânesi ve yetiştirilmesi konusunda önceliklidir. Yeter ki çocuğa zarar gelmesin."³⁴³ şeklinde hüküm içermektedir. Hidâne, çocuğun doğumuyla başlar ve ebeveynler arasında anlaşmazlık olup olmadığına bakılmaksızın uygulanır. Kanunda belirtilen hidâne şartları; hami olan kişinin reşit, akıl sağlığı yerinde, güvenilir ve çocuğun bakımını üstlenebilecek yeterlilikte olmasını içerir. Bu şartlar, çocuğun üstün yararına hizmet etmektedir ve yasama organının tarafların hakları ile çocuğun çıkarları arasında denge kurma çabasını göstermektedir.³⁴⁴ Bu bağlamda, Irak Yargıtay'ı da ilk derece mahkemesinin kararını şu sözlerle onaylamıştır: "188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun (57/1) maddesine göre anne, hidâneye babadan daha fazla hak sahibidir."³⁴⁵

Irak kanun koyucu, hidâne süresi konusunda çocuğun yararını gözetmiştir. Yasa, çocuğun hidâneti için başlangıçta 10 yaşını öngörmekte ancak mahkeme kararıyla bu süre 15 yaşına kadar uzatılabilmektedir. Bu yaştan sonra çocuk, ebeveynlerinden biriyle ya da yakın akrabalarından biriyle kalma hakkına sahiptir. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 57. maddesinin 4. fıkrasında çocuğun 15 yaşını doldurması halinde kiminle yaşamak istediğini seçme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak bu seçim 18 yaşına kadar geçerli olup çocuğun reşit kabul edilmesiyle mahkeme tarafından değerlendirilerek kesinleşir.³⁴⁶

Ancak, annenin veya hidâne şartlarını kaybeden herhangi bir kişinin hidânesinin düşürülmesi, yüksek bir menfaatle yani kamu düzeninin bir parçası olan çocuğun çıkarlarıyla ilgilidir. Bu nedenle Irak kanun koyucunun çocuğun çıkarlarını makul bir şekilde korumak için hidânetin düşürülme şartlarını Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 57. maddesinde belirtilen esaslarla sınırlandırması gerekmektedir.³⁴⁷

³⁴³ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 57.

³⁴⁴ Hâmid Sultân el-Hâlidî-Abbâs Alî Selmân, "Âsârü'n-nizâmi'l-âmm alâ mesâili'l-hidâne", Mecelletü Külliyyeti'l-Hukûk Câmîatü'n-Nehrayn 22/4 (2020), 78–80.

³⁴⁵ 11.08.2004 tarihli ve 9889 T.2004 sayılı Yargıtay Kararı.

³⁴⁶ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 57.

³⁴⁷ BMÇHS, md. 3/9 ve 20.

5.5.2. Sözleşme çerçevesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi, doğrudan hidâne meselesini ele almaz. Ancak, çocuğun ebeveynleriyle birlikte yaşama hakkına veya sadece çocuğun en iyi çıkarları gerektirdiğinde ebeveynlerinden ayrılma hakkına atıfta bulunur. BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 9. maddesinin 3. fıkrasında yer alan ifade şudur: "Taraf Devletler, ana-babasından veya bunlardan birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, kendi yüksek yararına aykırı olmadıkça, ana-babanın ikisiyle de düzenli bir biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterirler." Aynı zamanda bu maddede, çocuğun ebeveynlerinden yalnızca istisnai durumlarda ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat bu durum, yalnızca çocuğun en iyi çıkarları söz konusu olduğunda geçerlidir.³⁴⁸

Son olarak, BMÇHS'nin ve Irak hukukunun bazı konularda ortada bulunduğu görülmektedir. Ancak, sözleşme hidâne konusunu genel anlamda incelerken Irak hukuku, İslâm hukukunda olduğu gibi hidâne konusunu detaylıca incelemiştir.

5.6. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Vesayet Hakkı

Vesayet sözcüğü Arapça'da "küçük veya kısıtlıların haklarının korunması amacıyla özel hukuk tarafından düzenlenen ve bir kamu hizmeti niteliğini taşıyan kurum" anlamında kullanılır.³⁴⁹ Terim olarak vesayet, anne ve babası olmayan veya velayet hakları annesinden ve/veya babasından alınmış olan çocuklar ile yasal olarak belirtilen sebepler ile kendisini temsil etmekten ve korumaktan yoksun kalmış kimseleri koruyan kurum olarak görülebilir.³⁵⁰

Türk Dil Kurumu (TDK) vasilik kelimesini vesayet sözcüğüyle eş tutmakta olup, anlamını şu şekilde ifade etmiştir: "Bir yetimin veya akılca zayıf, hasta birinin malını yöneten kimse" veya "Ölen bir kimsenin vasiyetini yerine getirmekle yükümlü olan kimse." Her ne kadar TDK bu iki sözcüğü eş tutmuş olsa da vesayet hukuki himayeyi sağlayan kurumun adı olup vasi bu kurumun hedeflerine ulaşmasında kullanılan araçlardan biridir.³⁵¹

Kural olarak, küçüklerin vesayet altına alınması yalnızca bu durumu gerektiren zorunlu bir nedenin varlığına bağlıdır.³⁵² Vesayeti gerektiren durumların küçüklük ve kısıtlama başlıkları altında yasada düzenlenmesindeki ortak amaç, himaye altına alınacak bireyin bakım

³⁴⁸ BMÇHS, md. 9.

³⁴⁹ T.C. Adalet Bakanlığı, *Hukuk Sözlüğü*, (2015), <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/Harf/V> (Erişim 20 Mayıs 2025).

³⁵⁰ Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, 702.

³⁵¹ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr> (Erişim 20 Mayıs 2025).

³⁵² Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, 81.

gereksiniminin giderilmesi gerekliliğidir.³⁵³ Bu bağlamda vasi atanmasında ilk amaç, vesayet altına alınan çocuğun kişiliğini ve mal varlığını korumak; İkinci amaç ise, hukuki ilişki ve işlemlerde vesayet altına alınan kişiyi temsil etmektir.³⁵⁴

Vesayet, velayette olduğu gibi kanun gereği kendiliğinden sabit olmaz, seçimle gerçekleşir. Bu nedenle vasi, küçük adına yasal bir temsilci olarak kabul edilir ve amacı, küçüğün mal varlığını korumak ve onun yararına olacak şekilde değerlendirmektir. 1980 tarihli ve 78 sayılı Küçük Koruma Kanununun 34. maddesinde vasiden şu şekilde bahsedilmiştir: “Vasi, küçük çocuğunun veya ceninin işlerini yürütmek üzere babanın seçtiği ya da mahkeme tarafından atanan kişidir. Bu durumda annenin, diğerlerine göre önceliği vardır. Her ne kadar bu durum da annenin diğerlerine göre önceliği olsa da vasi ataması küçüğün menfaatine göre yapılır. Eğer ne baba ne de mahkemece atanmış biri yoksa, vesayet görevi Küçükleri Koruma Dairesi’ne geçer ve mahkeme bir vasi atayana kadar bu şekilde devam eder.”³⁵⁵ Bu küçüğün annesinin babanın yokluğu durumunda başkalarına göre öncelikli olduğunu ifade eder.

5.6.1. Irak hukuk çerçevesi

1989 tarihli 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 80- 82 Maddeleri; vasi atamasını, vasinin hak ve sorumlulukları ile görev süresinin sona erme koşullarını düzenler. Örneğin madde 80: Vasi, kendisine emanet edilen malların güvenliğinden sorumludur ve yalnızca ihmalkarlık veya kötü yönetim durumunda sorumlu tutulur. Yani malları yanlış yönetmediği sürece sorumlu değildir. Örneğin madde 81: Bir kişinin vefat etmesi durumunda vasi atanması gereken durumları açıklar ve bu durumlar şunlardır:³⁵⁶

- Vefat eden kişinin borcu varsa ve mirasçısı yoksa borçların tahsil edilmesi
- Vefat eden kişinin borcu varsa ve mirasçısı yoksa borçların ödenmesi
- Vefat eden kişinin vasiyeti varsa ancak bunu yerine getirecek kimse yoksa
- Mirasçılardan biri küçükse ve onun için bir vasi yoksa

Madde 82 vasinin görev süresinin sona erdiği durumları belirtir³⁵⁷:

---

³⁵³ Aslı Açıkgöz, *Dar Anlamda Vesayeti Gerektiren Haller ve Vesayet Altına Almanın İşlem Ehliyeti Bakımından Sonuçları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 1.

³⁵⁴ Selin Karagan, *Türk Medeni Kanununa Göre Vesayeti Gerektiren Haller ve Vesayet Organlarının Sorumluluğu* (Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Özel Hukuk Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 28.

³⁵⁵ 1980 tarihli ve 78 sayılı Küçükleri Koruma Kanunu, md. 34.

³⁵⁶ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 81.

³⁵⁷ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 82.

1. Küçüğün ölmesi
2. Küçüğün 18 yaşına gelmesi, (Bazı özel durumlarda mahkemenin vasiliğe devam etmesine karar vermesi hariç).
3. Baba veya dedenin velayet hakkının geri dönmesi
4. Vasinin görevlendirildiği işin sona ermesi veya geçici vasi atandıysa sürenin bitmesi
5. Vasinin istifasının kabul edilmesi
6. Vasinin ehliyetinin kaybolması
7. Vasinin kaybolması
8. Vasinin azli

Bu maddeler, vasi atama sürecini, vasinin sorumluluklarını ve görev süresinin sona erdiği koşulları açıklar. Küçüklerin bakımından sorumlu olan vasi, çocuğun haklarını ve mallarını yönetir. Vasinin görevi, çocuk 18 yaşına geldiğinde sona erer ancak mahkeme özel durumlarda devamına karar verebilir. Ayrıca, ebeveynler vefat eder veya vasi atanmazsa, hâkim yeni bir vasi atar.

5.6.2. Sözleşme çerçevesi

Eğer sözleşmenin içeriğini incelersek, çocuğun mülkiyet hakkı veya çocuğun mallarını yönetme hakkı konusunda herhangi bir ifadenin yer almadığı karşımıza çıkar. Ancak, sözleşmede çocuğun yasal vasileri belirtilmiştir. Buna rağmen, sözleşme taraf devletlere çocuğun en iyi yararını koruma yükümlülüğü getirmiştir.³⁵⁸

Bu konuda daha objektif olabilmek için, sözleşmenin 41. maddesinde yer alan hükme değinmek gerekir. Bu madde, Taraf Devletlere, çocuğun yararına olması hâlinde kendi iç hukuklarını uygulama özgürlüğü tanımaktadır. Dolayısıyla sözleşme, çocuğun mülkiyet hakkına — miras, bağış, vasiyet gibi yollarla ya da veli ve vasiler aracılığıyla — doğrudan değinmemektedir. Bu durum, sözleşmenin liberal bir kökene sahip olduğunu açıkça göstermektedir.³⁵⁹ Buna karşılık Irak'taki çocuk hukuku, İslâm şeriatının hükümlerinden kaynaklanmaktadır.

Irak hukuku, çocukların korunmasına ilişkin 1980 tarihli Çocukları Koruma Kanunu ve 1989 tarihli Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu gibi bir dizi yasada, vasi ataması ve vasilerin sorumlulukları

³⁵⁸ Hayrunnisa Özdemir, “Çocuk Mallarının Yönetimi, Kullanılması, Harcanması ve Korunması”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/3 (Temmuz 2013), 82–83.

³⁵⁹ BMÇHS, md. 41.

hakkında ayrıntılı hükümler içermektedir. Bu yasalar, vasi atamanın nasıl yapılacağını, vasinin sorumluluklarını ve vasilğin sona erme şartlarını belirlemektedir. Öte yandan BMÇHS, doğrudan vasilik meselesini veya çocukların mülk haklarıyla ilgili konuları ele almamaktadır. Bununla birlikte sözleşmenin 41. maddesi, taraf devletlere eğer sözleşme ile çelişiyorsa, çocukların yararına olacak şekilde ulusal yasalarını uygulama hakkı tanımaktadır. Bu da devletlere, çocukların çıkarlarını en iyi şekilde koruyacak şekilde yerel yasalarını uygulama konusunda bir esneklik sağlamaktadır.

5.7. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Vatandaşlık Hakkı

Şüphesiz vatandaşlık konusu, çocuk için hayati ve temel bir öneme sahiptir. Vatandaşlık, çocuğu doğum anından itibaren belirli bir devletle bağlayan yasal ve siyasi bir ilişkidir.³⁶⁰ Her insanın kişiliği, onu diğer insanlardan ayıran belirli bir araç veya ilişki ile tanımlanmalıdır. Yaşanılan toplumda bu araç isimdir, ancak uluslararası toplumda bireyi tanımlayan ve uluslararası ilişkilerde onu belirli bir ülke ile ilişkilendiren şey; bir kişinin Iraklı, Mısırlı veya Türk olması ve bireyin bir devlete bağlılığını belirleyen araç vatandaşlıktır.³⁶¹ Bu durum, vatandaşlığın birey ile devlet arasında yasal ve siyasi bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin devletin vatandaşına vatandaşlık statüsü kazandırarak ona belirli haklar ve yükümlülükler yüklediği anlamına gelir. Birey, devlete itaat etmek, sadık olmak, devletin yasalarına saygı göstermek ve devleti savunmakla yükümlüdür. Devlet de vatandaşını korur, onun içindeki çıkarlarını savunur ve eğer vatandaş başka bir ülkede bulunuyorsa ona diplomatik koruma sağlar.³⁶²

5.7.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak hukuku, vatandaşlık konusuna büyük önem vermektedir. Geçici Anayasa'da da belirtildiği üzere, "Irak vatandaşlığı ve hükümleri kanunla düzenlenir." Irak Medeni Kanunu'nun 37. maddesi ise şu şekilde ifade edilmiştir: "Irak vatandaşlığı özel bir kanunla düzenlenir." Ayrıca hâlihazırda yürürlükte olan ve vatandaşlık hükümlerini düzenleyen yasa, 1963 tarihli Irak Vatandaşlık Kanunu ve onun değişiklikleridir. Bu kanuna göre, Irak'taki bir çocuk, asıl veya bağımlı (Yani üçüncü şahsa bağlı olarak) Irak vatandaşlığı edinme hakkına sahiptir.³⁶³

³⁶⁰ el-'Ubeydî, *Hukûku't-tıfl ve damânâtühâ*, 40.

³⁶¹ Hâşim Sâdık, *el-Cinsiyeye ve mahallü'l-ikâme* (Merkezü'l-Ecânib, Meşrû ve Ma'rife: 1977), 76-78, <https://books.google.com.tr/books/about/الجنسية والموطن ومركز.html?id=PJBbmwEACAAJ> (Erişim 15 Mayıs 2025).

³⁶² Sâdık, *el-Cinsiyeye ve mahallü'l-ikâme*, 8.

³⁶³ Talabani, *Türkiye'de ve Irak'ta Çocuk Hakları*, 27.

Ayrıca Irak Vatandaşlık Kanunu, kimliği bilinmeyen çocuklara vatandaşlık hakkı tanıyarak onları vatansızlık durumundan korumayı amaçlamaktadır. Bu çocuklar, Irak'ta bulunmaları durumunda doğumlarından bağımsız olarak vatandaşlık alırlar. Yeni doğmuş olmaları şart değildir hatta daha büyük yaşa ulaşmış olsalar bile vatandaşlık hakkı tanınır. Ayrıca Irak'ta bulunan bir çocuk, yasal olarak Irak'ta doğmuş kabul edilir; aksi kanıtlanmadıkça bu durum bir hukuki kanıt olarak kabul edilir. Eğer çocuğun Irak'ta doğmadığı kanıtlanırsa vatandaşlık geri alınır. Çocuk, bilinmeyen ebeveynlerden doğmuş veya terkedilmiş bebek (likit) ise Irak'ta bulunması halinde çocuğa vatandaşlık hakkı verilir. Bu çocuklar, ebeveynlerinden dolayı Irak vatandaşlığına sahip olamayacaklarından bu vatandaşlık hakkı, Irak'ta bulunmaları durumunda verilir ve bu durum, hukuki bir kanıt olarak kabul edilir.³⁶⁴

Irak Vatandaşlık Kanunu'nun 26 sayılı 2006 tarihli 3. maddesi çocuğun Iraklı sayılması için çocuğun ebeveynlerinden birisinin Iraklı olması gerekmektedir. Bu metinle birlikte çocuğun Irak vatandaşlığı, kan bağı esasına dayanarak ebeveynlerden birinin Iraklı olması durumunda kanunla otomatik olarak sağlanır. Eğer ebeveynlerden biri Iraklı ise çocuk doğduğunda Irak vatandaşlığı kazanır. Bu, diğer ebeveynin milliyeti veya vatandaşlık durumu ne olursa olsun geçerlidir yani diğer ebeveynin yabancı, vatansız veya bilinmeyen bir milliyete sahip olması fark etmez. Bu şekilde çocuk hukuken ebeveynlerinden birinin Irak vatandaşlığına sahip olmasıyla Irak vatandaşlığını kazanır. Bu vatandaşlık, ister asal olsun isterse sonradan kazanılmış olsun. Ebeveynlerin evlilik durumunun devam etmesi ya da boşanmış olmaları, çocuğun Irak vatandaşlığı hakkını etkilemez. Ayrıca doğumun Irak içinde veya dışında gerçekleşmiş olması da bu durumu değiştirmez.³⁶⁵ Bu nedenle bir çocuğun devlete katılma hakkı, yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olarak açıklanmamalıdır. Çünkü çocuk, yasal olarak yeterlilik kazanmadığı sürece herhangi bir yükümlülüğü yerine getirmeye sorumlu değildir.³⁶⁶

5.7.2. Sözleşme çerçevesi

1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, kişinin isim konusuna ve ismin hak ile özgürlüklerinden yararlanma üzerindeki etkisine açık bir şekilde değinmemiştir. Ancak, 30. maddeden oluşan bu kısa bildirinin özellikle

³⁶⁴ Necât Abdülmün'im Merzûk, "Cinsiyyetü't-tıflı meçhulü'n-neseb fî kânûni'l-cinsiyyeti'l-İrâkiyye", *el-Kâdisiyye li'l-Kânûn ve'l-Ulûmü's-Siyâsiyye*, (2021), <https://uobasrah.edu.iq/research/sciresearch/30733> (Erişim 15 Mayıs 2025).

³⁶⁵ Irak Vatandaşlık Kanunu, Irak Cumhuriyeti (2006), Kanun No. 26, <https://wiki.dorar-alirag.net/iraqilaws/law/20761.htm> 1 (Erişim 20 Mayıs 2025).

³⁶⁶ el-'Ubeydî, *Hukûku't-tıfl ve damânâtühâ*, 40-41.

15. maddesinde, her bireyin bir vatandaşlığa sahip olma hakkı olduğu belirtilmiştir.³⁶⁷ Bu da vatandaşlığın, bir kişinin bir devletle arasında kurduğu hukuki ve siyasi bir bağ olduğunu ifade eder. Öte yandan, 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirisi'nin üçüncü ilkesinde, her çocuğun doğumundan itibaren bir isme ve vatandaşlığa sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu husus, 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 7. ve 8. maddelerinde de yeniden ve açıkça teyit edilmiştir.³⁶⁸ 7. Madde şu şekildedir: “çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına.....sahip olacaktır”, 8. Madde ise şu şekildedir: "Taraflar Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dahil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde....."³⁶⁹ Bu ifadeden BMÇHS'nin çocuğun doğumundan itibaren vatandaşlık elde etme ve bundan hiçbir şekilde hukuka aykırı olarak mahrum bırakılmama hakkını güvence altına aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca vatandaşlık, çocuğun yasal kimliğinin korunması ve temel haklarından yararlanabilmesi için zorunludur. Ayrıca 8. madde, çocuğun kimliğinin korunmasının önemini vurgulamaktadır. Bu madde, devletin gerekli olduğunda kimliği yeniden inşa etme ve kimliğe yönelik yasa dışı müdahaleleri önleme yükümlülüğünü öngörmektedir. Amaç, çocuğun biyolojik varlığını hukuki bir kişiliğe dönüştürerek onun hak ve sorumluluklarını tanımaktır.³⁷⁰

8. maddenin birinci fıkrası, çocuğun kimliğini oluşturan üç temel unsur (uyruk, isim ve aile bağları) korumakta ve devletlerin bu alanlarda yasa dışı müdahalede bulunmalarını yasaklamaktadır. Ancak çocuğun kimliği, yalnızca bu unsurlardan oluşmaz. Çocuğun kimliği, doğum öncesi ve sonrası geçmiş ırk, kültür, din, dil, fiziksel özellikler ve eğilimler gibi diğer unsurlardan da etkilenmektedir.³⁷¹

"Yasa dışı müdahale" ifadesi, çocuğun kimliğine yasal yollarla dahi müdahale edilebileceği anlamına gelebilir. Ancak kanunları koyan ve uygulayan devletin bu müdahalede bulunması, söz konusu korumanın etkinliğini sorgulanır hale getirebilir. Bu durumda devlet, kimliğin yeniden tesis edilmesi için özel koruma ve destek önlemleri almakla yükümlüdür.³⁷²

³⁶⁷ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB), Birleşmiş Milletler (1948), md. 15, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights> (Erişim 20 Mayıs 2025).

³⁶⁸ Çocuk Hakları Bildirisi (ÇHB), Birleşmiş Milletler (1959), ilke 3; ayrıca bkz. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BMÇHS), Birleşmiş Milletler (1989), md. 7-8, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Erişim 20 Mayıs 2025).

³⁶⁹ BMÇHS, md. 7-8.

³⁷⁰ Adem Arkadas-Thibert – Ziba Vaghri, *Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child* (Geneva: Springer, 2022), 60.

³⁷¹ Rachel Hodgkin, Peter Newell, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, çev. Şebnem Akipek, 2. bs. (Cenevre: UNICEF, 2003), 129.

³⁷² Akyüz, *Çocuk Hukuku*, 64.

8. maddenin ikinci fıkrasında yer alan "çocuğun kimliğini hızla yeniden kazanmasını sağlamak için gerekli yardım ve korumayı sağlamak" ifadesi, devletin hızlı ve etkili şekilde müdahale etme yükümlülüğünü vurgulamaktadır. Bu hüküm, özellikle askeri diktatörlük dönemlerinde kimlikleri gizlenen çocukların ve son yıllarda yardımcı üreme teknikleri yoluyla doğan çocukların kimlik haklarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.³⁷³

Son olarak Irak yasaları, vatandaşlıkla ilgili meseleleri belirli ulusal yasalar çerçevesinde düzenlemeye odaklanır. Ayrıca bu yasalar, Irak'ta bulunan çocuklara, ebeveynlerinin kimliği ne olursa olsun Irak vatandaşlığı hakkı tanır. Oysa ki, BMÇHS'nin 7. ve 8. maddelerinde belirtilen bu hakları uygulamada, üye devletlere daha fazla esneklik tanırken; uluslararası hukuk çerçevesinde çocukların haklarına saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanır.

5.8. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Süt Emme ve Bakım Hakkı

Bir çocuğun doğduğu andan itibaren çevresindekilerin ilk dikkatini çeken şey, onun alabileceği tek besin kaynağı olan anne sütüdür. Bu nedenle, emzirme, çocuğun doğar doğmaz sahip olduğu bir haktır. Ayrıca bu hak, ona sağlıklı bir yaşam ve düzgün bir gelişim sağlar. Emzirme ya da süt emme, genel olarak annenin memesinden süt emme eylemi olarak tanımlanır. İslâm hukuku, emzirmeye büyük önem atfetmiş ve bu eylemin esasen annenin memesinden gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Emzirme, İslâm'da emzirilen çocuğun temel haklarından biri olarak kabul edilir. İslâm, anne sütüyle doğal emzirmeyi, çocuğun süten kesilme yaşına kadar olan dönem için en iyi beslenme kaynağı olarak kabul etmiştir. Psikologlar da emzirmenin sadece tıbbi açıdan değil, psikolojik açıdan da önemli olduğunu vurgulamaktadır.³⁷⁴

Şunu belirtmek gerekir ki, Hanefî, Şafî, Maliki mezhepleri ve İmam Ahmed'in bir rivayetine göre eğer emzirilen bebek, sütü doğrudan göğüsten emse de süt daha önce bir kaba sağılıp ya da başka bir sıvıyla (örneğin su ile) karışmış olsa da bu durumun farkı yok ve hüküm aynıdır. Ancak Zahirî mezhebi ve İmam Ahmed'in başka bir rivayetine göre emzirme, doğrudan göğüsten süt emilmesi ile gerçekleşir. Bunun yanı sıra, fıkıh tanımlarından anlaşılmaktadır ki, burada bahsedilen emzirme doğal emzirmeyi ifade etmektedir. Doğal emzirme, çocuğun anne sütüyle emzirilmesidir. Böylece, günümüzde hayvan sütünden yapılan ve biberonla verilen

³⁷³ Arkadas vd., *Monitoring State Compliance*, 49.

³⁷⁴ Al-Saud Abdulaziz Mousa, "Breastfeeding and Related Rulings in Islamic Jurisprudence", *Journal of Legal and Economic Research* 4/56 (2014), 3-62.

yapay beslenme (süt), doğal emzirme alanına dahil edilemez. Zuhayli'nin eserinde belirttiği üzere emziren kadın, çocuğunu kendi sütüyle emzirmekle yükümlüdür.³⁷⁵

5.8.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak yasa koyucunun emzirme tanımına yaklaşımına dönersek, 1959 tarihli ve 188 sayılı Irak Kişisel Durumlar Kanunu hükümlerinde bu kavrama dair herhangi bir tanım yer almadığını görüyoruz. Ancak, söz konusu kanunun birinci maddesine baktığımızda şu hüküm yer almaktadır: *"Uygulanabilir bir yasal hüküm bulunmadığı takdirde, bu kanunun hükümlerine en uygun ilkeler olan İslâmi hukuk ilkelerine göre hüküm verilir. Mahkemeler, bu konuda Irak'ta ve benzer yasalara sahip diğer İslâm ülkelerinde benimsenmiş içtihatlar ile İslâm fıkının görüşlerinden yararlanır."*³⁷⁶ Bu hükümden, yasa koyucunun hâkime, belirli bir mezheple sınırlı kalmaksızın, Müslüman fıkıh âlimlerinin eserlerinde yer alan tanımlara başvurma konusunda alan tanıdığı anlaşılmaktadır.³⁷⁷ Ayrıca Irak hukuku, emzirmeyi çocuğun bir hakkı olarak ele almak için Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun (55-56) maddelerini belirlemiştir. Emzirme, bir çocuğun hayatının belli bir döneminde, yani hayatının birinci ve ikinci yıllarında kadının memesinden süt emmesidir.³⁷⁸

Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu³⁷⁹, çocuğun bakım ve emzirme hakkına ilişkin düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelere göre ebeveynler, çocuklarına bakım sağlarlar ve çocukların bakımında anneye öncelik verilir. Oysaki, boşanma sonrasında bile çocuğun zarar görmemesi şartıyla çocuğun annede kalması gerektiği belirtilmiştir. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 55. maddesi, bakıcıda bulunması gereken bazı özellikleri sıralamaktadır. Bu özellikler arasında; akıllı, olgun, güvenilir, çocuk bakımını ve korunmasını sağlayabilecek yeterlilikte olması yer alır. Ayrıca boşanmış annenin tekrar evlenmesi, çocuğun bakım hakkını ortadan kaldırmaz. Mahkemeler, çocuğun menfaatine göre bakım kararları verir; bu menfaat, çocuk için bazen baba ya da anneye uygun olabilir. Ancak, çoğu mahkeme kararı anne lehine olmaktadır.³⁸⁰

Bu bağlamda 2015 yılına ait Irak İş Kanunu No. (37), resmi olarak çalışan ama aynı zamanda çocuğunu emzirmesi gereken kadına iş günü sırasında her biri bir saatten fazla olmayan iki

³⁷⁵ Ahmed Ali el-Hatîb, *Şerhu Kânûni'l-Ahvâl-i Şahsiyye* (Musul: Dârü'l-Kütüb li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1980), 210, <https://www.iraqnl.gov.iq/opac/fullrecr.php?nid=84963&hl=ara> (Erişim 15 Mayıs 2025).

³⁷⁶ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 1.

³⁷⁷ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 1.

³⁷⁸ Akram Zadah el-Kurdi, "The Provisions of Breastfeeding Baby: A Comparative Study between Iraqi Law and (Islamic Law & Arab Legislation)", *Journal of Law and Human Sciences* 15/1 (2022), 119–147.

³⁷⁹ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 55-57.

³⁸⁰ eş-Şa'b Ahvâl-i Şahsiyye Mahkemesinin (4112 H./2018) tarihli 30 No'lu kararı ve Sadr Şehri Ahvâl-i Şahsiyye Mahkemesinin (15380 H./2016) tarihli ve 20.1.2016 tarihli 30 No'lu kararı için bkz. Ahmed Ali el-Hatîb, *Şerhu Kânûni'l-Ahvâl-i Şahsiyye*, 1 (Musul: Dârü'l-Kütüb li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1980), 210.

emzirme molası verilmesini öngörmektedir. Emzirme süresi, iş zamanı olarak kabul edilir, bu da çalışan kadına çocuğunun bakımını yapabilmesi için yeterli dinlenme süresi sağlarken çalışan kadının iş haklarının etkilenmemesini garanti eder.³⁸¹

Irak İş Kanunu'na göre çalışan kadınlara doğum izni olarak 14 hafta süreyle tam maaşlı izin verilmektedir. Bu izin, hamilelik ve doğum süreci için ayrılmıştır. Ayrıca, bu kanunda diğer özel izinlerde ücretin hesaba katılmadığı durumlar olsa da doğum izni süresince kadın çalışanlara tam maaş ödenmesi sağlanmıştır. Bu durum, kadının bu önemli dönemde dinlenebilmesi ve gelir kaybı yaşamadan bu izni kullanabilmesi için güvence sağlar.³⁸²

5.8.2. Sözleşme çerçevesi

Irak yasa koyucunun emzirme tanımına yaklaşımına dönersek, 1959 tarihli ve 188 sayılı Irak Kişisel Durumlar Kanunu hükümlerinde bu kavrama dair herhangi bir tanım yer almadığını görüyoruz. Ancak, söz konusu kanunun birinci maddesine baktığımızda şu hüküm yer almaktadır: *"Uygulanabilir bir yasal hüküm bulunmadığı takdirde, bu kanunun hükümlerine en uygun ilkeler olan İslâmi hukuk ilkelerine göre hüküm verilir. Mahkemeler, bu konuda Irak'ta ve benzer yasalara sahip diğer İslâm ülkelerinde benimsenmiş içtihatlar ile İslâm fikhının görüşlerinden yararlanır."*³⁸³ Bu hükümden, yasa koyucunun hâkime, belirli bir mezheple sınırlı kalmaksızın, Müslüman fıkıh âlimlerinin eserlerinde yer alan tanımlara başvurma konusunda alan tanıdığı anlaşılmaktadır.

Son olarak BMÇHS ve Irak hukuku arasındaki başlıca fark, Irak hukukunun çocukların emzirme ve bakım haklarını ayrıntılı bir şekilde ele alan özel düzenlemeler içermesi ve anneye çocuk bakımında öncelik tanınmasıdır. Oysa BMÇHS, çocuk haklarına dair genel bir çerçeve sunar ve sağlık hizmetleri, korunma, anne sütü gibi hakları kapsar. Bütün bunlarla birlikte, taraf devletlere çocukların üstün yararına uygun şekilde ulusal yasalarını uygulama özgürlüğü de tanır.

5.9. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Nafaka Hakkı

Nafaka kavramı, Arapça kökenli bir sözcüktür. Arapçada "bitirmek, yok etmek" anlamlarına gelse de genel olarak "para veya malı elden çıkarmak" anlamıyla kullanılır. Nafaka sözcüğü,

³⁸¹ Irak Cumhuriyeti, İş Kanunu (2015), Kanun No. 37, md. 91, <https://www.moj.gov.iq/view.1925/> (Erişim 20 Mayıs 2025).

³⁸² Irak İş Kanunu, md. 87/1.

³⁸³ Arûbe Cebbâr el-Hazrecî, *Hukûku't-tîfl beyne'n-naẓariyye ve't-taṭbîk*, 1/1 (Amman: Dârü's-Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2009), 114-115, <https://www.iraqna.gov.iq/opac/fullrecr.php?nid=84963&hl=ara> (Erişim 15 Mayıs 2025).

“infāk” fiilinden türemiştir. Ayrıca, nafakanın Arapçadaki bir diğer anlamı ise, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddi değerlerdir.³⁸⁴

Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre nafaka kavramının anlamı, “Geçinmek için gerekli olan şeylerin bütünü; geçimlik.” Cümlesiyle ifade edilmiştir. TDK’nin yine aynı sözlüğünde yer alan hukuki tanıma göre ise nafaka: “Birinin geçindirmekle yükümlü bulunduğu kimselere, mahkeme kararıyla bağlanan aylık.” olarak belirtilmiştir.³⁸⁵

Hukuk açısından da, nafaka benzer şekillerde tanımlanmaktadır. Şöyle ki, geçimlik; kanunların belirlediği durumlarda, genellikle zorunluluk içinde bulunan kimseye, kanunda belirtilen yükümlüler tarafından verilmesi gereken yardım, nafaka olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁸⁶

Kılıçoğlu’na göre nafakanın tanımı şudur: “Nafaka, bir kimsenin geçimini temin için yapılan nakdi veya ayni yardımdır.” Ahlaki ve kanuni yanları açısından nafaka hakkında genel görüş şudur: “Geçimini temin edemeyen kişilere yardım edilmesi aile hukukunda belirli yakınlar (hısımlar ve eşler) için bir hukuksal sorumluluk, böyle bir yakınlığı bulunmayan kişiler için ahlaki ya da insani sorumluluktur.”³⁸⁷

10 Aralık 1948 tarihinde yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin³⁸⁸ 16/3 maddesine göre, aile toplumun doğal ve temel birimidir. Ayrıca, toplum ve devlet tarafından korunmaktadır. 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi³⁸⁹, aile hayatına saygıyı ve aile kurma hakkını güvence altına almaktadır. 2005 Irak Cumhuriyeti Anayasası’nın³⁹⁰ 29. maddesine göre aile, Irak toplumunun temelidir. Aynı madde, devletin aileyi özellikle anne ve çocukları korumak için gerekli önlemleri alacağını düzenlemeye devam etmektedir. Ailenin evrensel bir kavram olduğu ve ulusal ve uluslararası sistemler tarafından korunduğu açıktır.

Çocuğun ebeveyn üzerindeki haklarından biri de maddi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu hak, nafaka olarak bilinir ve çocuğun temel ihtiyaçlarını (konut, yiyecek, sağlık, eğitim ve giyim) kapsar. Eğer baba yoksa ya da bu sorumluluğu yerine getiremiyorsa, miras sırasına göre başka bir akraba bu yükümlülüğü üstlenir.³⁹¹

³⁸⁴ DİA, (Erişim 12 Nisan 2025).

³⁸⁵ Türk Dil Kurumu, Sözlükler, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi 12 Nisan 2025).

³⁸⁶ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 11. Baskı (Ankara: Yetkin Yayınları, 2023), 1018.

³⁸⁷ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, 6. Baskı (Ankara: Turhan Kitabevi, 2022), 132-133.

³⁸⁸ İHEB.

³⁸⁹ AİHS.

³⁹⁰ RG, T. 19/03/1954, S. 8662.

³⁹¹ Ahmet Ekşi, “İslâm Miras Hukukunun Çocukların Haklarını Korumadaki İşlevi”, *XIV. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu* “İslâm ve Çocuk” Tebliğler Kitabı (2021), 108-109.

5.9.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak hukuku, çocuğun nafaka hakkını garanti altına almaktadır. Nitekim 1959 tarihli ve 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 58. ve 59. maddeleri bu hususu düzenlemektedir.

Maddeler nafaka konusunu şu şekilde ele almaktadır:

Madde 58: "Her insanın nafakası malından ödenir."

Madde 59/1: "Eğer çocuğun malı yoksa, nafakası babasına aittir."

Bu iki maddeden şu sonuç çıkarılabilir:

Bu metinlerden, çocuğun nafakasının küçük ya da büyük olması fark etmeksizin, yalnızca babasına yüklenebileceği anlaşılmaktadır. Bu yükümlülük, çocuğun malı olmadığı ve kendi geçimini sağlayamadığı durumlarda geçerlidir. Bu durumda nafakasını babası öder ve başka hiçbir kişi bu yükümlülüğü paylaşmaz.³⁹² Bu durum, 2007/9/24 tarihinde Kürdistan Irak Yüksek Mahkemesi tarafından verilen, 2007 tarihli (290) sayılı kararda da vurgulanmıştır. Kararda şöyle denilmektedir: "Eğer çocuğun malı yoksa, nafakası babasına aittir. Bu karar, 59. maddenin 1. fıkrasına göre düzenlenmiştir."³⁹³

Madde 59/2, çocukların nafakasının süresini düzenler. Kız çocuklarının nafakası evlenene kadar devam eder ve erkek çocuğunun nafakası, kendi geçimini sağlayabileceği yaşa gelene kadar sürer. Eğer erkek çocuk eğitim görüyorsa nafakası, eğitimi tamamlayana kadar babası tarafından karşılanmaya devam eder.³⁹⁴ Ayrıca madde 59/3, büyük oğlun kendi geçimini sağlamakta güçlük çekmesi durumunda küçük çocuk gibi kabul edilmesini düzenler. Bu durumda büyük oğul da nafaka alma hakkına sahip olur. Yani geçim sıkıntısı çeken ve çalışamayacak durumda olan büyük oğul, tıpkı küçük çocuk gibi babasından nafaka talep edebilir. Bu düzenleme, büyük oğlun iş bulamaması veya fiziksel ya da zihinsel engeller nedeniyle çalışamaması gibi durumlarda geçerlidir. Böylece babası, bu durumda olan çocuğuna nafaka sağlamakla yükümlü olur.³⁹⁵

³⁹² Ahmed el-Kubeysî, *el-Ahvalü's-şahsiyye fî'l-fıkh ve'l-kazâ ve'l-kânûn* (Kahire: Al-Atik li-Sınâat el-Kitâb, 2007), 400-401.

³⁹³ Seyyid Ahmed Keylânî, *el-Mebâdii'l-kanûniyye fî kazâi mahkemeti't-temyîz li-iklîmi Kürdistânî'l-İrâk*, (Erbil: Matbaatü'n-Nûr, 2001), 186.

³⁹⁴ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 59/2.

³⁹⁵ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 59/3.

5.9.2. Sözleşme çerçevesi

BMÇHS 27/2 maddesinde “Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkânlar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun ana–babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer”³⁹⁶ ifadesi yer almaktadır.

Ayrıca aynı maddenin üçüncü fıkrası, taraf devletleri çocuğun nafakasının sağlanması için gerekli önlemleri almaya yükümlü kılmıştır. Bu madde, çocuğun nafaka hakkını ve ihtiyaç duyduğu beslenme ile insanî yaşam standardı elde etme hakkını güvence altına almaktadır.³⁹⁷ Ancak, Sözleşme’nin kuralları genel nitelikte emredici hükümlerden ibarettir ve devletlere yönelik olmakla birlikte, sorumlulukların belirlenmesi ve ayrıntılandırılması bakımından eksiktir. Oysa Irak kanunu, nafaka alanında sorumlulukları titizlikle tanımlayıp ayırmaktadır. Bunun nedeni, Irak hukukunun İslâm hukukuna dayanması ve İslâm hukukunun bu konunun titizlikle incelenmesini istemesi ve incelemesi.

Son olarak BMÇHS, genel olarak çocukların bakım ve temel ihtiyaçlarını güvence altına almayı hedefler. Ancak, kimin sorumluluk taşıdığına dair detaylara girmez. Irak kanunu ise, kimin çocukların bakım ve temel ihtiyaçlarını güvence altına alması gerektiğini kesin bir şekilde belirler. Irak kanunu 58. ve 59. lerde, çocukların kendi paraları olmadığında babanın nafaka ödemesini zorunlu kılar.

Ayrıca Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 59. maddesi, çocuğun nafakasının reşit olana veya geçimini sağlayabilecek duruma gelene kadar sağlanacağını belirtir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 27. maddesi, çocuğun yeterli yaşam standardına sahip olması gerektiğini vurgular. Fakat, nafakanın süresi veya koşullarına dair ayrıntılı bir kılavuz vermez. Bu nedenle Irak kanunu, nafaka süresiyle ilgili daha spesifik bir düzenleme sunarken sözleşme, daha genel bir yaklaşım benimsemektedir.

5.10. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Velâyet Hakkı

İnsan, var olduğu andan itibaren tam hak ehliyetine sahip olsa da, fiil ehliyeti bulunmadığı için hukuki işlemleri gerçekleştiremez. Bu durum, onu sahtekârlık ve aldatmalara karşı savunmasız kılar. Bu nedenle hukuk sistemleri, mal varlığını korumak ve geliştirmek amacıyla vasilik sistemini benimsemiştir. Genellikle baba veya dede gibi yakın akrabalar, reşit olmayanın

³⁹⁶ BMÇHS, md. 27/2.

³⁹⁷ el-Askerî, *Hukûkî 't-tıflî beyne 'ş-Şerîati 'l-İslâmiyye ve 'l-kânûnî 'd-düvelî*, 99.

işleriyle ilgilenir. Ayrıca, Irak yasa koyucu, reşit olmayanı velinin ihmalden ve kötü yönetiminden korumak için özel düzenlemeler getirmiştir.³⁹⁸

“Velâyet” kelimesi, Arapça’da “yakın olmak” anlamındaki vely kökünden türetilmiş olup; sevgi, yardım etme ve sorumluluk üstlenme gibi anlamlar taşır. Bu kökten türeyen velâyet ve vilâyet masdarları arasında bazı dilciler anlam farkı görmezken, diğerleri velâyetin “yardım”, vilâyetin ise “otorite” anlamı taşıdığını savunur. Ayrıca Allah’ın isimleri arasında hem velî hem de vâlî bulunması da bu ayrımı destekler. Aynı kökten gelen diğer kelimeler de Kur’an ve hadislerde farklı anlam bağlamlarında geçmektedir.³⁹⁹

Velayet terimi, fıkıh alimleri ve araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Biz de bunlardan bazılarını sizin için seçtik. Velayet, şer’i bir yetki olup; bu yetkiyle bir başkası, reşit olmayan kişinin kişisel ve mali işlerini üstlenir, bu işleri korur ve gözetir.⁴⁰⁰ Yani velayet, reşit bir kişinin, reşit olmayan bir kimsenin kişisel ve mali işlerini üstlenmesidir.⁴⁰¹

Velayet iki kısımdan oluşur: ilki nefis (kişisel) velayetidir; İkincisi ise mal (mali) velayeti. Nefs üzerindeki velayetten kasıt, velisi olunan kişinin doğumundan ergenliğe ve evlenmesine kadar olan süreçte onun şahsına ait işlerini yürütmek ve gözetmektir. Bu velayet üç şekilde tezahür edilir: Birincisi, koruma ve bakım velayetidir. Buna “hidâne” denir. İkincisi, terbiye ve disiplin velayetidir. Üçüncüsü ise evlendirme velayetidir.⁴⁰²

Yukarıda sunulan bilgilerden de anlaşılacağı üzere tüm tanımlar, anlam bakımından örtüşmektedir. Bu bağlamda bilinmesi gereken önemli husus, çoğu İslâm fakihine göre kişinin şahsi işlerinden sorumlu olan vasi (nefis velisi), aynı zamanda onun malından da sorumludur. Ancak Hanefî mezhebi âlimlerine göre velayet ikiye ayrılır; Nefs velayeti ve mal velayeti. Nefs velayeti, küçüğün kişisel işlerini koruma, gözetim, terbiye, eğitim, evlendirme ve tedavi gibi alanları kapsamaktadır. Mal velayeti ise, küçüğün mal varlığı üzerindeki işlemleri kapsamakla beraber malın korunması, sözleşmelerin yapılması ve mala ilişkin tüm tasarrufların gerçekleştirilmesi gibi görevleri içerir.⁴⁰³

³⁹⁸ Abdüzzehrâ Halef Mehdi, el-Velâye alâ mâli’s-sagîr: Dirâse fıkhiyye, https://www.researchgate.net/publication/337307369_alwlayt_ly_mal_alsghyr_drast_fqhyt, (Erişim 1 Mayıs 2025).

³⁹⁹ TDV, <https://islamansiklopedisi.org.tr/velayet--fikih> (Erişim 25 Mayıs 2025).

⁴⁰⁰ Mustafa Genç, “İslam Hukukunda Velâyetin Mahiyeti”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 7/6 (2020), 208-210.

⁴⁰¹ Genç, “İslam Hukukunda Velâyetin Mahiyeti”, 108-2010.

⁴⁰² Genç, “İslam Hukukunda Velâyetin Mahiyeti”, 112.

⁴⁰³ Genç, “İslam Hukukunda Velâyetin Mahiyeti”, 108-2012.

5.10.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak kanun koyucusunun tutumuna gelince, 1951 tarihli ve 40 sayılı medeni kanunu, 1959 tarihli ve 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ve 1980 tarihli ve 78 sayılı küçüklerin korunmasına ilişkin kanun gibi konuyla ilgili tüm yasal düzenlemelerde velayet veya veli kavramlarına dair herhangi bir tanım içeren açık bir hüküm bulunmamaktadır.

1959 tarihli ve 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 76. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: "Velide yasal ve şer'î ehliyetin bulunması şarttır."⁴⁰⁴ Ayrıca Küçüklerin Korunması Kanunun 35. maddesinde ise "Velinin akıllı, reşit, tam ehliyetli ve velayet işlerini yürütebilecek yeterlilikte olması gerekir" ifadesi yer almaktadır.⁴⁰⁵

Irak Medeni Kanunu'nun 102. maddesinde şöyle denilmektedir: "Küçüğün velisi babasıdır, ardından babasının tayin ettiği veli, dededir. Ardından dedenin tayin ettiği veli, daha sonra ise mahkemenin tayin ettiği vasi gelir."⁴⁰⁶ Şarihler (hukukçular), bu maddenin, Hanefî mezhebinin etkisi altındaki Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 974. maddesinden alındığını ifade etmektedir.⁴⁰⁷ Söz konusu madde şu şekildedir: birincisi, babası; ikincisi, babasının tayin ettiği veli; üçüncüsü, tayin olunan vasinin tayin ettiği veli; dördüncüsü, neseben dedesi; beşincisi, dedesinin tayin ettiği veli; altıncısı, dedesinin tayin ettiği vasinin tayin ettiği veli; yedincisi, kadı (hâkim) veya onun tayin ettiği velidir."⁴⁰⁸ Her iki metinden de anlaşıldığı üzere, veliler arasında bir sıralama vardır. Yani, baba hayattayken dedeye velayet hakkı tanınmaz.⁴⁰⁹ Bu durum, yakın olanın uzak olanı engellemesi (hacb etmesi) anlamına gelir. Dolayısıyla, küçüğün babası hayattaysa ve velayet hakkı devam ediyorsa, yani babanın velayet yetkisi ellerinden alınmamış, durdurulmamış, sınırlandırılmamış ya da kaldırılmamışsa, bu durumda dedenin velayet işlerine müdahale etmesi hukuken mümkün değildir.⁴¹⁰

Şunu da belirtmek gerekir ki, mevzuatında velayetin baba ve dede gibi yakın kan hısımlarına verilmesinin gerekçesi, çocuğa olan yakın kan bağıdır. Bu bağ, onları çocuğa ve malına karşı daha şefkatli ve koruyucu kılar.⁴¹¹ Ayrıca, babanın velayeti asıl ve zorunlu velayettir, yani bu

⁴⁰⁴ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 76.

⁴⁰⁵ Küçüklerin Korunması Kanunu, md. 35.

⁴⁰⁶ Irak Medeni Kanunu, md. 102.

⁴⁰⁷ Kuveyt Evkaf ve İslâmî İşler Bakanlığı, Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi, 6 (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1996), 477.

⁴⁰⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (İstanbul: Matbaa-yi Osmaniye, 1302 [1884]), 316, <https://archive.org/details/mecelleiahkmiadl0001ah/page/n335/mode/2up> (Erişim 26 Mayıs 2025).

⁴⁰⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, çevir. Fehmi Hüseyini, 1/1 (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991), 2/694-698.

⁴¹⁰ Genç, "İslam Hukukunda Velâyetin Mahiyeti", 108-2012.

⁴¹¹ el-Hâdî Müayfi, *el-Hâdî Müayfi, Sultatü'l-velî alâ mâlî'l-kâsır fi ş-Şerîati'l-İslâmiyye ve kânûnû'l-üsra* (Cezair: Câmiatü'l-Cezâir, Külliyyetü'l-Hukûk Risaletü Macister), 8, http://biblio.univ-alger.dz/jspui/bitstream/123456789/13456/1/MAIFI_ELHADI.pdf (Erişim 15 Mayıs 2025).

hem bir hak hem de bir görevdir. Bu nedenle baba, kendi isteğiyle velayet görevinden çekilemez, onu başkasına devredemez.⁴¹² Irak yasa koyucusunun, çocuğun velayete en çok ihtiyaç duyduğu dönemlerde annenin rolünü göz ardı ettiği ve velayet aşamalarında anneden hiç bahsetmediği görülmektedir.

Öte yandan, her ne kadar velayet ve vesayet genel anlamda temsil kavramının birer türü olup bir kişinin başkası adına işlem yapmasını içerse de velayet, küçüğün hem kişisi hem de mal varlığı üzerinde söz hakkı sağlarken, vesayet yalnızca küçüğün mal varlığı ile sınırlıdır.⁴¹³ Ayrıca velayet ile vesayet, "kaynak" (temsilciyi atayan merci) açısından da farklılık gösterir. Velayetin kaynağı kanundur. Veli, kanundan doğan bir temsilcidir. Vasi ise baba tarafından seçilebilir veya mahkeme kararıyla atanabilir.⁴¹⁴

5.10.2. Sözleşme çerçevesi

BMÇHS'nin temel ilkesi, çocuğun en iyi çıkarını korumaktır. Bu konu, belirgin şekilde ifade edilmemiştir. Madde 9 çocuğun anne-babasından yalnızca bazı özel durumlarda ayrılabilceğini ifade etmektedir. Ayrıca madde 3, çocuğun yüksek yararının öncelikli olması gerektiğini belirtirken madde 20, ailesinden yoksun kalan çocukların bakımının devlete düştüğünü ifade eder.⁴¹⁵ Son olarak, Irak hukuku velayet konusunu ayrıntılı şekilde işlerken, BMÇHS sadece genelleme yapmakla yetinmiştir.

5.11. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Sağlık Hizmeti Alma Hakkı

1946'da yayınlanan DSÖ Anayasasında şu ifade yer almaktadır: *"Mümkün olan en yüksek sağlık standardına sahip olmak, ırkı, dinî, politik inancı, ekonomik ve sosyal durumu gözetilmeksizin, her insanın temel haklarından biridir."*⁴¹⁶

5.11.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak hukukunda sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, devletin her birey için güvence altına aldığı temel haklardan biridir. Bu hak, özellikle çocuklar açısından büyük önem taşır. Yasal ve anayasal birçok metinde bu hak açıkça belirtilmiş, devletin bu hizmeti sağlaması ve erişilebilir kılması zorunlu tutulmuştur. Bu durum, çocukların korunması ve sağlıklı bireyler olarak

⁴¹² Hatice Ötegeçeli, *İslam Hukuku Açısından Velâyet ve Hadâne İlişkisi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 20-21.

⁴¹³ Ötegeçeli, *İslam Hukuku Açısından Velâyet ve Hadâne İlişkisi*, 19.

⁴¹⁴ Ötegeçeli, *İslam Hukuku Açısından Velâyet ve Hadâne İlişkisi*, 9.

⁴¹⁵ BMÇHS, md. 3/9 ve 20.

⁴¹⁶ Dünya Sağlık Örgütü, Constitution of the World Health Organization, <https://www.who.int/about/governance/constitution> (Erişim 20 Mayıs 2025).

yetişmelerini hedefleyen anlayışla örtüşmektedir.⁴¹⁷ Bu nedenle 2005 Irak Daimî Anayasası'nın 31. maddesinin 1. fıkrasına göre: "Her Irak vatandaşının sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır. Devlet, halk sağlığıyla ilgilenir ve çeşitli türlerde sağlık kurumları ve hastaneleri kurarak koruma ve tedavi araçlarını güvence altına alır."⁴¹⁸ Ayrıca 1981 tarihli ve 89 sayılı Irak Genel Sağlık Kanunu'nun 7. maddesi, anne ve çocuk sağlığı ve aile sağlığı alanında Sağlık Bakanlığının gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçları ve araçları açıklamaktadır. Bu madde, anne ve çocuk sağlığını ve ailenin genel refahını sağlamak için alınması gereken önlemleri ortaya koymaktadır. Maddeleri kısaca açıklamak gerekirse⁴¹⁹:

Birinci madde: "Ülke genelinde anne ve çocuk sağlığı ve aile sağlığı için sağlık merkezleri kurmak." Bakanlık, ülke genelinde anne ve çocuk sağlığı ve aile sağlığını kapsayan sağlık merkezleri sağlamayı hedeflemektedir.

İkinci madde: "Evlilik öncesi sağlık kontrolleri yaparak bireylerin sağlık durumunu değerlendirmek ve sağlık sertifikası sağlamak." Bakanlık, evlenmek isteyen bireylerin sağlık durumunu değerlendirmek için sağlık kontrolleri yaparak onlara sağlık sertifikası vermektedir.

Üçüncü madde: "Eşin sağlık ve psikolojik olarak hazırlanması, gelecekteki rol ve sorumluluklarını yerine getirmeye hazırlıklı olmasını sağlamak" Bakanlık, eşin hem sağlık hem de psikolojik açıdan gelecekteki anne ve aile sorumluluklarına hazır olmasını sağlamak için eşe destek verir.

Dördüncü madde: "Hamile kadının ve bebeğinin sağlık durumunu izlemek, düzenli kontroller yapmak ve beslenmesini sağlamak" Bakanlık, hamile kadının ve bebeğinin sağlığını düzenli kontrollerle takip etmek ve gerekli beslenmeyi sağlamakla yükümlüdür.

Beşinci madde: "Aileyi, anne ve çocuk sağlığı için uygun bir süre zarfında bir sonraki hamileliğe yönlendirmek." Bakanlık, anne ve çocuk sağlığını dikkate alarak aileleri bir sonraki hamilelik için uygun bir süre beklemeye teşvik eder.

Altıncı madde: "Çocukları düzenli olarak kontrol ederek gelişimlerini takip etmek, sağlığını korumak ve anneleri, çocuklarının büyüme sürecinde uygun beslenme hakkında bilgilendirmek." Bakanlık, çocukları düzenli olarak kontrol ederek gelişimlerini izler ve anneleri çocuklarını büyüme sürecinde doğru besleme konusunda bilgilendirir. Bu maddeler,

---

⁴¹⁷ 2005 Irak Daimî Anayasası.

⁴¹⁸ 2005 Irak Daimî Anayasası, md. 31/1.

⁴¹⁹ Irak Genel Sağlık Kanunu No. 89 (1981), md. 7, <https://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/?p=3518> (Erişim 21 Mayıs 2025).

bakanlığın aile sağlığını iyileştirmeyi ve annelerle çocuklarına gerekli tıbbi ve beslenme desteğini sunmayı hedeflediğini vurgulamaktadır.

Sağlık kuruluşları (Sağlık Bakanlığı veya yerel sağlık kurumları), çocukları kabul eden kurumlarda sağlık denetimi yapmaktadır. Bu kurumlar arasında çocuk yuvaları, anaokulları, okullar ve yurtlar (üniversite yurtları veya okul yurtları) bulunmaktadır. Bu denetimin amacı, bu kurumlarda bulunan çocukların ve gençlerin sağlığını güvence altına almak için kurumların gerekli sağlık standartlarına uyduğundan emin olmaktır. Bu denetimler, sağlık ekiplerinin yerinde ziyaretler yaparak bu yerlerdeki sağlık durumunu kontrol etmesiyle sağlanır. Ayrıca, bu kurumlar için belirlenen sağlık şartlarının sürekliliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu şartlar; temizlik standartları, sağlıklı beslenme, iyi havalandırma, güvenlik ve genel güvenlik önlemleri gibi unsurları içerebilir. Tüm bu önlemler, bu yerlerde çocuklar için sağlıklı ve güvenli bir ortam sağlamayı amaçlamaktadır.⁴²⁰

5.11.2. Sözleşme çerçevesi

BMÇHS düzeyinde ise sağlık bakımı, toplumun çocuklarına sağlaması gereken en önemli temel ihtiyaçlardan biridir. Çocuğun sağlığı ve gelecekteki sağlık durumu bu bakıma bağlıdır. Bu nedenle ülkeler, çocuklarına en yüksek düzeyde sağlık hizmeti sunmayı hedefler ve hiçbir çocuğun sağlık hizmetlerinden mahrum kalmamasını sağlar. Bu çabalar, bebekler ve çocuklar için bakımın iyileştirilmesini, beslenme yetersizlikleri gibi hastalıkların önlenmesini, gerekli tıbbi yardımların sağlanmasını ve mevcut teknoloji kullanılarak sağlıklı gıda ile temiz su temin edilmesini içerir. Ayrıca annelere yönelik sağlık bakımı sağlanmalı, ebeveynlerde sağlık bilinci artırılmalı ve çocukların sağlığını olumsuz etkileyen geleneksel uygulamalardan vazgeçilmelidir.⁴²¹

Son olarak hem BMÇHS hem de Irak hukuku, çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkını güvence altına almaktadır. Irak hukukunda, çocuklara sağlık hizmeti sağlamak, vatandaşların temel haklarının bir parçası olarak kabul edilir. Ayrıca bu durum, anne ve çocuk sağlığını iyileştirmeyi amaçlayan kanunlar ve yönergelerle uygulanmaktadır. Benzer şekilde, BMÇHS de çocukların en yüksek seviyede sağlık hizmetine erişimini sağlamaya özen gösterir ve bunun için sağlık hizmetlerini iyileştirme gerekliliğini vurgular, ayrıca bunu sağlamak için modern teknolojilerin kullanılmasını önerir.

⁴²⁰ Irak Genel Sağlık Kanunu No. 89 (1981), md. 13.

⁴²¹ BMÇHS, md 24.

5.12. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Eğitim Hakkı

5.12.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası 2005 yılında kabul edilen geçerli metninde, eğitimin önemini vurgulamış ve bunu çocuklar için garanti edilen bir hak olarak belirtmiştir. Anayasada eğitimden iki şekilde ifade edilmiştir. Birinci ifade: “Eğitim, toplumun ilerlemesinde temel bir faktördür ve devletin sorumluluğudur. ilkokulda zorunludur ve devlet, okur-yazarlıkla mücadeleyi garanti eder.” İkinci ifade ise şu şekildedir: “Ücretsiz eğitim, tüm Iraklılar için her aşamada bir haktır.”⁴²²

2005 yılında kabul edilen Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası 29. Maddenin 2. Fıkrasında "Çocukların ebeveynlerinden eğitim, bakım ve korunma hakkı vardır."⁴²³ şeklinde bu durumu açıkça belirtmiştir. Bu madde, ebeveynlerin çocuklarına eğitim, bakım ve koruma sağlama yükümlülükleri olduğuna vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu madde, yükümlülüklerin yerine getirilmesindeki ihmali cezalandırmaktadır. Ayrıca aile içinde ve çocuklar üzerinde aşırı şiddetli dövme gibi şiddet veya zulüm uygulanmasının yasak olduğu belirtilmektedir. Bu tür uygulamalar, yasalarla çelişmektedir çünkü şiddetin her türü ailede, okulda ve toplumda yasaklanmıştır.

Irak'ta 1976 yılında 118 sayılı Zorunlu Eğitim Kanunu çıkarılmıştır. Devlet altı yaşını dolduran herkese eğitim imkânı sağlamaktadır.⁴²⁴ Birinci maddeye göre ilköğretim eğitiminin ücretsiz ve zorunlu olduğu belirtilmiştir. Bu, eğitim-öğretim yılı başlangıcında veya o yılın 31/12 tarihine kadar altı yaşını dolduran herkes için geçerlidir. İkinci olarak devlet, ilköğretim eğitimi için gerekli tüm imkânları sağlamayı taahhüt eder. Üçüncü olarak çocuğun velisi, çocuğu yukarıda belirtilen yaşa ulaştığında ilköğretime kaydettirmek ve eğitimine devam etmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, çocuğun ilköğretim aşamasını tamamlaması veya 15 yaşına kadar devam etmesiyle sona erer.⁴²⁵ Irak yasa koyucunun, altı yaşına gelen her çocuğun eğitim almasını zorunlu kıldığı ve ilköğretim aşamasının tamamlanmasını veya 15 yaşına ulaşmasını şart koştuğu görülmektedir. Ebeveynlerin bunu dokuz yıllık bir eğitim süresi boyunca yerine getirmesi zorunludur. Bu, söz konusu yasanın yalnızca eğitimi zorunlu kılmakla kalmayıp aynı zamanda ücretsiz hale getirdiği anlamına gelmektedir. Bu yasa uyarınca ilköğretim politikalarının belirlenmesi, zorunluluğun sağlanması için planların yapılması ve bu

⁴²² Irak Cumhuriyeti, 2005 Daimî Anayasası, md. 34/1-2.

⁴²³ Irak Cumhuriyeti, 2005 Daimî Anayasası, md. 29/ 2.

⁴²⁴ Irak Zorunlu Eğitim Kanunu, md. 1.

⁴²⁵ Irak Zorunlu Eğitim Kanunu, md. 1.

politikaların tüm ülke genelinde uygulanmasının gözetimi Eğitim Bakanlığının sorumluluğundadır. Ayrıca bu yasa, yasanın hükümlerini ihlal edenlere cezai yaptırımlar öngörmektedir.⁴²⁶ Birinci maddeye göre çocuğun bakımından fiilen sorumlu olan baba ya da veli, bu yasanın herhangi bir hükmünü ihlal ettiği takdirde bir dinardan az olmamak kaydıyla 900 dinarı aşmayan bir para cezası ile ya da bir haftadan az ve bir aydan fazla olmamak üzere hapis cezası ile ya da her iki ceza ile birden cezalandırılır. Bu yasanın hükümlerinin tekrar ihlal edilmesi durumunda ise yalnızca hapis cezası uygulanır.⁴²⁷ Bu kanunla ilgili olarak çocukların okullardan ayrılma sorununun kapsamlı bir şekilde ele alınmadığı dikkat çekmektedir. Bu, zorunlu eğitimin sürekliliğini sağlamak açısından son derece önemli bir konudur. UNICEF'in 1992 yılındaki tanımına göre okulu terk şu şekilde tanımlanmaktadır: *"Eğitim çağındaki çocukların okula hiç kaydolmamaları ya da devam etmekte oldukları eğitim kademesini başarıyla tamamlamadan okulu bırakmaları. Bu durum, çocukların kendi istekleriyle olabileceği gibi, başka dış faktörlerin sonucunda da meydana gelebilir ve bir yıl veya daha fazla süreyle okula düzenli olarak devam etmeme durumunu da kapsar."*⁴²⁸ Bu tanım, zorunlu eğitim süresini belirlemez ve bunu farklı ülkelerin imkanlarına bırakır. Şu anda hazırlanan bir istatistiğe göre UNESCO, Irak'ta ilkokula başlamış ancak okula gitmeyen çocuk sayısının iki milyon olduğunu belirtmiştir.⁴²⁹

Irak Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 yılında UNICEF desteğiyle yapılan okul anketi, zorunlu eğitim çağındaki çocukların %96'sının ilkokullara kaydolduğunu yani yaklaşık 600.000 çocuğun okula kaydolmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca araştırmalar çocukların yaklaşık %24'ünün zorunlu ilkokul eğitimini tamamlamadan okulu terk ettiğini göstermektedir. 2006 yılında birinci sınıfa başlayan ve beşinci sınıfa ulaşan çocukların oranı %10'a yükselmişken bu oran günümüzde düşmüştür. Bu durum, Irak'taki temel eğitimden çocukların terk edilme fenomenine, ekonomik ve sosyal zorluklar, eğitim sürecindeki eksiklikler ve özellikle kız çocuklarına yönelik olumsuz kültürel kalıplar gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Tüm bunlar, okur yazarlık sorununu daha da derinleştirmektedir.⁴³⁰

⁴²⁶ Irak Cumhuriyeti, Zorunlu Eğitim Kanunu No. 118 (1976), 11 Ekim 1976 <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1976/en/122524> (Erişim 21 Mayıs 2025).

⁴²⁷ Irak Zorunlu Eğitim Kanunu, md. 93.

⁴²⁸ Abdul Ahad Matti Danha, "Zāhīret e-Teserūb fī'l-'Irāk," *Akhbaar.org* (13 Eylül 2011), <http://www.akhbaar.org/home/2011/09/116750.html> (Erişim 15 Mayıs 2025).

⁴²⁹ Samira Abdülhüseisn Kazım, "Amāletü'l-atfāl fī'l-'Irāk: el-Esbāb ve'l-hulūl" *Mecelletü'l-Buḥūsi't-Terbiyyeti ve'n-Nefsiyye*, 30 (2010), 11. <https://jperc.uobaghdad.edu.iq/index.php/jperc/article/view/634/547> (Erişim 21 Mayıs 2025).

⁴³⁰ Abdul Ahad Matti Danha, "Zāhīret e-Teserūb fī'l-'Irāk,"

Irak'ta 2011 Çocuk Hakları Koruma Projesi, henüz resmi bir yasa olarak kabul edilmemiştir fakat çocukların yasal koruma ve bakımını net bir şekilde tanımlar. Bu tanıma göre çocuk, "canlı doğmuş ve 18 yaşını doldurmamış her birey" olarak kabul edilir.⁴³¹ Buna göre Irak'taki 18 yaş altındaki her birey eğitim, sağlık ve sosyal haklar da dâhil olmak üzere bu yasayla belirlenen haklardan yararlanmaktadır. Bu tanım, çocukları sosyal veya ailevi durumlarına bakılmaksızın kapsar ve onların büyüme ve gelişme aşamasında olmaları nedeniyle özel bir koruma ve bakıma ihtiyaç duyduklarını kabul eder.

Ayrıca tasarı yasada şöyle denilmektedir: *"Devlet, çocuğun ücretsiz eğitim alma hakkını garanti eder ve kamu kurumları, bu hakkın sağlanmasını ve çocuğun bu haktan tam olarak faydalanmasını garanti altına almak için gerekli önlemleri ve tedbirleri almalıdır."*⁴³²

1. Her çocuğun devlet okullarında ücretsiz eğitim alma hakkı vardır ve bu hak, lise eğitimini tamamlayana kadar geçerlidir.
2. Eğitim, en azından temel eğitim aşamasının tamamlanmasına kadar zorunludur.
3. Devlet, çocukların okulu erken terk etmelerini önlemek için gerekli tüm tedbirleri alacaktır.
4. Devlet, okula düzenli devamı teşvik etmek ve okuldan ayrılma oranını azaltmak için gerekli tedbirleri alacaktır.
5. Devlet okullardaki sistemin çocuğun insan onuruna uygun şekilde yönetilmesini sağlamak için uygun önlemleri alacaktır.⁴³³

Irak'ta hazırlanan yasal tasarı, velinin çocuğu yasal olarak ilkokula kaydolması gereken yaşa geldiğinde okula kaydettirmesini ve çocuğun ilkokul eğitimini tamamlayana veya 15 yaşına ulaşana kadar okula devam etmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca çocuğunu okula kaydettirmeyen veliye en az iki yıl hapis cezası ve 250.000 dinar ile 1.000.000 dinar arasında para cezası verilmesi öngörülmektedir. Cezalar, kaydolmayan her çocuk için çocuğun sayısına göre artırılacaktır.⁴³⁴

Önemli bir ekleme olarak, 1969 tarihli Irak Ceza Kanunu'nun 111 sayılı maddesinin 41/1 maddesi, *"Eğer fiil, kanunla belirlenmiş bir hak kullanımı olarak yapılmışsa suç oluşturmaz"* şeklinde hükmetmektedir. Buna göre de, *"Eşin, karısını; ebeveynlerin, öğretmenlerin veya benzer konumdaki kişilerin küçük yaştaki çocukları, kanun veya örf tarafından belirlenen"*

⁴³¹ Irak Cumhuriyeti, Çocuk Koruma Kanun Tasarısı (2011), md. 5, <http://www.protectionproject.org> (Erişim 21 Mayıs 2025).

⁴³² Irak Çocuk Koruma Kanun Tasarısı, md. 48.

⁴³³ Irak Çocuk Koruma Kanun Tasarısı, md. 49.

⁴³⁴ Irak Çocuk Koruma Kanun Tasarısı, md. 12/1-2.

sınırlar çerçevesinde disiplin etmeleri."⁴³⁵ Madde 41'in mevcut metni, izin verilen " disiplin" sınırlarını belirleyen ölçütlerin açıklığından yoksundur. Bu durum, özellikle çocukların aşırı cezalandırmalara, örneğin şiddetli dayığa maruz kalmasına ve bunun sonucunda ciddi yaralanmaların meydana gelmesine yol açabilecek bir risk doğurmaktadır. Her ne kadar, terbiye zaman zaman çocukların yönlendirilmesi için kabul edilebilir bir yöntem olarak görülse de, izin verilen yöntemlerin açık ve kesin bir şekilde belirlenmesi, hukuki ve etik sınırların aşılmaması açısından zorunludur.

Bu nedenle, madde 41'in ilgili fıkrasının değiştirilmesi ve ebeveynlerin, öğretmenlerin ve benzer kişilerin çocuklar üzerinde uygulayabilecekleri "disiplin" yöntemlerinin kapsam ve şeklinin net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Yapılacak değişiklik, çocuğun fiziksel ve psikolojik şiddetten korunmasını güvence altına alacak kuralları içermeli ve özellikle ağır fiziksel cezaların veya çocuğun bedenî ya da ruhî sağlığını zedeleyebilecek diğer davranışların kesin bir biçimde yasaklanmasını öngörmelidir.

5.12.2. Sözleşme çerçevesi

BMÇHS'nin 28. maddesi, çocuğun eğitim hakkını düzenler. Bu madde ile taraf devletler, çocuklara ücretsiz ve zorunlu temel eğitim sağlamak, orta ve yüksek öğretimi erişilebilir kılmak, eğitim ve meslek rehberliği sunmak ve disiplin uygulamalarında çocuğun onurunu korumakla yükümlüdür.⁴³⁶ Ayrıca BMÇHS'nin 29. maddesine göre, çocuğun kişiliğinin ve yeteneklerinin geliştirilmesini, insan haklarına saygılı ve barışçıl bir anlayışla özgür toplum yaşamına hazırlanmasını öngörmektedir.⁴³⁷ Öte yandan her okul, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. ve 29. maddeleri doğrultusunda, öğrencilere değer vererek yaşam becerileri kazandırmalı, haklarına özen göstermeli ve disiplin uygulamalarında çocuğun onuruna saygı duymalıdır.⁴³⁸

Son olarak Irak Cumhuriyeti Daimî Anayasası'nın 2005 yılında kabul edilen metnine göre, çocuklara parasız ve zorunlu eğitim hakkı garanti edilmelidir. Ayrıca, 1976 yılında çıkarılan Zorunlu Eğitim Kanunu, ilkokul eğitiminin ücretsiz olduğunu ve çocukların okula kaydolmalarının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda kanun, çocuklarını okula kaydettirmeyen ebeveynlere ceza uygulanmasını öngörmektedir. Ancak Irak, sosyal ve

⁴³⁵ Irak Ceza Kanunu, md. 41/1.

⁴³⁶ Lütfiye Öz (Akar), *Çocuk Hakları Bağlamında Çocuklarda Eğitim Hakkı* (Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2013), 40-41.

⁴³⁷ BMÇHS, md. 29.

⁴³⁸ Öz (Akar), *Çocuk Hakları Bağlamında Eğitim Hakkı*, 42.

ekonomik faktörlerden dolayı çocukların eğitimlerine devam etmelerini sağlamakta güçlük çekmektedir.

Öte yandan, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. ve 29. maddeleri, eğitim hakkının temel aşamalarda parasız ve zorunlu olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, sözleşme eğitimde çocuğun haklarına saygı gösterilmesi ilkesini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, sözleşme doğrudan yaş sınırlarını veya bu maddelere uyulmaması durumunda uygulanacak cezaları belirtmemekte daha çok eğitim hakkının ve bunun genel öneminin vurgulanmasına odaklanmaktadır.

5.13. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Miras Hakkı

Dil açısından miras kelimesi, birçok anlamda kullanılır. Bunlardan birincisi, "kaynak" anlamında yani "miras bırakan" (vâris) anlamında. İkincisi ise, "mastar" değil, "mefûl" anlamında yani "miras bırakılan şey" (mîrâs) anlamında kullanılır. Miras kelimesi, "mastari" anlamıyla iki manaya gelir; Birincisi: kalıcılık "البقاء", devamlılık anlamıdır. Bu anlamda Allah Teâlâ'nın isimlerinden olan "el-Vâris" ismi gelir; yani mahlûkatının yok olmasından sonra baki kalan (varlığını sürdüren) demektir. İkincisi, bir şeyin bir kişiden başka bir kişiye geçmesi anlamındadır. Bu geçiş maddi olabilir; örneğin, mal ve eşyaların bir kişiden diğerine geçmesi gibi gerçek olabilir; yani malın gerçekten hayatta olan bir vârise geçmesi gibi, hükmen olabilir. Mesela henüz doğmamış bir cenine (anne karnındaki bebeğe) mirasın geçmesi gibi ve manevî olabilir; örneğin ilmin veya ahlâkın bir kişiden diğerine geçmesi gibi.⁴³⁹ Ayrıca mirasın terim anlamı, fıkıh âlimlerine göre, miras bir kişinin malının, vefatından sonra, yerine geçen başka birine halefiyet (yerine geçme) yoluyla intikal etmesidir.⁴⁴⁰

Hukuki açıdan Irak mevzuatında, miras kavramına ilişkin açık ve kesin bir hukukî tanım yer almamaktadır. Oysa miras gerek ilmi, gerek dinî, gerek hukukî hükümler ve çok sayıda fikhî fetva bakımından son derece önemli bir alanı teşkil etmektedir. Bu durumun nedeni muhtemelen, miras ilminin, bütün şer'î ilimler arasında yalnızca Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet tarafından ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Nitekim bu alanda beşerî (pozitif) hukuk kaynaklarının müdahalesi, yalnızca çok sınırlı ve istisnai bazı durumlarla sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, miras ilminin mahiyetini ortaya koyan hukukî bir tanım yapılması bir gerekliliktir. Bu tanım şöyle ifade edilebilir: *"İlmi Miras; miras bırakanın mal varlığından kimin ne kadar pay alacağını belirleyen, hem şer'î hükümler hem de pozitif hukuk kuralları*

⁴³⁹ Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-muhît (Kahire: Matbaatü Mısır, 1933), 1/376.

⁴⁴⁰ el-Fetâva'l-hindiyye fî mezhebi'l-İmâmî'l- A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân, 6 (Beyrut: Dâru Sâdır, 1411/1991), 477.

çerçevesinde mirasçının tespitini ve miras paylarının belirlenmesini sağlayan kurallar bütünüdür.”⁴⁴¹

5.13.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak'taki miras hukuku, temel olarak İslâm hukukuna dayanmaktadır ve bu, bireylerin miras haklarının belirlenmesinde esas alınan temeldir. Bu durum, İslâm hukuku ve kanun gereği çocukları da miras hakkı olan kişiler arasında saymaktadır. Mirasın aktarılması, mirasçılarla olan yasal ilişkiye ve miras hakkının geçerli olmasını sağlayan sebeplere dayanır.⁴⁴²

Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 86-88 maddelerine göre, miras şart ve unsurları:

Madde 86:

A- Mirasın üç temel unsuru bulunmaktadır:

1. Miras bırakan (mûris) aynı zamanda vefat eden kişidir.
2. Mirasçı: Hayatta olan ve miras almaya hak kazanan kimsedir.
3. Miras (tereke): Vefat eden kişinin ardında bıraktığı malvarlığıdır ve mirasçıya intikal eder.

B- Mirasın sebepleri ikiye ayrılır:

1. Kan hısımlığı (akrabalık),
2. Geçerli (meşru) evlilik bağı.

C- Mirasın geçerliliği için üç şart aranır:

- Miras bırakanın ölümünün kesinleşmiş olması (fiilen ya da hükmen),
- Mirasçının, miras bırakanın ölümünden sonra hayatta olduğunun kesinleşmesi,
- Mirasçının miras alma hakkının dayandığı ilişkinin belirlenmiş olması (örneğin: akrabalık, evlilik).⁴⁴³

Madde 87: Miras bırakanın mal varlığına (Tereke) Uygulanacak sıralı haklar

Miras bırakanın vefatından sonra mal varlığına ilişkin yerine getirilmesi gereken işlemler, öncelik sırasına göre dört başlık altında toplanır:

⁴⁴¹ Hamza Aktan, “Miras”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/miras> (Erişim 15 Mayıs 2025).

⁴⁴² Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, meclletü'l âmâl al-İrâkiye, 240 ve dv., <https://iraqialamal.org/wp-content/uploads/2020/02/الاحوال-الشخصية.pdf> (Erişim 26 Mayıs 2025).

⁴⁴³ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 86.

1. Ölenin dinî kurallara uygun biçimde defin ve teşhiz giderlerinin karşılanması,
2. Tüm malvarlığından olmak üzere borçlarının ödenmesi,
3. Kalan malvarlığının üçte birinden fazla olmamak kaydıyla vasiyetlerinin yerine getirilmesi,
4. Geriye kalan kısmın mirasçılara dağıtılması.⁴⁴⁴

Madde 88:⁴⁴⁵ Miras hakkı tanınan gruplar

Miras hakkı aşağıdaki kişi ve kurumlara tanınmaktadır:

1. Kan bağına dayalı mirasçılar (yakın akrabalar),
2. Nesep bağı kabul edilen kişiler,
3. Mal vasiyetiyle lehine mal bırakılan kişiler,
4. Beytülmal (devlet hazinesi).

Neticede, Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'na göre mirasın şer'i (meşru) sebepleri iki ana kategoriye ayrılır; "geçerli evlilik ve akrabalık". Geçerli evlilik, meşru bir evlilik sözleşmesine dayanan bir bağıdır ve eşlerden birinin vefatı halinde diğer eşe miras hakkı tanır. Bu durumda miras payı çocukların varlığına veya yokluğuna göre belirlenir. Akrabalık ise ölen kişi ile kan bağı olan yakınlarının miras hakkını ifade eder. Burada miras hakkı, en yakın akrabadan başlayarak derece esasına göre dağıtılır. Örneğin çocuklar, ölen kişinin kardeşlerinden önce miras hakkına sahiptir. Çünkü akrabalık dereceleri daha yakındır. Eğer bu iki sebep (evlilik ve akrabalık) mevcut değilse yani ne geçerli bir evlilik ne de miras hakkına sahip akrabalar bulunmuyorsa üçüncü bir miras sebebi devreye girer: Genel velayet (devletin miras hakkı). Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 70. maddesine göre, "mirasçısı olmayan kişilerin mirası devlete geçer." Bu durumda devlet, mirasçısı olmayan kişilerin genel mirasçısı olur ve kişinin mal varlığı devlet hazinesine aktarılır.⁴⁴⁶

1959 tarihli ve 188 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'na göre çocukların miras hakkı, Irak hukuk sisteminde güvence altına alınmış temel mali haklardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu hak, esas itibarıyla İslâm hukukunun mirasa ilişkin hükümlerine dayanmaktadır. Miras bırakanın vefatıyla birlikte miras işlemleri başlamakta olup, çocuk – ister doğmuş olsun ister anne

⁴⁴⁴ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 87.

⁴⁴⁵ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 88.

⁴⁴⁶ Fâtıma Selmân Abûd, *Ahkâmü mîrâsî 'l-fürû' beyne 'l-kânûn ve 'ş-Şerîati 'l-İslâmiyye* (Diyâla: Câmîatü Diyâla, Külliyyetü'l-hukûk, Risaletü Macister (2017), 26. <https://law.uodiyala.edu.iq/uploads/word/Law%20Students%20Research2017/%D9%81%D8%A7%D8%B7%D9%85%D8%A9%20%D8%B3%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%86%20%D8%B9%D8%A8%D9%88%D8%AF%20.pdf> (Erişim 10 Mayıs 2025).

karnında (cenin) bulunsun – hayatta doğmak şartıyla mirastan pay alma hakkına sahiptir. Bu husus, söz konusu Kanun’un 74. maddesi kapsamında düzenlenmiş olup, uygulamada “zorunlu vasiyet” (el-Vasiyetü’l-Vâcibe / الوصية الواجبة) olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴⁷ Ayrıca, 1959 Tarihli 188 Sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 89. Maddesinin 1. fıkrasına göre (Anne-baba ve çocuklar torunlar da dâhil); erkek mirasta kadının iki katı pay alır.⁴⁴⁸ Bu madde Kur’ân-ı Kerîm’in Nisa suresinin 11. ayeti ile örtüşmektedir.⁴⁴⁹

1980 tarihli ve 78 sayılı Küçükleri Koruma Yasası uyarınca, çocuklara —yaşlarına bakılmaksızın— miras hakkı tanınmaktadır. Çocuğa düşen miras payı, ya yasal velisi ya da mahkeme tarafından atanmış vasî aracılığıyla yönetilmektedir. Bu düzenlemenin temel amacı, çocuğun miras hakkının israf edilmesini, kötüye kullanılmasını veya başka şahıslarca istismar edilmesini önlemektir. Söz konusu yasal yaklaşım, Irak hukuk sisteminde çocukların mali haklarının korunmasına verilen önemi yansıtmakta ve çocuğun mülkiyet ile miras haklarının adalet ilkesi ve çocuğun üstün yararı ilkeleri doğrultusunda güvence altına alınmasını amaçlamaktadır.⁴⁵⁰

Cenin (anne karnındaki çocuk) mirası konusunda ise, kişinin vefatı durumunda annenin karnında bir cenin bırakması hâlinde mirastan pay alacağı hususunda fıkıh âlimler ve hukukçuları arasında bir görüş ayrılığı bulunmadığı gözlemlenmektedir. Ancak bu miras hakkının gerçekleşmesi için iki şart vardır: birincisi, miras bırakanın ölüm anında ceninin hayatta olduğunun ispatlanması; ikincisi ise, ceninin annesinden canlı olarak doğmasıdır; doğumdan sadece birkaç dakika sonra vefat etse bile.⁴⁵¹

5.13.2. Sözleşme çerçevesi

BMÇHS, miras hakkı ile ilgili doğrudan bir madde içermez. Ancak 9. Madde, aile içindeki değişiklikler sırasında çocuğun mallarının korunmasını ve çocuğun çıkarlarının her durumda gözetilmesini güvence altına alır.⁴⁵² Benzer şekilde 3. maddenin 1. fıkrasında şu ifade yer almaktadır: *"Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun*

⁴⁴⁷ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 74.

⁴⁴⁸ Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 89.

⁴⁴⁹ en-Nisâ 4/11.

⁴⁵⁰ 1980 tarihli ve 78 sayılı Küçükleri Koruma Kanunu, Irak’ta küçüklerin yani reşit olmayan bireylerin haklarını korumak amacıyla kabul edilmiş temel yasal düzenlemelerden biridir. Kanun, vesayet, velayet, mal varlığının idaresi ve küçüklerin yüksek yararı gibi konularda ayrıntılı hükümler içermekte olup, *Irak Resmî Gazetesi* (الوقائع العراقية), Sayı 2774, 9 Haziran 1980 tarihinde yayımlanmıştır.

⁴⁵¹ Mehmet Dirik, “İslam Hukukunda Ceninin Mal Varlığı Hakları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10/20 (Ekim 2012), 232-233.

⁴⁵² BMÇHS, md. 9.

yararı temel düşüncedir."⁴⁵³ Bu ifade, çocuğun yararının her durumda gözetildiğini ve her şeyden önce geldiğini gösterir.

Son olarak 1959 Tarihli 188 Sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu temel olarak İslâm hukukuna dayalı olarak çocukların miras hakkını kabul etmektedir. Bu hak, doğan veya anne karnındaki (cenin) çocukları kapsamakta olup, ceninin mirastan pay alabilmesi için miras bırakanın ölüm anında ceninin canlı olması şarttır. Ayrıca bu kanun, çocukların mali haklarını koruma amacı taşır ve çocukların mallarının israf edilmesi veya kötüye kullanılması durumlarını engellemek için, mallarının ebeveynler veya atanmış bir yasal vasinin yönetiminde olmasını sağlamaktadır.

Irak hukuku, mirasın paylaşılmasında İslâm hukukuna dayanır. Yukarda da belirttiğimiz gibi erkekler, kadınların aldığı iki katını alır (erkeğe iki, kadına bir hisse). Bu durum Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan çocuklar arasında eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkesine aykırı gibi gözükse de burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta şudur: Irak hukukunda erkeğin üzerine düşen sorumluluklar, kadının üzerine düşen sorumluluklardan daha fazladır. Bu nafaka konusunda görülmektedir. Nafaka tamamen babanın sorumluluğundadır.

Öte yandan, BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 9. ve 3. maddelerinde, çocuğun yüksek yararı ve aile bağlamında çocuğun mülklerinin korunmasının büyük önemi olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca bu maddeler, miras hakkına doğrudan atıfta bulunmaksızın çocuğun çıkarlarının korunmasını her şeyin üzerinde tutmaktadır.

5.14. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Çalışma Hakkı

Çalışma hakkı, “çalışma” ve “hak” kavramlarının birleşiminden oluşur. Çalışma, insan yaşamının devamını sağlayan sosyal bir faaliyet olarak tanımlanır ve her ne kadar insanın bulunduğu her yerde geçerli olsa da, sanayileşmeyle birlikte toplumsal anlam kazanmıştır. Ayrıca Sanayileşme süreci, bu alanda hukuki düzenlemelere olan ihtiyacı arttırmıştır.⁴⁵⁴

Çalışma hakkı, insanın onurlu bir yaşam sürdürebilmesi için çalışmasını ifade eder. Bu hak iki yönlü olarak ele alınmalıdır. Birinci yönü bireyin kendisiyle ilgilidir; kişi, yetenekleriyle uyumlu bir işi özgürce seçebilmelidir. İkinci yön ise, toplum bireylerine uygun iş olanakları sağlamak ve bunun için gerekli önlemleri almak devletin görevidir. Bu bağlamda, uygun bir çalışma ortamının hazırlanması ve bireylerin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Çünkü bireyler, topluma hizmet eden ve devletin faaliyet alanlarını canlandıran değerli bir kaynak olarak

---

⁴⁵³ BMÇHS, md.3/1.

⁴⁵⁴ Murat Şen, “İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı,” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 20/1 (2014), 146.

görülmelidir. Özellikle, meslek ve zanaat sahipleri açısından bu durum daha fazla önem kazanmaktadır.⁴⁵⁵

5.14.1. Irak hukuk çerçevesi

Irak'ın 2005 tarihli Daimî Anayasası'nın 22. maddesinde çalışma hakkı ile ilgili iki tane açıklama yapılmıştır.⁴⁵⁶ Birincisi: “Çalışma, tüm Iraklıların onurlu bir yaşam sürmesini garanti altına alan bir haktır.” İkincisi ise “İşçiler ile işverenler arasındaki ilişki, ekonomik esaslara dayalı olarak ve sosyal adalet kuralları göz önünde bulundurularak yasa ile düzenlenir.” Irak yasa koyucu, 2015 yılında çıkarılan 37 sayılı İş Kanunu'nun 1. maddesinin 20. fıkrasında “küçük işçiyi”, “15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını tamamlamamış her erkek veya kadın birey” olarak tanımlamıştır. Aynı maddenin 21. fıkrasında ise “çocuk” tanımı, “15 yaşını doldurmamış her birey” olarak yapılmıştır.⁴⁵⁷

Irak yasa koyucu, çalışma yaşı alt sınırını 15 yaş olarak belirlemiştir; bu da 2015 tarihli ve 37 sayılı İş Kanunu'nun 7. maddesinde yer almaktadır. 15 yaşını doldurmuş olup ailelerine ait projelerde çalışan çocuklara da bu kanun hükümleri uygulanmaz. Bu projelerin sadece aile üyeleri tarafından yönetilmesi, projelerde yerel tüketim amaçlı üretim yapılması ve sadece aile bireylerinin çalıştırılması şarttır. Bu düzenleme, 2015 tarihli 37 sayılı İş Kanunu'nun 130. maddesinde açıkça belirtilmiştir.⁴⁵⁸ Ayrıca İş Kanunu, çocuk işçi çalıştıran işverenin bu çocukları koruma altına alan özel hükümleri iş yerinde belirgin bir şekilde, asılı bir panoya yerleştirmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca çocuk işçilere 18 yaşına kadar düzenli bir tıbbi muayene yapılması gerektiği belirtilmiştir. Çocuk işçiler, her dört saatlik kesintisiz çalışma süresi için dinlenme hakkına sahiptir. Ayrıca çocuk işçilerin yılda 30 gün yıllık izin hakkı da bulunmaktadır.⁴⁵⁹

Öte yandan Irak yasa koyucu, bazı tehlikeli işlerde çocuk işçiliğini yasaklamıştır. Yasa, Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığına genç işçilerin sağlıklarını, fiziksel ve zihinsel güvenliklerini, ahlaki durumlarını tehdit eden tehlikeli işlerle sıcaklık, gürültü ya da titreşim gibi zararlı faktörlere neden olan işleri belirleyen talimatlar yayımlama yükümlülüğü getirmiştir. Bu işler; çalışmanın doğası veya koşulları nedeniyle genç işçilerin sağlığına, güvenliğine ve ahlakına zarar

⁴⁵⁵ Pir Ali Kaya – İşin Ulaş Ertuğrul Yılmaz, “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 70/1 (2016), 55-57.

⁴⁵⁶ Irak Daimî Anayasası, md. 22.

⁴⁵⁷ Irak Cumhuriyeti, İş Kanunu No. 37 (2015), md. 1/20, <https://www.myzint.com/wp-content/uploads/2021/09/Iraq-Labour-Law.pdf> (Erişim 21 Mayıs 2025).

⁴⁵⁸ Irak İş Kanunu, md. 7.

⁴⁵⁹ Irak İş Kanunu, md. 96-100.

verebilecek işlerdir. Örnek olarak yer altı veya su altı işlerinde, tehlikeli yüksekliklerde, dar alanlarda, tehlikeli makinelerde ve ekipmanlarda çalışmayı, yüksek sıcaklık ve gürültüye maruz kalmayı, zorlu çalışma koşullarında uzun süreli çalışma gibi işlerde çalışmayı yasaklamaktadır. Irak yasa koyucu, bu tür işlerde çocuk işçilerin korunmasına yönelik düzenlemeleri İş Kanunu'nun 105. maddesi ile desteklemiş ve bu hükümlere aykırı hareket eden işverenlere cezai yaptırımlar getirmiştir. Buna göre, bu maddelere aykırı davranan işverenler 100.000 dinar ile 500.000 dinar arasında bir para cezasına çarptırılacaktır.⁴⁶⁰ Özetle Irak yasa koyucu, toplumun bu önemli kesimini yani çocuk işçileri geleceğin inşaatçıları olarak görmüş ve çocuk işçiliğini yasa dışı kabul etmiştir.

Irak yasa koyucu, çocuk işçiliği konusunda büyük bir hassasiyet göstermiştir. Irak, çalışma hakkı ve çocuk haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeleri onaylayan ilk Arap ülkelerinden birisidir. 1994 yılında Irak, Birleşmiş Milletler tarafından 1989'da kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Bu sözleşmenin 32. Maddesi, çocuğun ekonomik istismardan korunma hakkını ve sağlığını, eğitiminin devamını ve fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyebilecek tehlikeli işlerden uzak tutulmasına dikkat çekmiştir. Ayrıca sözleşme, taraf devletleri 32. maddenin hükümlerini uygulamak için gerekli yasal ve idari önlemleri almaya zorunlu kılar. Bu önlemler arasında çalışma saatleri ve koşulları için uygun bir düzenleme getirilmesi ve bu şartları ihlal eden işverenlere cezai yaptırımlar uygulanması yer almaktadır. Buna ek olarak Irak, 1973 yılında kabul edilen ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1985 yılında onayladığı 138 Numaralı Sözleşmeye katılmıştır. Bu sözleşme, çocukların sağlığına, güvenliğine veya ahlakına zarar verme potansiyeline sahip tehlikeli işlerde çalıştırılmasını yasaklamayı amaçlamaktadır.⁴⁶¹

5.14.2. Sözleşme çerçevesi

1989 yılında kabul edilen BMÇHS, çocuk işçiliğinin tanımına ilişkin genel bir çerçeve sunmuştur. Sözleşmenin 32. maddesi şu şekilde ifade edilmiştir: *"Taraf devletler, çocukların ekonomik istismardan korunmasını ve çocuğun sağlığına, fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ya da sosyal gelişimine zarar verebilecek ya da eğitimini engelleyebilecek herhangi bir işte çalıştırılmasını önlemek için gerekli yasal, idari, sosyal, ekonomik ve eğitsel tedbirleri almalıdır."*⁴⁶² Bu ifade, çocukların tehlikeli veya zarar verici işlerde çalıştırılmasını önlemeye

⁴⁶⁰ İmân Ubeyd Kerîm – Hedîl Mâlik Abdullâh, "Amelü'l-etfâl beyne'l-kânûni'-düvelî ve'l-kânûni'l-İrâkî", *Mecelletü Külliyyeti't-Türâsi'l-Câmia* 1/35 (2023), 25-26.

⁴⁶¹ Kerîm – Abdullâh, "Amelü'l-etfâl beyne'l-kânûni'-düvelî ve'l-kânûni'l-İrâkî", 24-25.

⁴⁶² BMÇHS, md. 32.

odaklanan önemli bir düzenlemedir. Taraf devletlere, çocukların eğitimlerini aksatabilecek veya fiziksel ve psikolojik sağlıklarına zarar verebilecek işlerde çalıştırılmasını yasaklayan politikalar ve yasalar geliştirme yükümlülüğü getirmektedir. Bu madde, çocukların güvenli bir ortamda büyüme hakkını vurgulamakta ve onların eğitime, sağlığına ve gelişimine öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, çocukların ekonomik istismarına karşı önlem alınması ve haklarının korunması için uluslararası bir yasal çerçeve sunmaktadır.

Son olarak, Irak İş Kanunu (2015 yılına ait 37 sayılı Kanun), çalışma yaşını açık bir şekilde düzenler. Bu kanuna göre, 15 yaş altındaki çocukların çalıştırılması yasaktır. Ayrıca, 15 ile 18 yaş arasındaki kişilerin, yaşlarına uygun güvenli ve uygun çalışma ortamlarında çalıştırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu yaş grubunda yapılabilecek iş türleri üzerinde sınırlamalar vardır. Görülmektedir ki, 32. madde uyarınca Sözleşme, ülkelerin çalışma yaşı ve koşullarıyla ilgili ayrıntıları belirlerken esneklik tanımaktadır; oysa daha önce belirttiğimiz gibi, Irak İş Kanunu bu konularda ayrıntılı düzenlemeler sunmaktadır.

Irak hukuku, aynı zamanda çocuklar için sağlık veya fiziksel risk taşıyan işlerde çalışmayı veya çocukların eğitimlerini ya da psikolojik ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyebilecek işleri yasaklar. Ayrıca, işverenler çocukların haklarına saygı göstererek uygun çalışma saatleri ve dinlenme süreleri gibi çalışma koşullarını sağlamak zorundadır.

5.15. Irak Hukukunda ve Sözleşmede Cezai Ehliyet ve Suça Karşı Korunma

Ceza ehliyeti, bir kimsenin işlediği bir suça ilişkin kusur yeteneğine sahip olmasını ifade eder. Ceza ehliyetinin olması veya olmaması kişinin işlediği suçtan dolayı o kişiye ceza verilip ceza verilmemesinin belirlenmesinde oldukça etkilidir. Suç işleyen kişiye ceza ehliyeti yokluğu nedeniyle ceza verilememesindeki temel faktör fiil ehliyetidir.⁴⁶³

Ceza ehliyetinin varlığı, yaş ve kontrol becerisiyle ölçülebilir. Bir başka deyişle, yaşı küçük olanlar ile düşünme ve irade yeteneğine sahip olmayanların ceza ehliyetinin olmadığını söylenebilir. Ancak, ülkelerin hukuk sistemleri yaş sınırlamasına ilişkin farklı ölçütler getirmiştir.⁴⁶⁴

5.15.1. Irak hukuk çerçevesi

0-9 yaş aralığı: Irak Küçükler Koruma Kanunu 3. Maddesinin 1. fıkrası uyarınca, suçu işleyen kişinin fiili işlediği sırada 9 yaşını tamamlamamış olan kişinin cezai sorumluluğu yoktur. Bu

⁴⁶³ Vona Hukuk, “Ceza Ehliyeti Nedir?”, <https://vonahukuk.com/ceza-ehliyeti-nedir/>, (Erişim 15 Mayıs 2025).

⁴⁶⁴ Vona Hukuk, “Ceza Ehliyeti Nedir?”, (Erişim 21 Mayıs 2025).

kişiler hakkında, ceza kovuşturması yapılması söz konusu değildir. Fakat güvenlik tedbirleri uygulanabilir.⁴⁶⁵ 9-15 yaş aralığı: Irak Küçükler Koruma Kanunu 3. Maddesinin 2. fıkrası uyarınca, Suçu işlediği sırada 9 yaşını tamamlamış ama 15 yaşını tamamlamamış olan bireylerin düşünme ve irade yetenekleri sorgulanabilir.⁴⁶⁶ 15-18 yaş aralığı: Irak Küçükler Koruma Kanunu 3. maddesinin 3. fıkrası uyarınca, Suçu işlediği sırada 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını yani yetişkin kabul edilen yaşı tamamlamamış olan kişilerin algılama ve irade yeteneğine sahip olduğu varsayılarak ceza ehliyetinin varlığı kabul edilir. 1969 tarihli ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu'nun 3. maddesinin 3. fıkrası "15 yaşından büyük ve 18 yaşından küçük" bir kişinin suç işlemesi halinde ve bu işlediği suçun cezası idam veya müebbet hapis cezası ise suçlu, çocuklara yönelik özel bir okulda tutukluluk cezasına çarptırılır ve bu ceza, iki yıldan az olmamak ve 15 yılı aşmamak kaydıyla belirlenir.⁴⁶⁷

Suçta sürüklenen çocukların sapkın davranışları, günümüz dünyasında karşı karşıya kalınan karmaşık toplumsal sorunlardan biri hâline gelmiştir. Çocuk suçları büyük ölçüde yaygınlaşmış ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Çocukların işlediği cinayet, hırsızlık ve namus suçları gibi eylemler, gelecek nesiller için açık bir tehdit niteliği taşımaktadır.⁴⁶⁸ İlk özel çocuk mahkemesi, yirminci yüzyılda orta ceza okulunda kurulmuştur. Mahkemenin fikri, pozitif (المدرسة الوضعية) okulun mesajından kaynaklanmıştır. Bu mesajın amacı, genç suçluları rehabilite etmek için düzenleyici önlemler almaktır. Bu nedenle genç mahkemesi kurulmuştur. Mahkemenin temel görevi, çocuk sapmasına ve suça itilmesine neden olan maddi ve manevi farklılıkları tanımlamaktır.⁴⁶⁹

Bu okulun amacı, suçu ispatlamak, cezalandırmak ya da caydırıcılığı sağlamak değildir. Bu anlayış doğrultusunda, çocuk mahkemesi yargıcısı (James Hagn) şöyle demiştir: “Bir çocuk bir bisiklet çaldığında, toplum için önemli olan bisikletin akıbeti değil, çocuğun akıbetidir.” Böylece çocukların yargılanmasına yönelik temeller atılmış, çocuk mahkemeleri kurulmuş ve bu mahkemeler, çocuk suçlarına ilişkin davaları çözmek ve çocukların suça yönelmesine neden olan sorunları ele alarak toplumda bu tür sapmaların azaltılmasını sağlamak amacıyla işlerlik kazanmıştır.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ Irak Küçükler Koruma Kanunu, md. 3/1.

⁴⁶⁶ Irak Küçükler Koruma Kanunu, md. 3/2.

⁴⁶⁷ Irak Küçükler Koruma Kanunu, md. 3/3.

⁴⁶⁸ Mehmet Erten – Yener Ertay, “TÜİK Verilerine Göre Suça Sürüklenen Çocuklar ve Sıklıkla İşlenen Suç Türleri”, *Uluslararası Düzce Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/2 (2023), 91-113.

⁴⁶⁹ Bkz. Ekrem Neşet İbrahim, *es-Siyâsetü'l-cinâiyye: Dirâse Mukârene* (Umman: Dârü's-Sekâfe ve't-Tevzî, 2011), 80. Merlinlawis Warran Bundy, James Hagn: 1989 yılında Virginia, Shalotşgil şehrinde doğmuş ve 1986 yılında vefat etmiştir. Kendisi Amerika Birleşik Devletleri'nde bir politikacı, avukat ve yargıçtır. Ayrıca Amerikalı Demokrat Parti üyesidir.

⁴⁷⁰ Merlin Lewis vd., *An Introduction to the Courts and Judicial Process* (New Jersey: Prentice-Hall, 1978), 95.

Irak Ceza kanunun 73. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, yaşı 15'ten büyük ve 18'den küçük olan bir gencin ağır bir suç (Cinayet) işlemesi hâlinde, bu kimse hakkında iki yıldan az ve on beş yıldan fazla olmamak üzere, suça sürüklenen çocuklar için oluşturulan ıslahevlerinde özgürlüğün kısıtlanması tedbirine hükmolunur. Suçun cezası idam veya müebbet hapis olsa dahi, on sekiz yaşını tamamlamamış bir çocuğa idam cezası verilemez. Kanun, müebbet hapis cezasının çocuk için hafifletilerek beş yıllık bir alıkoymaya çevrilmesini öngörmektedir. Bu ceza, Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı çocuk ıslahevlerinde veya bu amaçla oluşturulmuş tutuklama ve gözaltı merkezlerinde infaz edilir.⁴⁷¹

Irak Ceza Kanunu, yasal sorumluluk yaşını yedi yaş olarak belirlerken Irak Küçükler Koruma Kanunu, cezai sorumluluk için dokuz yaşını⁴⁷² belirlemiştir ve şu anda bu yaş sınırı geçerlidir. Bunun nedeni, özel kanunun genel kanunu sınırlamasıdır. Bununla birlikte, Küçükler Koruma Kanunu, Irak Ceza Kanunu'ndan sonra çıkarılmış bir kanundur.

Irak yasa koyucu, 1983 yılına ait Küçükleri Koruma Kanunu (No. 76) ile çocukların haklarını güvence altına almıştır. Bu kanuna göre çocuklarla yapılan soruşturma yalnızca Çocuk Mahkemesi tarafından yapılabilir ve çocuk, küçük yasal ihlallerde bulunduğu gerekçesiyle tutuklanamaz. Ayrıca 77. maddeye göre, çocuğun yargılanması gizli oturumda ve velisinin huzurunda yapılmalıdır. Ayrıca çocuklar hakkında alınan önlemler, ceza olarak değil tedbir olmalıdır.⁴⁷³

Aynı kanununa göre madde 47:⁴⁷⁴ Birincisi – Suçun işlendiği tarihte dokuz yaşını doldurmamış kişiye karşı ceza davası açılmaz. İkincisi ise küçük bir çocuk, kanuna göre cezalandırılabilir bir fiil işlerse, mahkeme çocuğun iyi halini korumaya yönelik belirlediği tavsiyeleri yerine getirmek üzere çocuğu velisine teslim eder. Bu işlem, en az 200 ve en fazla 500 dinar tutarında bir mali teminatla desteklenen bir taahhüt karşılığında yapılır. Ayrıca taahhüt süresi en az iki, en fazla beş yıl olur.

5.15.2. Sözleşme çerçevesi

BMÇHS, çocukların haklarını korumak amacıyla kapsamlı bir uluslararası çerçeve oluşturmuştur. Ayrıca, tüm şiddet ve ihlallerden korunma da dahil olmak üzere, çocukların cezalardan korunmasını içermiştir. Bu bağlamda sözleşme, çocukların fiziksel, psikolojik veya cinsel istismardan korunmasına büyük önem vermektedir ve taraf devletlerin bu korumayı

⁴⁷¹ Irak Ceza Kanunu, md. 73/1.

⁴⁷² Irak Küçük Koruma Kanunu, md. 47/1.

⁴⁷³ Irak Küçük Koruma Kanunu, md. 77/3.

⁴⁷⁴ Irak Küçükler Koruma Kanunu, md. 47/1-2.

sağlamak için gerekli olan yasama, idari, sosyal ve eğitimsel önlemleri alması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁷⁵ Ceza niteliğindeki en önemli maddelerden biri, devletlerin çocukları tüm şiddet biçimlerinden korumasını zorunlu kılan 19. madde, çocukların cinsel istismardan korunmasını gerektiren 34. madde ve çocukların satışını, kaçırılmasını, işkence edilmesini veya insanlık dışı muamele görmesini yasaklayan 35, 36 ve 37. maddelerdir. Bu maddeler, çocukların onuruna ve güvenliğine zarar veren eylemleri cezalandırmak için önemli bir hukuki temel oluşturmaktadır.⁴⁷⁶ 37. maddeye göre taraf devletler, çocukların işkenceye veya insanlık dışı muameleye maruz kalmamasını, çocuklara idam veya ömür boyu hapis cezası verilmemesini sağlar. Çocukların özgürlüklerinden ancak yasalara uygun şekilde ve son çare olarak, mümkün olan en kısa süreyle yoksun bırakılmaları esastır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklara insanca davranılmalı, yetişkinlerden ayrı tutulmalı ve ailesiyle iletişim hakları korunmalıdır. Ayrıca özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa sürede yasal yardım alma ve özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bağımsız ve tarafsız bir makama taşıyarak hızlı karar talep etme hakkına sahiptir.⁴⁷⁷ Bu durum, uluslararası toplumun, çocuklara yönelik konularda yalnızca cezaya dayanmak yerine önleyici ve rehabilite edici bir yaklaşımı benimseme yönelimini göstermektedir.

Son olarak, hem Irak hukuk sistemi hem de BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların işkenceye veya zalimce, insanlık dışı muameleye karşı korunması gerektiği konusunda hemfikirdir. Her iki yöntem, çocuklar hakkında idam cezası veya müebbet hapis cezası verilmesini yasaklamakta ve çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının, son çare olarak ve mümkün olan en kısa süre için uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Irak hukuk sistemi, ceza ehliyeti ve sorumluluğu yaşını belirli yaş kategorilerine (9, 15 ve 18) yaşa göre ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Buna karşılık, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, yaş gruplarına ilişkin ayrıntılara girmeksizin çocuğu, 18 yaşını doldurmamış her birey olarak tanımlamış ve çocukların korunmasına yönelik genel bir çerçeve sunmuştur. Ayrıca Irak hukuku, çocuklar için özel çocuk mahkemeleri tesis etmekte ve çocuklara yönelik uygulanan tedbirleri cezai yaptırımlar değil, koruyucu önlemler olarak değerlendirmektedir.

---

⁴⁷⁵ BMÇHS, md. 19.

⁴⁷⁶ BMÇHS, md. 34-37.

⁴⁷⁷ BMÇHS, md. 37.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Günümüzde uluslararası hukukta çocuk haklarına artan ilgiyi yansıtan bir dizi kural ve ilke bulunmaktadır. BMÇHS, çocukların haklarının korunması ve refahlarının sağlanmasının önemine ilişkin bu küresel farkındalığı somutlaştıran en önemli yasal standartlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989'da BM tarafından kabul edilen uluslararası bir belgedir. Çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını güvence altına alır. Taraf devletler, bu hakların uygulanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Irak hukuku, çocuğun haklarına büyük önem verir. Ayrıca Irak hukuku, çocuğu korumayı ve gözetmeyi amaçlayan bir dizi mevzuat içermektedir. Bu mevzuat, çocuğun sağlıklı bir aile ortamında büyümesini sağlamak amacıyla velayet, ailevi bakım, eğitim, sağlık gibi alanları düzenlemektedir. İlgili yasal düzenlemeler, çocuğun onuru ve haklarını önceleyen İslâm şeriatının esaslarına dayanmaktadır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, genel ve mutlak bir dille yazıldığı için bazı hükümleri belirsiz ve yoruma açıktır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin liberal yapısı, İslâm ülkeleri gibi bazı toplumların kültürel ve dinî değerleriyle her zaman uyumlu olmayabildiği için uygulamada zorluklara ve çekincelere yol açabilir.

Irak, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne onay vermiş ancak 14. maddeye, çocukların din seçmesi ya da değiştirmesi hakkındaki özgürlüğü düzenleyen maddeye, İslâm şeriatı ile çeliştiği için çekince koymuştur. İslâm, bir Müslümanın dinini değiştirmesini kabul etmez. Buna delil olarak Kur'an'daki "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.*"⁴⁷⁸ ayeti gösterilmektedir.

Irak, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış olması ve çocukların yaşadığı zor koşullara rağmen bu sözleşmeye dayanarak herhangi bir hukuki dava kaydedilmemiştir. Bu durum, çocukların yaşadığı zor koşullara rağmen sözleşmenin ulusal düzeyde etkin bir şekilde uygulanmadığını göstermektedir.

Irak'ta çocuk haklarını korumayı amaçlayan yasalar olmasına rağmen çocuklar, savaşlar, değişen hükümetler ve onlarca yıl süren siyasi çatışmalar nedeniyle birçok trajedi yaşamıştır. Ayrıca bu durum, uluslararası raporlar tarafından doğrulanmıştır. Bu yasaların, çocukları yaşadıkları zor koşullarda etkili bir şekilde korumak için yeterli olamaması; yasaların

---

⁴⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/85.

uygulanmasının daha etkin hale getirilmesi ve çocuklar için çatışma ile şiddetten uzak daha stabil ve güvenli bir ortam sağlanmasına dikkat çekmektedir.

Ayrıca bazı yasal metinlerdeki zayıf noktalar veya belirsizlikler, yanlış bir şekilde kullanılabilir veya bazı kişiler tarafından istismar edilebilir. Bu bağlamda, zorunlu eğitim yasasının 41. maddesinin birinci fıkrası, öğretmenlere öğrencilere disiplin cezası verme yetkisi tanımaktadır. Ancak bu konuda, açık bir sınır veya kısıtlama getirilmemiştir. Bu durum, bazı öğretmenlerin çocukları eğitirken dayak ya da korkutma gibi yöntemlere başvurmalarına neden olabilecek şekilde istismar edilmiştir.

Araştırmacı, ulaştığı sonuçlardan sonra şunları önermektedir;

1. Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni etkinleştirecek ulusal yasaların benimsenmesi ve denetim mekanizmalarının harekete geçirilmesi.
2. Zayıf veya genel ifadeler içeren yasal metinlerin, özellikle Zorunlu Eğitim Kanunu’nun 41. maddesi gibi, suistimalleri önlemek için revize edilmesi.
3. Öğretmenler ve aileleri hedef alan bilinçlendirme kampanyalarıyla çocuk haklarının kavranması ve zararlı disiplin yöntemlerinden kaçınılması. Bir Atasözü der ki: “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”
4. Bireysel başvuruların Çocuk Hakları Komitesi’ne yapılmasını sağlayan 3. ek protokolün onaylanması.⁴⁷⁹
5. Çocuklardan veya temsilcilerinden gelen şikâyetleri etkin bir şekilde ele alacak bağımsız ulusal bir kurumun kurulması.
6. Savaşlardan etkilenen çocuklara, uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde, psikososyal destek sağlanarak onların rehabilitasyonu ve topluma kazandırılması.

Bu sonuçlara ulaştım ve umarım bu sonuçlar, hem benim için hem de hakları ihlal edilen her çocuk için faydalı olur.

---

⁴⁷⁹ Nahi el-Amirî, “et-Tıflü fi’l-İrâk beyne’l-vâkı’ ve ittifâkiyyâti hukûkî’t-tıflî’d-düveliyye”, *Altaahi* (10 Haziran 2024), <https://altaakhi.net/2024/06/98528/> (Erişim 9 Mayıs 2025).

KAYNAKLAR

- Abdulnazar, Muhammad Arif. *İslâm Hukukunda Çocuk İstismarını Önleyici Tedbirler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Abûd, Fâtıma Selmân. *Ahkâmü mirâsi 'l-fürû' beyne 'l-kânûn ve 'ş-Şerîati 'l-İslâmiyye*. Diyala: Câmî'at Diyâla, Kulîyyat al-Ḥukûk, Risaletü Macister, 2017.
- Açıkgöz, Aslı. *Dar Anlamda Vesayeti Gerektiren Haller ve Vesayet Altına Almanın İşlem Ehliyeti Bakımından Sonuçları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 1.
- Ahmed, Müslüman Abdulkadir. “İslâm'da Çocuğun Bazı Hakları”. *Eğitim ve Psikolojik Bilimler Dergisi* (2018), 116.
- Akad, Mehmet – Bihterin Vural Dinçkol. *Genel Kamu Hukuku*. 12. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 2016, 89.
- Akyüz, Emine. *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması*. 2. Basım. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Al-Azhar University and UNICEF. *Children in Islam, Their Care, Upbringing and Protection*. Cairo: Al-Azhar University in Cooperation with UNICEF, 2005, 3.
- al-Kazvîni, Ahmad b. Fâris b. Zekerîyyâ er-Râzî. *Mu'cemü mekâyîsi 'l-lüga*, 3 (Dârü'l-Fikr, 1399/1979), 98.
- Allâvî, Mahir Sâlih. *Hukûku 'l-insân ve 't-tıfl ve 't-dîmukrâtiyye*. Musul: Dâr İbn el Âtîr li't Tîba'a ve'n Neşr, 2009, 147.
- Al-Saud, Abdulaziz Mousa. “Breastfeeding and Related Rulings in Islamic Jurisprudence”, *Journal of Legal and Economic Research* 4/56 (2014), 3-62.
- Altun, Ümran. *Velayet Hakkının Kötüye Kullanılması* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 18.
- Arı, Bülent – Karateke, Ercan. “Dede Korkut Hikayelerinde Kadın ve Çocuk Eğitimi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/14 (2010): 275–284.
- Ariès, Philippe. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Çev. Robert Baldick. London: Jonathan Cape, 1962, 128.
- Arkadas-Thibert, Adem – Vaghri, Ziba. *Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child* (Geneva: Springer, 2022), 60.
- Aybar, Fatma Ayperi Tuğçe. “Felsefede Çocuk ve Çocukluk Kavramı”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 33 (2022): 474.
- Aydaşo, Damla. *Çocuk Hakları Krizi: Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Uygulanması Analizi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

- Beaumont, Lesley. *A Regional Approach to Archaic and Classical Greece: The Case of Athens and Sparta*. New York: L.A. Beaumont, 2021, 70–75.
- Bellamy, Carol. *The State of the World's Children Report 2005: Childhood under Threat*. New York: UNICEF, 2004, 47.
- Beysan, Nazime. *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008, 1.
- Bilgili, İsmail. “İslâm Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12/24 (2014): 221.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Çocuk*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990, 20.
- Çimen, Rûmeysa. *Kur’ân-ı Kerîm’de Çocuk Hakları*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2023, 32.
- Çoşan, Bilal. “Sanayi Devrimi’nden Çok Uluslu Şirketlere Çocuk İşçiliği: Şahin Penceresinde Yavru Kuş”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019), 287.
- Daşman, Ali. “Türkçe ve Kırgızca’da 'Çocuk' Kavramı Üzerine”. Külliye: *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2023), 281-282.
- Demir, Rabia – Türkdoğan, Tansel. “Baba-Çocuk İlişkisi Bağlamında İtaat ve Sanatta Kurban”. *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi* 5/9 (2020), 195–196.
- Denov, Myriam. *Child Soldiers: Sierra Leone's Revolutionary United Front*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 2.
- Dirican, Rabia. “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”. *Çocuk ve Gelişim Dergisi* 2/2 (2018): 43–44.
- Dirik, Mehmet. “İslam Hukukunda Ceninin Mal Varlığı Hakları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10/20 (Ekim 2012), 232–233.
- Doğan, İsmail. *Akıllı Küçük: Çocuk Kültürü ve Çocuk Hakları Üzerine Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000, 43.
- Dolansky, Fanny. “Playing with Gender: Girls, Dolls, and Adult Ideals in the Roman World”. *Classical Antiquity* 31/ 2 (2012): 256.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Usulü'l-fikh* (İstanbul: Tebliğ Yayınları, t.y.), 334.
- Efendi, Ali Haydar. *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, çev. Fehmi Hüseyini, 1/1 (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1991), 2/694-698.
- Ekşi, Ahmet. “İslâm Miras Hukukunun Çocukların Haklarını Korumadaki İşlevi”. XIV. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu “İslâm ve Çocuk” Tebliğler Kitabı. 108-109. 2021.

- el-Askerî, Kâhine. *Hukûkû't-tıflı beyne 'ş-Şerîati'l-İslâmiyye ve'l-kânûnû'd-düvelî*: Bumerdes: Câmîat- Bumerdes, Külliyyetü'l-hukûk ve'l-ulûmü'-s-siyâsiyye, Risâletü Macistir, 2016), 59.
- el-Bennâ, Muhammed Abdurrahman Mustafa. *el-Avleme ve hukûki't-tıfl: Dirâse mukârene beyne'l-kânûnî'l-İslâmiyyi ve'l-kânûnî'l-vaz'î* (İskenderiyye: Menşûrâtü Câmîati'l-Cedîde, 2007), 72.
- el-Buhârî, Abdülaziz. *Keşfü'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Pezdevî*. 4 cilt. ts.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- el-Buhârî, Alaeddin Abdülaziz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr şerhü Usûli'l-Pezdevî*. Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts. 4/240.
- el-Buhârî, Ubeydullah. et-Tevzîh 'alâ't-Tankîh. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- el-Buhârî, Ubeydullah. et-Tevzîh 'alâ't-Tankîh. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts. 2/340.
- el-Fetâva'l-hindiyye fî mezhebi'l-İmâmî'l- A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, 6 (Beyrut: Dâru Sâdir, 1411/1991), 477.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin. el-Kâmûsü'l-muhît. Kahire: Matbaatü Mısır, 1933, 1/376.
- el-Hâlidî, Hâmîd Sultân- Selmân, Abbâs Alî. “Âsârü'n-nizâmi'l-âmm alâ mesâili'l-hidâne”, *Mecelletü Külliyyeti'l-Hukûk Câmîatü'n-Nehrayn* 22/4 (2020), 78–80.
- el-Hatîb, Ahmed Ali. *Şerhu Kânûnî'l-Ahvâlî's-Şahsiyye* (Musul: Dârü'l-Kütüb li't-Tıbb'a ve'n-Neşr, 1980), 210.
- el-Hazrecî, Abbûd. *Esmâünâ: Esrâr ve Meânî* (Beyrut: Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dîrâsât ve'n-Neşr, 2002), 23.
- el-Hazrecî, Arûbe Cebbâr. *Hukûku't-tıfl beyne'n-naẓariyye ve't-tatbîk*, 1/1 (Amman: Dârü's-Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2009), 114-115.
- el-Kubeysî, Ahmed. *el-Ahvalü's-Şahsiyye fî'l-fıkh ve'l-kazâ ve'l-kânûn* (Kahire: Al-Atik li-Sinâat el-Kitâb, 2007), 400-401.
- el-Kurdi, Akram Zadah. “The Provisions of Breastfeeding Baby: A Comparative Study between Iraqi Law and (Islamic Law & Arab Legislation)”, *Journal of Law and Human Sciences* 15/1 (2022), 119–147.
- el-Mecelisî eş-Şankîti, Muhammed b. Muhammed Sâlim el-Meclisî eş-Şinkîti, Levâmi'ü'd-durer fî hakki Estâri'l-Muhtaşar (Nuakşot: Dârü'r-Rıdvân, 2015), 9/435.
- El-'Ubeydî, Şellal'Avâd Sâlim. *Hukûku't-tıfl ve damânâtühâ*. Tikrît: Câmîatü Tikrît, Külliyyetü'l-hukûk, Risaletü Macister, 2012, 68.
- Emini, M. Emin. “Hak Kavramı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2004), 205-206.
- en-Nebşe, Gâliye Riyâz. *el-Hukûk beyne'l-kânûnî'd-dâhilî ve'l-ittifâkâtü'd-düveliyye fî mecâli hukûk't-tıfl* (Beyrut: Menşûrâtü'l-Halebi'l-Kânûniyye, 2010), 25.

- Eraslan, Levent. “Çocukluk Sosyolojisine Giriş”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 4/7 (2019), 82.
- Erbay, Ercüment – Çalış, Nurullah. “Kurum Bakımı Altında Kalan Bireylerin Deneyimleriyle Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Olmak: Retrospektif Bir Araştırma”. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi* 23 (2022), 11.
- Erdemir, Hatice Palaz – Hilal Erdemir. “Antik Çağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek!” *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 2 (2012): 648.
- Erkut, Zeynep, Serap Balcı ve Suzan Yıldız. “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”. *Çocuk ve Medeniyet* 2/3 (2017), 19-20.
- Eroğlu, Selman. *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Erten, Mehmet – Ertay, Yener. “TÜİK Verilerine Göre Suça Sürüklenen Çocuklar ve Sıklıkla İşlenen Suç Türleri”, *Uluslararası Düzce Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/2 (2023), 91–113.
- Eskicumalı, Ahmet – Eroğlu, Erol. “Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Eğitim Düzeyleri ile Çocukların Problem Çözme Yetenekleri Arasındaki İlişki”. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1 (2001), 165.
- Es-salih, Muhammed b. Ahmet. “İslâm Hukukunda Çocuğun Hukuki Durumuna Genel Bir Bakış”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/2 (1984): 415.
- eş Şirbînî, Hatib. *Muğnî’l Muhtâc*, 5, (Beyrut: Dârü’l Fikr, 1968), 295.
- ez-Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el-Medhalü’l-fikhiyyü’l-âmm*. Dimeşk: Dârü’l-Kalem, 1998, 2/861.
- ez-Zübeydî, Nezîr Hârûn. “Hukûku’t-tıflî’müstevhât min Risâleti’l-hukûk li-’l-İmâm Zeynelâbidîn”, *Mecelletü’l-Külliyyeti’l-İslâmiyyeti’l-Câmia* 1/46 (2018): 567–570.
- Fazlıoğlu, Şükran. “Arap Dilinde ‘Çocuk Tasavvuru’ Üzerine Bir Tahlil Denemesi”. *Şarkiyat Mecmuası* 34 (2019): 27.
- Ferec, Tefîk Hasen. *el-Medhal li’l-ulûmi’l-kânûniyye, Mûcizü’n-nazariyyeti’l-âmm li’l-kânûn ve’n-nazariyyeti’l-âmm li’l-hak*, (Beyrut: Menşûrâtü’l-Câmiati’s-Sekafiyye, 2012), 175 vd.
- Freeman, Michael. “Introduction: Children as Persons,” in *Children’s Rights: A Comparative Perspective* (1996), 3.
- Freeman, Michael. “The Future of Children’s Rights”, *Children and Society* 14/4 (2000), 282.
- Genç, Mustafa. “İslam Hukukunda Velâyetin Mahiyeti”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7/6 (2020), 208-210.
- Gewirth, Alan. *Human Rights: Essays on Justification and Applications*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Gözler, Kemal. *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin, 2018, 63-64.

- Güçlü, Sevinç. “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”. *Sosyoloji Dergisi* özel (Mart 2016), 4.
- Gündüz, Turgay. *İslâm Eğitim Sisteminde Gençlik Dönemi Din ve Ahlâk Eğitimi* (Kuramsal Yaklaşım). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002, 89-94.
- Hata, İbrahim. *İslam Hukukunda Çocuk Düşürme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, 34.
- Hırş, Ernest. *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*. Günc. Selçuk Baran Veziroğlu. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 2001, 101.
- Hodgkin, Rachel. Newell, Peter. *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, çev. Şebnem Akipek, 2. bs. (Cenevre: UNICEF, 2003), 129.
- Işıkçı, Yasemin Mamur – Karatepe, Selma. “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi / Journal of Academic Approaches* 7/1 (İlkbahar 2016), 71.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî şerhû Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmiyye, ts.), 22/108.
- İbrahim Canan, “İslâm’da Çocuk Hakları,” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Dergisi* 1/1 (Haziran 1995), 9.
- İbrahim, Ekrem Neşet. *es-Siyâsetü’l-cinâiyye: Dirâse Mukârene* (Umman: Dârü’s-Sekâfe ve’t-Tevzî, 2011), 80.
- İnan, Ali Naim. “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 44/1 (1995), 766-768.
- İnan, Mehmet Rauf. “Dünyada Çocuk Yılı ve Eğitimde Çocuğa Görelik”. *Eğitim ve Bilim* 8/45 (1983): 28–32.
- İpek, Nurcan. “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23/2 (2017): 298–360.
- Kadri Paşa, Muhammed. *Kitabü’l-ahkâmi ’ş-şer’iyye fi’l-ahvâli ’ş-şahsiyye alâ mezhebi’l-İmâm Ebî Hanîfeti’n-Nu’mân* (Kahire: Vizâratü’l-Meârif’l-Umûmiyye, 1302/1933), 105.
- Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 256.
- Kahye, Hüsnîye Büşra. *Uluslararası Hukukta Kadın ve Çocuk Haklarının Korunması* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 84-85.
- Karadoğan, Umut Cafer. “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 4/7 (Aralık 2019), 196.
- Karagan, Selin. *Türk Medeni Kanununa Göre Vesayeti Gerektiren Haller ve Vesayet Organlarının Sorumluluğu* (Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Özel Hukuk Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 28.

- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1986), 1/186; Erbay, Ali. *Küçüklerin Himayesi* (Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları, 2001), 118.
- Kaşgarlı, Mahmud. *Dîvânu Lugâti't-Türk Tercümesi*. çev. Besim Atalay. 3 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Kaya, Pir Ali – Yılmaz, İşin Ulaş Ertuğrul. “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı.” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 70/1 (2016), 55-57.
- Kazım, Samira Abdul Hüseîn. “‘Amâletü'l-atfâl fi'l-‘Irâk: el-Esbâb ve'l-Hulûl’. *Mecelletü'l-Buhûsi't-Terbiyyeti ve'n-Nefsiyye* 30 (Bağdat: Kulîyyatü't-Terbiyyeti li'l-Benât, Câmî'at Bağdâd, 2010), 11.
- Kerîm, İmân Ubeyd – Abdullâh, Hedîl Mâlik. “Amelü'l-etfâl beyne'l-kânûni'-düvelî ve'l-kânûni'l-İrâkî”, *Mecelletü Külliyyeti't-Türâsi'l-Câmia* 1/35 (2023), 25-26.
- Keylânî, Seyyid Ahmed. el-Mebâdiü'l-kanûniyye fî kazâi mahkemeti't-temyîz li-iklîmi Kürdistanî'l-İrâk. Erbil: Matbaatü'n-Nûr, 2001, 186.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Aile Hukuku*, 6. Baskı (Ankara: Turhan Kitabevi, 2022), 132-133.
- Koç, Mustafa. “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2004), 232.
- Köprülü, Diyar Özgürdal. İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik İkileminde Çocuk Hakları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Kösesoy, Elif. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2019), 68-69.
- Kudat, Aydın. “Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme”. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2014): 89-90.
- Kurt, Sevil Lale. “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36 (2016), 105.
- Kutluer, Gökem. “Gelişim Süreçlerinde Çocuk Resminin Yeri”. *Ekev Akademi Dergisi* 63 (2015), 406-408.
- Lansdown, Gerison – Vaghri, Ziba. “Article 1: Definition of a Child.” *In Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child: An Analysis of Attributes*. Ed. Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero. 32. Geneva: Springer, 2022.
- Lewis, Merlin vd. *An Introduction to the Courts and Judicial Process* (New Jersey: Prentice-Hall, 1978), 95.
- Locke, John. *Eğitim Üzerine*. Çev. Aylin Uğur. Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2004, 189.

- Mandalıoğlu, Mehmet. “Eski Türklerde Çocuk Hukukunun Töreye Göre Değerlendirilmesi”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Haziran 2013), 134.
- Mehdî, Abdüzzehrâ Halef. *el-Velâye alâ mâli's-sagîr: Dirâse fıkhiyye*. Erişim 1 Mayıs 2025. https://www.researchgate.net/publication/337307369_alwlayt_ly_mal_alsghyr_drast_fq_hyt
- Merzûk, Necât Abdülmün'im. “Cinsiyyetü't-tıflî meçhulü'n-neseb fî kânûnî'l-cinsiyyeti'l-İrâkiyye”, *el-Kâdisiyye li'l-Kânûn ve'l-Ulûmü's-Siyâsiyye* (2021). Erişim 15 Mayıs 2025. <https://uobasrah.edu.iq/research/sciresearch/30733>
- Mohammad Saiful Islam, “Fundamental Human Rights Towards Childhood: Islamic Guidelines are Unique to Protect the Child,” *Journal of Asia Pacific Studies* 4/2 (December 2015), 178.
- Mower, Alfred Glenn. *The Convention on the Rights of the Child: International Law Support for Children*. Westport: Greenwood Press, 1997, 61.
- Muhammed b. Aḥmed eş-Şirbînî. *Mugnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/508.
- Muhammet, Hedîl Tomân – Abbâs Fîrâs. “İntihâkâtü hukûkü't-tıflî fî merḥalati mâ ba'de DÂEŞ fî l-'İrâk”. *Mecelletü'l-Ulûmî'l-Esâsiyye* 2/2 (2021), 330–337.
- Müayfi, el-Hâdî. *Sultatü'l-velî alâ mâli'l-kâsır fî ş-Şerîati'l-İslâmiyye ve kânûnî'l-üsra* (Cezair: Câmîati'l-Cezâir, Külliyyetü'l-Hukûk Risaletü Macister, 2014), 8.
- Nielsen, Hanne Sigismund. *Slave and Lower-Class Roman Children. Childhood and Education in the Classical World*. Ed. Judith Evans Grubbs – Tim Parkin. Oxford: Oxford University Press, 2013, 286-300.
- Nishitiman Mohammed, *A Comparative Analysis of How the Rights of Children as Set Out in the United Nations Convention on the Rights of the Child Are Made Effective Through Their Implementation in Kurdistan/Iraq and the United Kingdom* (Yüksek Lisans Tezi, Faculty of Arts, Humanities and Business, 2013), 36–43.
- Norouzi, Shiva. *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemine Yansıması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi* (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) 1. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1993, 28-29.
- Ötegeçeli, Hatice. *İslam Hukuku Açısından Velâyet ve Hadâne İlişkisi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 20-21.
- Öz (Akar), Lütfiye, *Çocuk Hakları Bağlamında Çocuklarda Eğitim Hakkı* (Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2013), 40-41.
- Özcan, Özge. “Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”. *Çocuk ve Medeniyet* 2/4 (2017): 119–120.

- Özdemir, Hayrunnisa. “Çocuk Mallarının Yönetimi, Kullanılması, Harcanması ve Korunması”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/3 (Temmuz 2013), 82–83.
- Öztürk, Hatice Karakuş. “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017): 253–276.
- Paşa, Ahmet Cevdet. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (İstanbul: Matbaa-yi Osmaniye, 1302 [1884]), 316. Erişim 26 Mayıs 2025. <https://archive.org/details/mecelleiahkmiadl0001ah/page/n335/mode/2up>
- Postman, Neil. *Çocukluğun Yok Oluşu*. çev. Kemal İnal. Ankara: İmge Yayıncılık, 1995.
- Rasonyi, Laszlo. *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1971, 22.
- Rousseau, Jean Jacques. *Emile*. Çev. Yaşar Avunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009. 42.
- Sâdık, Hâşim, *el-Cinsiyye ve mahallü'l-ikâme* (Merkezü'l-Ecânib, Meşrû ve Ma'rife: 1977), 76-78.
- Sağlam, Mehmet – Aral, Neriman. “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 1/2 (Aralık 2016), 43-56.
- Santoso, M. Abdul Fatah. *Islamic Perspective on the Rights of Child: Their Consequences for the Roles of State and Civil Society (Especially in Education)*, The First International Conference on Child-Friendly Education (2016), 18.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Ebî Sehli's-Serahsî. *Usûlü's-Serahsî*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984, 2/344.
- Society for Medical Anthropology. “The Rights of Children: Public Policy Statement”, *Medical Anthropology Quarterly* 21 (2007), 236.
- Sungurbey, İsmet. *Hak Nedir?* İstanbul: Alkım Yayınları, 1997, 151.
- Sutherland, Elaine E. “The Child's Right to Life, Survival and Development: Evolution and Progress”, *Stellenbosch Law Review* 26/2 (2015), 293.
- Şahin Sak, Tuba. “Çocukluğun Tarihi.” *Çocuk Hakları*. Der. Zihni Merey. 3. bs. Ankara: Pegem Akademi 2018, 47.
- Şahin, Hilal. “Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”. *Türkiye'de Çocuk Olmak*, ed. Şirin Dilli. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020, 3.
- Şahin, Mustafa Ruhi. “Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 4/8 (2019), 14.
- Şen, Murat. “İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı,” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 20/1 (2014), 146.

- Şenol, Dolunay – Sıtkı Yıldız. *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Bildiri Kitabı, 2. Cilt. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, 2012, 644-646.
- Şimşek, Hüseyin. “Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (Haziran 2013), 217.
- Talabani, Heersah Abdulrahman Ahmed. *Türkiye’de ve Irak’ta Çocuk Hakları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Tâlib, Abdüşşâhid Sinân, " Müşkiletü hakkı’t-tıfl fi’l-ism ve’t-ta’ziye beyne’s-şer’iati ve’l-kânûn", *Mecelletü Merkezi’l-Kûfe li’d-Dirâsât* 1/43 (Aralık 2016), 73.
- Tan, Mine. “Çağlar Boyunca Çocukluk”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 22/1 (2019), 71.
- Tezcan, Mahmut. *Türk Ailesi Antropolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2000, 25.
- Toptaş, Koray. “Eski Mezopotamya’da Çocuk”. *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri* 10/1 (2016), 55-78.
- Türkdoğan, Osman. “Türk Ailesinin Genel Yapısı”. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* 1. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, 35.
- Uğur, Sinem Burcu. “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri”. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/45 (Aralık 2018): 228.
- Uncu, Ebru. “Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü”. *History Studies* 5/1 (2013), 358-360.
- Ünal, Şeref. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AIHS): İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*. Ankara: TBMM Yayınları, 2001, 107.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, 17-20.
- Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*, 11. Baskı (Ankara: Yetkin Yayınları, 2023), 1018.
- Yılmaz, Hatice Bal vd. “Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliğinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi,” *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 6/1 (2021), 66.
- Yılmaz, Tülay Tekin. “Yokluktan Farklılığa Çocukluk, Nicelden Nitele Çocukluk Çalışmaları”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2023), 49.
- Yolcuoğlu, İsmet Galip. “Sosyal Çalışma ve Çocuğun İyilik Hali”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 20/1 (2009): 85.
- Yörükoğlu, Atalay. *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. 5. Basım. İstanbul: Özgür Yayınları, 1997.
- Zeydan, Abdülkerim. *el-Vecîz fi’l-usûli’l-fıkh*. Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976, 97.

Zorlu, Süleyman Emre. “Günümüz ve İslam hukukunda çocuk hakları karşılaştırmalı bir inceleme”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/2 (2013), 145-147.

Diğer kaynaklar:

Aksoy, İlhan. “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/16 (2011). Erişim 1 Mayıs 2025. https://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/ia_aile_cocuk_egitimi/ia_aile_cocuk_egitimi.htm

Aktan, Hamza. “Miras”, TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 15 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/miras>

Avrupa Konseyi. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi. 1950. Erişim 10 Mayıs 2025. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi/#:~:text=Avrupa%20Konseyi%20%C3%BCyesi%20devletlerin%20d%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri,4%20Kas%C4%B1m%201950%20tarihinde%20imzalam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.>

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. 7 No’lu Gözden Geçirilmiş Genel Yorum: Çocuğun Gelişimi ve Erken Çocuklukta Haklarının Gerçekleştirilmesi. CRC/C/GC/7/Rev.1. 2006. Erişim 10 Mayıs 2025. <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2021/02/Cocuk-Haklari-Komitesi-2006-2008.pdf>

Birleşmiş Milletler. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS). 1989. Erişim 14 Mayıs 2025. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dairs%C3%B6zle%C5%9Fme>

Birleşmiş Milletler. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolü. 2000. Erişim 11 Mayıs 2025. <https://research.un.org/c.php?g=1331357&p=10072557>

Birleşmiş Milletler. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi. 1948. Erişim 15 Mayıs 2025. <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>

Birleşmiş Milletler. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi. 1966. Erişim 10 Mayıs 2025. <https://www.ihd.org.tr/sasve-medenihaklar-uluslararasi-slees/>

Covenant on the Rights of the Child in Islam. Adopted on 28 June 2005, entered into force the same day. Erişim 30 Nisan 2025. <https://www.whatconvention.org/en/convention/1577>

Danha, Abdul Ahad Matti. “Zāhîret e-Teserûb fi’l-‘Irâk,” *Akhbaar.org*, 13 Eylül 2011. Erişim 15 Mayıs 2025. <http://www.akhbaar.org/home/2011/09/116750.html>

Dünya Sağlık Örgütü. Constitution of the World Health Organization. Erişim 20 Mayıs 2025. <https://www.who.int/about/governance/constitution>

el-Âmirî, Nâhî. “et-Tıflü fi’l-‘Irâk beyne’l-vâkı’ ve ittifâkiyyâti hukûki’t-tıflî’d-düveliyye”. *Altaahi* (10 Haziran 2024), 1. Erişim 9 Mayıs 2025. <https://altaakhi.net/2024/06/98528/>

el-Yübî, Fâtıma el-Hammās. *Child Rights in the Most Important Civilizations and Divine Laws*. Erişim 2 Nisan 2025. https://islamanar.com/child-rights/#_ftn4

- Hökelekli, Hayati. “Çocuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/1-7. İstanbul: TDV Yayınları, 1993. Erişim 23 Nisan 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cocuk#1>
- Irak Cumhuriyeti. *111 Sayılı Irak Ceza Kanunu*. 1969. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://www.undp-aciac.org/publications/ac/compendium/iraq/criminalization-lawenforcement/crimlaw-69-ar.pdf>
- Irak Cumhuriyeti. *148 Sayılı Doğum ve Ölüm Kayıt Kanunu*. 1971. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/5134.html>
- Irak Cumhuriyeti. *188 Sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu*. 1959. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://www.moj.gov.iq/view.9330/>
- Irak Cumhuriyeti. *26 Sayılı Irak Vatandaşlık Kanunu*. 2006. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://www.iraqilaws.com/2023/10/26-2006.html>
- Irak Cumhuriyeti. *37 Sayılı İş Kanunu*. 2015. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://www.iraqilaws.com/2023/10/37-2015.html>
- Irak Cumhuriyeti. *78 Sayılı Küçük Koruma Kanunu*. *Irak Resmî Gazetesi*, Sayı 2774, 9 Haziran 1980. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/?p=3294>
- Irak Cumhuriyeti. *89 Sayılı Genel Sağlık Kanunu*. 1981. Erişim 22 Mayıs 2025. https://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/3518.html#google_vignette
- Irak Cumhuriyeti. *Daimî Anayasa*. 2005. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://mofa.gov.iq/losangeles/wp-content/uploads/sites/85/2019/11/%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D9%88%D8%B1-%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82.pdf>
- Irak Cumhuriyeti. *Irak Çocuk Koruma Kanun Tasarısı*. 2011. Erişim 22 Mayıs 2025. https://arabic.iilhr.org/wp-content/uploads/2023/06/ChildProtectionDraft21May23_AR.pdf
- Iraq: Personal Status Law and Its Amendments (1959). Erişim 22 Mayıs 2025. <https://www.refworld.org/docid/5c7664947.html>
- Nişanyan, Sevan. *Nişanyan Sözlük*. 2025. Erişim 5 Mayıs 2025. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hak>
- Peter. “Irak’ta beş yaş altı çocukların dörtte biri kronik malnutrisyon yaşıyor”. *BMJ* 329/7470 (9 Ekim 2004): 819. Erişim 15 Mayıs 2025. <https://doi.org/10.1136/bmj.329.7470.819-c>
- T.C. Adalet Bakanlığı. *Hukuk Sözlüğü*. 2015. Erişim 20 Mayıs 2025. <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/Harf/V>
- Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 1 Nisan 2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Cumhuriyeti. *5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu*. *Resmî Gazete*, Sayı: 25876, 2005. Erişim 22 Mayıs 2025. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Mevzuat/Kanunlar/Cocuk_Koruma_Kanunu_5395.pdf

Türkiye Cumhuriyeti. *Resmî Gazete*, Sayı: 8662, 19 Mart 1954. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf>

United Nations Children's Fund. First Call for Children: World Declaration and Plan of Action on the Survival, Protection and Development of Children. New York: 1990, 26. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://www.unicef.org/media/85571/file/WSC-declaration-first-call-for-children.pdf>

United Nations Treaty Collection. Iraq Reservation. Erişim 18 Mayıs 2025. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en#EndDec

Vona Hukuk. “Ceza Ehliyeti Nedir?” Erişim 15 Mayıs 2025. <https://vonahukuk.com/ceza-ehliyeti-nedir>

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretim, ortaöğretim ve lise eğitimini Irak'ta tamamladı. 2003-2004 yılları arasında Kafaa İlköğretim Okulu'ndan mezun oldu. Daha sonra 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Tikrit Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Hukuk Bölümü mezunu oldu. Üniversite eğitiminin ardından 2016-2017 yılları arasında bir hukuk bürosunda avukatlık stajını tamamlayarak bir yıl süreyle hukuk danışmanlığı yaptı. 2021-2022 Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Kamu Hukuku alanında yüksek lisans eğitimine başladı.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Arrak Ismael Ismael, Ali - Dilek, Uğur Bekir. “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Irak Hukukunda Çocuk İşçiliğinin Hukuki Olarak Korunması: Karşılaştırmalı Analiz.” TURAN-SAM Uluslararası Hakemli Bilimsel Mevsimlik Dergisi 16/63 (2024).
<http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

